

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Heddi Lutterus

**RIIGI EKSTERRITORIAALNE JURISDIKTSIOON JA SELLE ULATUS
EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU PRAKTIKAS**

Magistritöö

Juhendaja
Dr. iur. prof. Lauri Mälksoo

Tartu
2019

Sisukord

Sissejuhatus	4
I. Jurisdiktsiooni mõiste rahvusvahelises õiguses	12
1. Jurisdiktsiooni liigid, selle teostamise alused ja seos territoriaalsusega.....	12
2. Jurisdiktsiooni teostamise piirangud.....	15
II. Jurisdiktsiooni mõiste EIÕK-s	17
1. EIÕK artikli 1 grammatiline ja RLÕVK artikli 29 alusel tõlgendamine.....	17
2. EIÕK artikli 1 tõlgendamine kooskõlas rahvusvahelise õigusega	18
3. Jurisdiktsioon ja eksterritoriaalsus EIÕK artikli 1 tähenduses	22
4. EIÕK artikli 1 tõlgendamine koosmõjus EIÕK artikliga 56	26
III. EIK-i välja töötatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelid	29
1. Üldised jurisdiktsiooni põhimõtted ja territoriaalsuse printsiip.....	29
1.1. Üldised põhimõtted	29
1.2. Territoriaalsuse printsiip	30
2. Riigiesindaja võim ja kontroll	38
2.1. Sissejuhatus	38
2.2. Teise riigi nõusolekul avaliku võimu teostamine.....	39
2.3. Diplomaatiliste ja konsulaaresindajate tegevus.....	43
2.4. Riigiesindaja poolt füüsilise jõu kasutamine.....	45
3. Territooriumi efektiivne üldine kontroll	50
3.1. Sissejuhatus	50
3.2. Efektiivne üldine kontroll.....	51
3.3. Efektiivne kontroll ja otsustav mõju	55
3.4. EIÕK õigusruum (<i>espace juridique</i>)	58
4. Inimõiguste tagamise ulatus eksterritoriaalse jurisdiktsiooni puhul.....	61
IV. Riikide seisukohad eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta	66
1. Inimõiguste universaalsus <i>versus</i> nende efektiivsus.....	66
2. Riikide seisukohad territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeli kohta.....	67
2.1. Türgi.....	67
2.2. Venemaa.....	71
2.3. Moldova	78
2.4. Aserbaidžaan	80
2.5. Armeenia	81
3. Riikide seisukohad riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli kohta	83

3.1. Ühendkuningriik.....	83
3.2. Holland.....	91
3.3. Itaalia.....	94
V. Poliitika vabandus või moraalsuse utoopia?.....	96
Kokkuvõte	102
A State's Extraterritorial Jurisdiction and Its Scope in the Case-Law of the European Court of Human Rights. Summary	110
Kasutatud lühendid.....	116
Kasutatud materjalid.....	117
Kasutatud kirjandus	117
Kasutatud kohtupraktika	119
Kasutatud õigusaktid.....	122
Muud materjalid.....	122

Sissejuhatus

„Kodumaal härrasmees, võõrsil huligaan“¹ – see Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) kohtunik G. Bonello öeldud lause võtab hästi kokku dilemmad riikide eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimuses. Kui riigi territoorium kuulub tavaliselt riigi jurisdiktsiooni alla, siis tekib küsimus, kas ja millises ulatuses peaksid riigid Euroopa inimõiguste konventsiooni² (EIÕK) kohaldama ka väljaspool oma riigi territooriumi, kui riik või tema organid tegutsevad teises riigis või oma tegevusega mõjutavad seal inimesi. Inimõigused on igaühel tema inimeseks olemise tõttu ja need ei tohiks olla justkui *à la carte* süsteem, mille kohaldumine ja kohaldamine sõltub riigi tahtest ja inimese geograafilisest asukohast³. Moraalselt on raske nõustuda seisukohaga, et oma territooriumil peab riik inimestele inimõigused tagama, aga võõrsil tegutsedes ei pea see sama riik teiste riikide inimeste suhtes samu standardeid järgima ja on vaba inimõiguste järgimise kohustusest. Inimõiguste alusväärtuseks olev iga inimese inimväärikus ja selle austamine ei saaks ega tohiks sõltuda riigipiirist.

Teisalt tuleb aru anda, et riik ei saa õiguslikult ega suuda praktiliselt tagada inimõigusi kõikidele teiste riikide territooriumil elavatele inimestele, kellega riigi tegevus võib piiriüleselt kokku puutuda või neid piiriüleselt mõjutada. Määrav küsimus ongi, kuidas tuleks eksterritoriaalselt jurisdiktsiooni EIÕK-s sisustada, et ühelt poolt ei kaldutaks utoopiasse, pannes riigile kohustuse tagada kõik inimõigused pea igas maailmajaos, kuhu riigi tegevus ulatuda võib, kuid teiselt poolt ei rakendataks poliitilistel ja praktilistel kaalutlustel topeltstandardeid riigi käitumise suhtes tema enda territooriumil ja väljaspool seda.

Riigid on EIÕK-d ratifitseerides võtnud endale kohustuse tagada igaühele, kes on nende jurisdiktsiooni all, EIÕK-s määratletud õigused ja vabadused (EIÕK artikkel 1). EIÕK ei ava jurisdiktsiooni mõistet ja tegemist on määratlemata õigusmõistega. EIK on oma kohtupraktikas andnud jurisdiktsiooni mõistele oma tõlgendused ja välja kujundanud oma mudelid riigi eksterritoriaalse⁴ jurisdiktsiooni kohta EIÕK artikli 1 tähenduses. EIK-i asjaomasele kohtupraktikale on ette heidetud seda, et see ei ole järjepidev ning seda on nimetatud lausa

¹ „Gentlemen at home, hoodlums elsewhere“. Vt EIKo 55721/07, *Al-Skeini vs. Ühendkuningriik*, kohtunik G. Bonello nõustuv aramus, p 18.

² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

³ *Al-Skeini*, kohtunik G. Bonello nõustuv aramus, p 18.

⁴ Eesti keeles on seni ingliskeelse termini „*extraterritorial jurisdiction*“ tõlkena kasutatud valdavalt terminit „eksterritoriaalne jurisdiktsioon“. Magistritöös on selle asemel kasutatud terminit „eksterritoriaalne jurisdiktsioon“, mis on Eesti Keele Instituudi mitmekeelse terminibaasi Esterm (<https://termin.eki.ee/esterm>) kohaselt eelistermin. See termin on kasutusele võetud ka 2018. aastal välja antud J. Klabbersi õpikus „Rahvusvaheline õigus“. Vt J. Klabbers. *Rahvusvaheline õigus*. Tallinn: Juura, 2018.

kontrollimatult kasuistlikuks ja kontseptuaalselt kaootiliseks⁵. EIK-i praktikas järjepidevuse puudumist, vastuolusid rahvusvahelise õigusega, liigset sekkumist riikide suveräänsusesse ja kaugenemist EIÕK artikli 1 piiridest on EIK-ile ette heitnud ka EIÕK liikmesriigid.

Ka Euroopa Nõukogu (EN) Ministrite Komitee 2016. aasta raportis EIK-i otsuste täideviimise järelevalve kohta on ühe probleemina viidatud sellele, et puudub ühine arusaam, millised meetmed on vajalikud EIK-i poolt eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta tehtud otsuste täitmiseks. Raportis küsitakse, kas EIK ei peaks enda poolt jurisdiktsiooni kohta antud tõlgendusi täpsustama.⁶ Ka Ministrite Komitee 2017. aasta raportis juhitakse samale probleemile tähelepanu, et EIK-i kohtupraktika jätab mitmed eksterritoriaalse jurisdiktsiooniga seotud küsimused lahtiseks – kõige olulisemana selle, kuidas peaksid riigid oma kohustusi täitma. Eraldi on raportis välja toodud, et on tehtud pingutusi ühise arusaama leidmiseks Venemaaga tema kohustuste osas Transnistria suhtes.⁷ Nii 2017. aasta⁸ kui ka 2018. aasta raportites⁹ rõhutakse korduvalt vajadust leida lahendused konfliktijärgsete piirkondade (külmutatud konfliktikollete ja hallide alade) komplekssetele probleemidele, milleks on ka eksterritoriaalsest jurisdiktsioonist tulenevad probleemid. Seega võib väita, et vaatamata EIK-i kohtupraktikale ei ole selge, milline on eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatus EIÕK artiklis 1 ja kuidas peaksid riigid EIK-i kohtuotsuseid eksterritoriaalses olukorras ellu viima.

Riikide eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimused on viimaste aastakümnetega aina enam aktuaalseteks muutunud, mis avaldub ka EIK-i asjaomase kohtupraktika arvu pidevas kasvus. Kui esimesed Euroopa Inimõiguste Komisjoni (EIKom) riikide jurisdiktsiooni puudutavad otsused pärinevad 1970. aastatest¹⁰, siis esimesed vastavasisulised kohtuasjad tunnistati vastuvõetavaks ja esimesed sisulised otsused tehti alles 1990. aastatel¹¹. Sellest ajast alates on EIK pidanud aina enam otsustama riikide eksterritoriaalse jurisdiktsiooni üle, olgu Küprosel¹²,

⁵ M. Milanovic. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: Law, Principles, and Policy*. Oxford: Oxford University Press 2013, lk 4.

⁶ Council of Europe. Committee of Ministers. *Supervision of the Execution of Judgements and Decisions of the European Court of Human Rights. 10th Annual Report of the Committee of Ministers – 2016*. Council of Europe 2017, lk 13. – <https://rm.coe.int/prems-021117-gbr-2001-10e-rapport-annuel-2016-web-16x24/168072800b> (28.04.2019).

⁷ Council of Europe. Committee of Ministers. *Supervision of the Execution of Judgements and Decisions of the European Court of Human Rights. 11th Annual Report of the Committee of Ministers – 2017*. Council of Europe 2018, lk 15 ja 25. – <https://rm.coe.int/annual-report-2017/16807af92b> (28.04.2019).

⁸ *Ibid*, lk 10.

⁹ Council of Europe. Committee of Ministers. *Supervision of the Execution of Judgements and Decisions of the European Court of Human Rights. 12th Annual Report of the Committee of Ministers – 2018*. Council of Europe 2019, lk 8 – <https://rm.coe.int/annual-report-2018/168093f3da> (28.04.2019).

¹⁰ Nt EIKom 6231/73, *Hess vs. Ühendkuningriik*.

¹¹ Nt EIKo 15318/89, *Loizidou vs. Türgi*, esialgsed vastuväited; EIKo 15318/89, *Loizidou vs. Türgi*; EIKo 25781/94, *Küpros vs. Türgi*.

¹² Nt EIKo 18360/91, *Andreou vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus; *Loizidou*, esialgsed vastuväited; *Loizidou*; *Küpros vs. Türgi*; EIKo 41355/98, *Gavriel vs. Türgi*.

Iraagis¹³, Keenias¹⁴, Transnistrias¹⁵, Mägi-Karabahhis¹⁶ või avamerel¹⁷ toimunud sündmuste puhul.

Riikide jurisdiktsiooni küsimus ei ole iseenesest midagi uut, sest riigid on pidanud läbi ajaloo lahendama küsimusi sellest, millises ulatuses tohib üks riik oma reegleid kehtestada ja rakendada teise riigi territooriumi, tema kodanike või mõne muu välismaise olukorra suhtes. EIK-i ekterritoriaalse jurisdiktsiooni alase kohtupraktika kasvu põhjuseks on nii aina enam globaliseerunud ja avatud maailm kui ka inimõiguste laialdane omaksvõtt ühiskonnas tervikuna¹⁸. Üleilmne suurenenud teadlikkus inimõigustest on osa üldisest õiguse ja valitsemise globaliseerumisest ning inimõigustest on õigluse tagamise aspektist saanud rahvusvahelisel areenil justkui *lingua franca*.¹⁹

Globaliseerumise ning inimõiguste leviku ja omaksvõtuga on ka riikide jurisdiktsioon põrkunud varasemast teistsuguste ja uute küsimustega. Kui n-ö tavapärasel jurisdiktsiooni küsimused puudutavad riiki suhtes *vis-à-vis* teiste riikidega, siis inimõiguste puhul tuleb peamise osapoolena arvestada ennekõike üksikisikuga. Kuna inimesed on inimõiguseid endale teadvustanud, siis panevad inimesed neid riigi vastu aina enam maksma, sh ekterritoriaalselt – seda ka ebatraditsioonilistes olukordades²⁰ ning mitte ainult EIÕK alusel. Näiteks Ameerika Ühendriikide tegevus Guantanamo vanglas Kuubas on ainekandnud ekterritoriaalse

¹³ Nt EIKo 61498/08, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus; *Al-Skeini*; EIKo 27021/08, *Al-Jedda vs. Ühendkuningriik*; EIKo 29750/09, *Hassan vs. Ühendkuningriik*.

¹⁴ Nt EIKo 46221/99, *Öcalan vs. Türgi*.

¹⁵ Nt EIKo 48787/99, *Ilaşcu jt vs. Moldova ja Venemaa*; EIKo 23687/05, *Ivanțoc jt vs. Moldova ja Venemaa*; EIKo 43370/04, 18454/06, 8252/05, *Catan jt vs. Moldova ja Venemaa*; EIKo 11138/10, *Mozer vs. Moldova ja Venemaa*.

¹⁶ Nt EIKo 13216/05, *Chiragov jt vs. Armeenia*; EIKo 36894/04, 3521/07, *Zalyan jt vs. Armeenia*; EIKo 11275/07, *Muradyan vs. Armeenia*; EIKo 40167/06, *Sargsyan vs. Aserbaidžaan*.

¹⁷ Nt EIKo 3394/03, *Medvedyev jt vs. Venemaa*; EIKo 27765/09, *Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia*.

¹⁸ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 5.

¹⁹ H. Askola. Globalization and Human Rights. – A. R. Chowdhury, J. H. Bhuiyan (koost). An Introduction to International Human Rights Law. Leiden: Brill 2014, lk 111.

²⁰ Üheks „teerajajaks“ oli siin Ilse Hess, kes esitas kaebuse Ühendkuningriigi vastu ja taotles oma abikaasa Rudolf Hessi vabastamist Berliini Spandau vanglast. EIKom tunnistas selle kaebuse vastuvõetamatuks jurisdiktsiooni puudumise tõttu. Vt EIKom 6231/73, *Hess vs. Ühendkuningriik*. Samuti esitas näiteks Saddam Hussein kaebuse 21 riigi, sh Eesti vastu, ja vaidlustas oma vahistamise, kinnipidamise ja kohtupidamise õiguspärasuse. EIK tunnistas selle kaebuse vastuvõetamatuks jurisdiktsiooni puudumise tõttu. Vt EIKo 23276/04, *Hussein vs. Albaania jt 20 riiki*, vastuvõetavuse otsus.

jurisdiktsiooni alaseks kohtupraktikaks nii Ameerika Ühendriikide Ülemkohtus²¹, Kanada Ülemkohtus²² kui ka Ameerika Inimõiguste Komisjonis²³.

Eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimuste aktuaalsus avaldub ka selles, et alates 2010. aastast on käimas EIK-i reform, mille osana on liikmesriigid 2013. aastal vastu võtnud protokollid nr 15 ja 16. Protokolliga nr 15²⁴, mis ei ole veel jõustunud, lisati EIÕK-sse subsidiaarsuse ja kaalutlusruumi (*margin of appreciation*) põhimõtted. Protokolliga nr 16²⁵, mis jõustus 1. augustil 2018. aastal, anti liikmesriikide kõrgeimatele kohtutele õigus küsida EIK-ilt riigisisese kohtuasja raames nõuandvaid arvamusi EIÕK tõlgendamise küsimustes. Mõlema protokollil puhul on näha liikmesriikide soov anda oma kohtutele rohkem võimu ja leida parem tasakaal EIK-i ja EIÕK liikmesriikide kohtute pädevuse vahel. Sarnaseid tendentse on näha ka liikmesriikides endis, näiteks Venemaa Konstitutsioonikohtu 14. juuli 2015. aasta otsuses rõhutatakse vajadust austada riigi konstitutsioonilist identiteeti ja subsidiaarsuse põhimõtet ning otsusest nähtub selge soov jätta Venemaale rohkem kaalutlusruumi EIK-i otsuste rakendamise osas.²⁶ Ka 12. ja 13. aprillil 2018. aastal toimunud Kopenhaageni kõrgetasemelisel konverentsil liikmesriikide poolt vastu võetud Kopenhaageni deklaratsioonis rõhutatakse, et EIK-i ja liikmesriikide vahelist seost peaks iseloomustama jagatud vastutus, kus oleks tagatud nii mõistlik tasakaal Euroopa ja riigi tasandi vahel kui ka samal ajal inimõiguste kõrgendatud kaitse.²⁷ Deklaratsioonis osutatakse, et enne 2019. aasta lõppu peaks Ministrite Komitee otsustama, kas senised EIK-i reformi meetmed on olnud piisavad või on vaja põhjalikumaid muudatusi.²⁸ Selles valguses tuleb meeles pidada, et Ministrite Komitee iga-aastastes raportites on pidevalt tähelepanu juhitud ka riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni problemaatikale. Sellele pöörati algselt

²¹ *Rasuli ja Boumediene*'i kohtuotsustes leidis Ameerika Ühendriikide Ülemkohus, et *habeas corpus* ja konstitutsioonilised õigused laienevad ka Guantanamo vanglas kinnipeetavatele, sest nad olid seal Ameerika Ühendriikide jurisdiktsiooni ja kontrolli all. Vt *Rasul vs. Bush*, 542 U.S. 466 (2004) ja *Boumediene vs. Bush*, 553 U.S. 723 (2008). Hilisema *Kiobeli* kohtuotsusega, mis puudutas naftaettevõtte Shelli tegevust Nigeerias, on Ameerika Ühendriikide Ülemkohus aga Ameerika Ühendriikide eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tugevalt piiranud, leides, et *Alien Tort Claims Acti* puhul eeldatakse eksterritoriaalsuse puudumist ja seega ei laiene see üldjuhul teistes riikides väidetavalt toime pandud inimõiguste rikkumistele. Vt *Kiobel vs. Royal Dutch Petroleum Co*, 569 U.S. 108 (2013).

²² *Khadri* kohtuotsuses leidis Kanada Ülemkohus, et Guantanamo vanglas kinnipeetavale Kanada kodanikule laienevad Kanada Õiguste ja Vabaduste Hartas ettenähtud inimõigused. Vt *Canada (Justice) vs. Khadr*, [2008] 2 S.C.R. 125, 2008 SCC 28.

²³ Ameerika Inimõiguste Komisjon on mitmel korral arutanud Guantanamo vanglas Ameerika Ühendriikide poolt kinnipeetavate õigusi ja on rakendatud ettevaatusabinõudes (*precautionary measures*) tunnistanud Ameerika Ühendriikide eksterritoriaalset jurisdiktsiooni Guantanamo vangide üle. – <http://www.oas.org/en/iachr/pdl/decisions/Guantanamo.asp#Medidas> (28.04.2019).

²⁴ Protokoll nr 15 inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni muutmise kohta. – RT II, 28.03.2014, 2.

²⁵ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 16. – RT II, 16.06.2017, 4.

²⁶ L. Mälksoo. Russia's Constitutional Court Defies the European Court of Human Rights. – European Constitutional Law Review 2016/12 (2), lk 383, 385, 394 ja 395.

²⁷ Copenhagen Declaration. High Level Conference. Kopenhaagen 12. ja 13.04.2018, p 9 ja 10. – <https://rm.coe.int/copenhagen-declaration/16807b915c> (28.04.2019).

²⁸ *Ibid*, p 5.

tähelepanu ka Kopenhaageni deklaratsiooni eelnõus, kuid vastu võetud deklaratsioonis selle punkti sõnastust pehmendati.²⁹

Riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatuse selgus, läbipaistvus ja ettenähtavus on oluline nii riikidele kui ka üksikisikutele. Riigile on oluline ette teada, millistel juhtudel lasub tal inimõiguste tagamise kohustus ka oma territooriumi väliselt tegutsedes ja millises ulatuses – kas tagada tuleb kõik inimõigused, ainult osad inimõigustest, positiivsed või negatiivsed inimõigused või mõlemad. Kui riigil on jurisdiktsioon ja sellest lähtuvalt EIÕK-st tulenevad kohustused, võib neid kohustusi rikkuv riigi tegu või tegevusetus kaasa tuua riigivastutuse. Samamoodi on üksikisikule oluline teada, millal ja millised nõudeõigused tekivad üksikisikul oma territooriumi väliselt tegutseva riigi suhtes. Eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatuse piiride selgus ja ettenähtavus on oluline selleks, et kõikidele osapooltele oleks ühtemoodi arusaadav, milline on inimõiguste normide, EIÕK kohaldamisala.

Magistritöös keskendutaksegi sellele probleemile ja analüüsitakse, milline on riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatus EIÕK artiklis 1 ja kuidas on EIK seda oma kohtupraktikas sisustanud. Magistritöö eesmärk on anda hinnang EIK-i välja töötatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelitele ja sellele, kas EIK on oma kohtupraktikas riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatust EIÕK artikli 1 tähenduses sisustanud ja tõlgendanud liiga laiaulatuslikult. Selleks analüüsitakse magistritöös EIK-i tõlgendusi võrdluses EIÕK liikmesriikide poolt EIK-ile esitatud seisukohtadega. Magistritöö eesmärk ei ole välja pakkuda eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudeleid EIÕK artikli 1 sisustamiseks.

Eelnevast lähtub ka magistritöö hüpotees, mille kohaselt on esiteks eksterritoriaalsel jurisdiktsioonil EIÕK artikli 1 tähenduses üldisest rahvusvahelisest õigusest iseseisev tähendus, s.t et see ei lange kokku riigi ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku võimupädevusega, mida riik võib teatud tingimustel teostada ka väljaspool oma riigi territooriumi. Magistritöö teine hüpotees on, et EIK on oma kohtupraktikas EIÕK artiklis 1 sätestatud riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatust sisustanud ja tõlgendanud inimõiguste ebaproportsionaalselt laia kaitseulatusena kasuks.

Eelnevast lähtudes on magistritöös püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1) Kuidas on rahvusvahelises õiguses sisustatud jurisdiktsiooni mõistet? Milline on jurisdiktsiooni mõiste seos territoriaalsusega?

²⁹ Kopenhaageni deklaratsiooni eelnõus p-s 54(b) pakuti alternatiivina välja eraldi mehhanismide loomist riikidevaheliste konfliktide ja sellistest konfliktidest võrsuvate individuaalkaebuste lahendamiseks. Vt Draft Copenhagen Declaration. 05.02.2018, p 54(b). – https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/media/dokumenter/nyheder/draft_copenhagen_declaration_05.02.18.pdf (28.04.2019).

2) Milline on jurisdiktsiooni mõiste tähendus EIÕK artiklis 1? Kas see kattub rahvusvahelises õiguses kasutatava jurisdiktsiooni mõistega? Kui ei, siis milles seisnevad erinevused?

3) Milline on EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni seos EIÕK artiklis 56 sätestatud nn koloniaalklausliga? Kas ja kuidas mõjutab see EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatust?

4) Kuidas on EIK oma kohtupraktikas sisustanud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatust EIÕK artiklis 1? Millised on EIK-i välja töötatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelid ja nende tunnused?

5) Kas eksterritoriaalne jurisdiktsioon laieneb kõikidele EIÕK-s ja selle protokollides sätestatud inimõigustele või ainult osadele neist? Kas see sõltub rakendatavast eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelist?

6) Millised on olnud riikide poolt EIK-ile esitatud peamised seisukohad eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ja selle ulatuse kohta? Kas ja kuidas on need ajas muutunud ning millistes küsimustes on kõige teravamalt avaldunud pinged seoses EIK-i kujundatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelitega?

Magistritöö on jaotatud viieks osaks. Esimeses osas selgitatakse kõigepealt, mida mõistetakse rahvusvahelises õiguses jurisdiktsioonina, kuidas on jurisdiktsioon seotud territoriaalsusega ning milles seisneb riikide eksterritoriaalne jurisdiktsioon.

Teises osas analüüsitakse jurisdiktsiooni mõistet EIÕK-s, et tuvastada, kas jurisdiktsiooni mõiste EIÕK-s on samatähenduslik rahvusvahelises õiguses kasutatava jurisdiktsiooni mõistega ning, kui ei ole, siis millisel määral need mõisted üksteisest erinevad. Selleks selgitatakse, kuidas on EIK eksterritoriaalset jurisdiktsiooni oma lahendites sisustanud ning kas eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatust mõjutab EIÕK artiklis 56 sätestatud nn koloniaalklausel.

Kolmandas osas süstematiseeritakse ja üldistatakse EIK-i kohtupraktikat selliselt, et tuua välja peamised kohtu väljatöötatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni liigid ja nende tunnused. Analüüsitakse EIK-i kohtupraktika omavahelist kooskõllalisust ja hinnatakse kohtu tõlgendustega kaasneva võivad probleeme. Lisaks analüüsitakse inimõiguste tagamise ulatust erinevate eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelite puhul.

Neljandas osas tuuakse välja liikmesriikide poolt EIK-ile esitatud peamised seisukohad, ennekõike vastuargumendid, eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ja selle ulatuse kohta. Analüüsitakse nende kooskõllalisust EIK-i seisukohtadega, et tuvastada, millistes küsimustes avalduvad kõige tugevamalt erinevused kohtuga. Töö piiratud mahu tõttu ei analüüsita neljandas osas riikide esitatud deklaratsioone ja reservatsioone EIÕK territoriaalse kohaldamise kohta, mis võivad puudutada ka eksterritoriaalset jurisdiktsiooni.

Viiendas osas analüüsitakse, milliseid tagajärgi on EIK-i eksterritoriaalse jurisdiktsiooni alane kohtupraktika liikmesriikides kaasa toonud. Hinnatakse, kas ja kuidas on see mõjutanud inimõiguste olukorda Euroopas ning kuhu võib see EIK-i kohtupraktikat ja riikide seisukohti arvestades edasi areneda.

Eelneva alusel saab vastuse ka magistritöö hüpotees eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tähenduse kohta EIÕK artiklis 1 ning EIK-i sellealase kohtupraktika kallutatuse kohta inimõiguste eproportsionaalselt laia kaitseulatuse kasuks. Selle valguses antakse üldine hinnang eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatusele EIÕK artiklis 1 ning EIK-i praktikale EIÕK artikli 1 tõlgendamisel ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kohaldamisel.

Kuna magistritöö lähtekoht on EIK-i kohtupraktika analüüs riikide eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta, siis on magistritöö põhiallikas EIK-i lahendid EIÕK artikli 1 kohta – nii otsused vastuvõetavuse kohta kui ka EIK-i sisulised otsused. Ajaliselt ei ole kasutatud kohtupraktikat otseselt piiratud, kuid kuna EIK tunnistas esimesed vastavasisulised kohtuasjad vastuvõetavaks ja tegi esimesed sisulised otsused alles 1990. aastatel, siis analüüsitakse ennekõike pärast 1990. aastaid tehtud kohtulahendeid. Sellesse perioodi jäävad ka enim riikide, teadlaste ja avalikkuse tähelepanu pälvinud kohtuasjad nagu *Loizidou*³⁰, *Ilaşcu*³¹, *Al-Skeini*³², *Chiragov*³³, *Hirsi Jamaa*³⁴ jt. Selle perioodi vältel on EIK ka peamiselt kujundanud oma eksterritoriaalse jurisdiktsiooni põhimõtteid. Sellele vaatamata kasutatakse magistritöös ka enne 1998. aastat EIKom-i tehtud otsuseid EIÕK artikli 1 kohta, kui need aitavad avada EIK-i praktikat või vastupidi osundavad selle ebakõladele.

Teiseste allikatena kasutatakse magistritöös EIK-i otsuste analüüsimisel ja tõlgendamisel ning EIÕK artikli 1 ulatuse sisustamisel nii eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kui ka üldisemalt rahvusvahelise õiguse alast teaduskirjandust – monograafiaid, kogumikke, teadusartikleid jmt. Eraldi võib välja tuua M. Milanovici monograafia eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta inimõiguste alastes rahvusvahelistes lepingutes³⁵, mis seda teemat, sh EIK-i praktikat kuni 2010. aastani, laiaulatuslikult nii teoreetilisel kui ka praktilisel tasandil käsitleb. Jurisdiktsiooni mõistete avamisel ja selgitamisel on paljuski tuginetud Max Plancki rahvusvahelise õiguse entsüklopeedia³⁶ artiklitele. Riigi eksterritoriaalset jurisdiktsiooni on eestikeelses

³⁰ EIKo 15318/89, *Loizidou vs. Türgi*, esialgsed vastuväited; EIKo 15318/89, *Loizidou vs. Türgi*.

³¹ EIKo 48787/99, *Ilaşcu jt vs. Moldova ja Venemaa*.

³² EIKo 55721/07, *Al-Skeini vs. Ühendkuningriik*.

³³ EIKo 13216/05, *Chiragov jt vs. Armeenia*.

³⁴ EIKo 27765/09, *Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia*.

³⁵ M. Milanovic. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: Law, Principles, and Policy*. Oxford: Oxford University Press 2013.

³⁶ Max Planck Encyclopedia of Public International Law (MPEPIL). – <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL> (28.04.2019).

õiguskirjanduses vähe käsitletud, kuid M. Kuurberg on ajakirjas „Juridica“ analüüsinud EIK-i jurisdiktsiooni alast kohtupraktikat seoses väljaspool EN-i liikmesriike toimuvate relvakonfliktidega³⁷. Tema analüüsi kese oli aga riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooniga seonduval kitsamal aspektil, nimelt selle seostel rahvusvahelise humanitaarõiguse ja selle EIÕK-ga paralleelsel kohaldamisel. Seda teemapüstitust magistritöö raames ei käsitleta.

Kuna magistritöö keskendub EIÕK-le, siis teisi rahvusvahelisi lepinguid ning rahvusvaheliste kohtute ja organisatsioonide praktikat ei ole magistritöö piiratud mahu tõttu analüüsitud. Rahvusvahelisi lepinguid, mis käsitleksid otseselt ja üldistatult jurisdiktsiooni küsimusi, ei ole olemas. Küll on lisaks EIÕK-le EIÕK artikli 1 ulatuse ja piiride tõlgendamisel aluseks võetud rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni (RLÕVK).³⁸

Magistritöös kasutatakse kombineeritult erinevaid uurimismeetodeid. Töö tugineb EIK-i kohtulahendite analüüsil. Kohtupraktikat uuritakse ajalooliselt, et kindlaks teha eksterritoriaalse jurisdiktsiooni käsitluste muutusi EIK-is nende ajalises dünaamikas. Selle alusel kohtupraktikat süstematiseeritakse ja üldistatakse, et välja tuua EIK-i kujundatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni peamised liigid ja tunnused. Kohtupraktika analüüsi tulemuste tõlgendamisel kasutatakse kvalitatiivseid uurimismeetodeid, analüüsides kohtupraktikat teaduskirjanduses esitatud teoreetiliste käsitluste valguses. EIÕK artiklis 1 sätestatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatuse sisustamisel kasutatakse ennekõike süstemaatilist-analüütilist, teleoloogilist ja võrdlevat meetodit, analüüsides artikli 1 seoseid rahvusvahelise õiguse ja inimõiguste üldiste põhimõtetega, EIK-i enda poolt EIÕK tõlgendamisel välja töötatud tõlgendusmeetoditega ning EIÕK liikmesriikide poolt kohtuasjades esitatud seisukohtadega.

Magistritööd iseloomustavad Eesti märksõnastiku³⁹ õiguse valdkonna järgmised märksõnad: rahvusvaheline õigus, inimõigused, rahvusvahelised lepingud, õigusemõistmine (jurisdiktsioon) ja kohtulahendid.

³⁷ M. Kuurberg. Väljaspool Euroopa Nõukogu riikide piire toimuv relvakonflikt: riigi jurisdiktsioon ja rahvusvahelise humanitaarõiguse kohaldamine. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika. – Juridica 2017/7.

³⁸ Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. – RT II 2007, 15.

³⁹ Eesti märksõnastik – <https://ems.elnet.ee/> (28.04.2019).

I. Jurisdiktsiooni mõiste rahvusvahelises õiguses

1. Jurisdiktsiooni liigid, selle teostamise alused ja seos territoriaalsusega

Jurisdiktsiooni termin ei ole rahvusvahelises õiguses ühetähenduslik. Üheltpoolt võib öelda, et termin on ebatäpne, semantiliselt ebamäärane ja nõrk, sest ei ole selge, millised on termini võimalikud tähendused ja termini kasutamispäärid on seetõttu ebamäärased.⁴⁰ Jurisdiktsiooni saab rahvusvahelises õiguses mõista järgmiselt:

- 1) kohtu vms organi pädevus õigust tõlgendada ja rakendada;
- 2) riigi õiguslik võim kehtestada, rakendada ja jõustada õigusnorme;
- 3) riigi faktiline võim või kontroll territooriumi või inimeste üle või territoorium, mille raames eelnevalt nimetatud võimu või kontrolli teostatakse.⁴¹

Eelnevalt nimetatud tähendused ei pruugi siiski olla ammendavad, kuid nendega on jurisdiktsiooni terminile antud ratsionaalsed ja juriidilised siduvad tähendused, mis aitavad muuta termini kasutamisel täpsemaks. Jurisdiktsiooni termin on rahvusvahelises õiguses polüseemiline – tal on mitu erinevat tähendust.⁴²

Kõige levinum neist kolmest jurisdiktsiooni tähendusest on jurisdiktsioon kui riigi ülemvõim, riigi võimupädevus tegutseda seadusandliku, täidesaatva ja õigusemõistmise funktsiooni kaudu.⁴³ Selliselt tähendab jurisdiktsioon esiteks riigi õigust kehtestada õigusnorme – seadusandlik või ettekirjutav (*legislative/prescriptive*) jurisdiktsioon, teiseks riigi õigust kehtestada õigusnormide rikkumise tagajärjed ja menetlused rikkumise tuvastamiseks – kohtulik või õigustmõistev (*judicial/adjudicative*) jurisdiktsioon ning kolmandaks riigi õigust tagada sunnijõuga õigusnormide järgimist ja rakendada meetmeid nende rikkumise korral – jõustav (*enforcement*) jurisdiktsioon.⁴⁴ See vahetegemine jurisdiktsiooni eri liikide vahel on oluline ka riigi jurisdiktsiooni piiride kindlakstegemisel.

Jurisdiktsiooni teostamise ulatuse põhialused tulenevad kahest riigi olemuslikust tunnusest – kindlaks määratud territooriumist ja alalisest elanikkonnast. Riigil on põhimõtteliselt jurisdiktsioon kõigi inimeste, vara ja tegude üle, kes asuvad või mis toimuvad riigi territooriumil.⁴⁵ Territoriaalsuse printsiip on peamine alus, mille alusel riigid jurisdiktsiooni

⁴⁰ A. Aarnio. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Juura 1996, lk 134.

⁴¹ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 39.

⁴² R. Narits. Õigusteaduse metodoloogia I. Tallinn: Juura 1997, lk 94.

⁴³ B. H. Oxman. Jurisdiction of States. – MPEPIL 2007, p 1.

⁴⁴ *Ibid*, p 3.

⁴⁵ *Ibid*, p 11.

teostavad.⁴⁶ Riigi territoorium hõlmab lisaks riigi maismaa-alale territoriaal- ja sisevett ning õhuruumi riigi territooriumi kohal.⁴⁷ Riigi territoriaalne jurisdiktsioon võib ulatuda ka riigi territooriumist kaugemale, nt mandrilavale, erimajanduspiirkonnale, riigi okupatsiooni all olevale territooriumile⁴⁸ või ka teiselt riigilt renditud maa-alale⁴⁹.

Ülejäänud jurisdiktsiooni teostamise alused (eksterritoriaalne jurisdiktsioon) ei ole mitte loogiliselt territoriaalsuse printsiibist tuletatud, vaid need on välja kujunenud reaktsioonina territoriaalsuse printsiibi puudustele.⁵⁰ Eksterritoriaalsuse printsiibina mõistetakse üldiselt riigi pädevust kehtestada, rakendada ja jõustada õigusnorme isikute, vara ja tegude suhtes väljaspool riigi territooriumi, s.t teostada ettekirjutavat, jõustavat ja kohtulikku jurisdiktsiooni väljaspool riigi territooriumit.⁵¹ Tegemist on väga üldise definitsiooniga ning rahvusvahelises õiguses pigem puudub universaalselt heaks kiidetud eksterritoriaalsuse definitsioon, vaid sõltuvalt valdkonnast sisustatakse seda erinevalt.⁵²

Eksterritoriaalsus on lävend, millest alates jurisdiktsiooni küsimused muutuvad rahvusvahelise õiguse pärusmaaks, sest sellest hetkest ei tegele riik enam puhtalt riigisiseste küsimustega, vaid need puudutavad ka teiste riikide jurisdiktsiooni.⁵³

Traditsiooniline arusaam on, et jurisdiktsioon on peamiselt territoriaalne ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine on lubatud ainult erakorralistel asjaoludel.⁵⁴ Samas globaliseerunud maailmas (riikidevaheline ränne, piiriülesed keskkonnamõjud, rahvusvaheline majandus, rahvusvaheline kuritegevus, terrorism, rahuvalveoperatsioonid jmt) ei ole eksterritoriaalsuse erakorralisuse eeldus enam nii ühene, vaid pigem liigutakse territoriaalsuse printsiibi kasutamiselt teiste jurisdiktsiooni teostamise aluste kasutamise suunas.⁵⁵ Seega ei ole eksterritoriaalne jurisdiktsiooni teostamine tänapäeval enam midagi niivõrd erakordset, vaid riikide igapäevane praktika.⁵⁶ Jurisdiktsiooni saab pidada peamiselt territoriaalseks pigem selles tähenduses, et riigi territooriumil teostab riik valdava osa oma jurisdiktsioonist ja riigi enda territooriumil ei vaja jurisdiktsiooni teostamine üldjuhul eraldi põhjendust.⁵⁷

⁴⁶ B. H. Oxman. Jurisdiction of States, p 13; C. Ryngaert. Jurisdiction in International Law. 2. tr. Oxford: Oxford University Press 2015, lk 36.

⁴⁷ A. Aust. Treaties, Territorial Application. – MPEPIL 2006, p 2.

⁴⁸ B. H. Oxman, p 14.

⁴⁹ *Ibid*, p 15.

⁵⁰ B. H. Oxman, p 11; C. Ryngaert, lk 37.

⁵¹ M. T. Kamminga. Extraterritoriality. – MPEPIL 2012, p 1.

⁵² *Ibid*, p 2.

⁵³ C. Ryngaert, lk 6.

⁵⁴ M. T. Kamminga, p 3; M. Gondek. The Reach of Human Rights in a Globalising World: Extraterritorial Application of Human Rights Treaties. Antwerp jt: Intersentia 2009, lk 54.

⁵⁵ M. T. Kamminga, p 4.

⁵⁶ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 25.

⁵⁷ M. Gondek, lk 54.

Eksterritoriaalsuse printsiibi juures on üks peamisi jurisdiktsiooni teostamise aluseid kodakondsusprintsiip ehk isiku aktiivsuse printsiip, mille kohaselt võib riik teostada jurisdiktsiooni oma kodanike ja juriidiliste isikute üle ka siis, kui nad asuvad väljaspool riigi territooriumi.⁵⁸ Passiivne isikupõhimõte ehk isiku passiivsuse printsiip lähtub kannatanu kodakondsusest ja selle printsiibi kohaselt võib riik oma jurisdiktsiooni kehtestada ka sellise tegevuse suhtes, mis kahjustab tema kodanikke väljaspool riigi territooriumi.⁵⁹ Kaitseprintsiibi kohaselt võib riik jurisdiktsiooni teostada välismaalaste üle, kui nende tegevus väljaspool riigi territooriumi kahjustab riigi olemuslikke huvisid nagu julgeolek (nt terrorism, raha võltsimine).⁶⁰ Kriminaalõiguses tuntakse veel universaalsuse printsiipi, mille kohaselt on igal riigil nii õigus kui ka kohustus menetleda teatud raskeid kuritegusid (nt inimsusevastased ja sõjakuriteod), sõltumata nende toimepanemise kohast ning süüdlase ja kannatanu kodakondsusest.⁶¹ Tänapäeval on aina levinum mõjudoktriin ehk objektiivse territoriaalsuse printsiip. Riigi jurisdiktsioon tugineb selle printsiibi kohaselt asjaolul, et kuigi tegu või tegevusetus ise toimub väljaspool riigi territooriumi, siis selle negatiivne või kahjulik mõju avaldub jurisdiktsiooni teostava riigi territooriumil.⁶² Erisuseks on jurisdiktsiooni teostamisel veel laevad, lennukid ja kosmoselaevad, mis kuuluvad koos nende pardal olevate isikute ja varaga selle riigi jurisdiktsiooni alla, kelle lipu all need registreeritud on.⁶³

Nimetatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise alused ei moodusta omavahel ega ka territoriaalsuse printsiibiga mingit hierarhiat.⁶⁴ Territoriaalsuse printsiip ei ole ülimuslik teiste jurisdiktsiooni teostamise aluste suhtes ning viimaseid ei saa käsitleda kui erandeid territoriaalsuse printsiibist.⁶⁵ Seega võivad jurisdiktsiooni teostamise alused omavahel kattuda ning nad ei anna ammendavat ja sidusat jurisdiktsiooni teostamise aluste kataloogi, mida saaks iga konkreetse eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise juhu puhul kasutada jurisdiktsiooni teostamise õiguspärasuse üle otsustamiseks. Praktikas kasutavad riigid neid erinevaid jurisdiktsiooni teostamise aluseid vastavalt sellele, milline aitab neil paremini oma huvisid ja eesmäärke realiseerida.⁶⁶

⁵⁸ M. T. Kamminga, p 11.

⁵⁹ B. H. Oxman, p 34.

⁶⁰ M. T. Kamminga, p 13.

⁶¹ *Ibid*, p 14.

⁶² B. H. Oxman, p 23.

⁶³ *Ibid*, p 30.

⁶⁴ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 25.

⁶⁵ C. Ryngaert, lk 143.

⁶⁶ M. T. Kamminga, p 16.

2. Jurisdiktsiooni teostamise piirangud

Riigi jurisdiktsioon tuleneb riigi suveräänsuse põhimõttest, kuid riigi jurisdiktsiooni eksterritoriaalsel teostamisel põrkub see teiste riikide jurisdiktsiooni ja nende suveräänsusega.⁶⁷ Seega võib jurisdiktsiooni eksterritoriaalne teostamine rikkuda keeldu sekkuda teise riigi siseasjadesse või teise riigi õigust territoriaalsele terviklikkusele.⁶⁸

Jurisdiktsioonikonfliktide lahendamisel ja ennetamisel täidab rahvusvaheline õigus järgmisi eesmärgi:

- 1) määrata jurisdiktsiooni piirid, et kaitsta riikide sõltumatust ja suveräänset võrdsust, tasakaalustades ühelt poolt riigi huvi teostada oma jurisdiktsiooni ja teiselt poolt sama riigi huvi hoida ära teise riigi poolt tema jurisdiktsiooni teostamisse sekkumist;
- 2) tunnistada riikide omavahelist sõltuvust, et tagada efektiivne jurisdiktsiooni teostamine riikide ühiste huvide edendamiseks ja ühiste eesmärkide saavutamiseks;
- 3) kooskõlastada riikide õigusi olukorras, kus mitmel riigil on õigus teostada jurisdiktsiooni sama isiku, vara või teo suhtes;
- 4) kaitsta üksikisikuid riigi jurisdiktsiooni ebamõistliku teostamise eest.⁶⁹

Riikide jurisdiktsioonide konfliktide kohta on vähe rahvusvahelist kohtupraktikat ning peamised sellekohased printsiibid tulenevad Alalise Rahvusvahelise Kohtu otsusest *Lotuse* kohtuasjas⁷⁰. Nimetatud kohtuasi puudutas Prantsusmaa ja Türgi aurulaevade *Lotus* ja *Boz-Kourt* kokkupõrget avamerel, mille tulemusena *Boz-Kourt* uppus ja kaheksa laeval olnud Türgi kodanikku hukkusid.⁷¹ Türgi algatas Prantsusmaa laevaohvitseri vastu Türgi kohtus kohtumenetluse, millest tõusetuski vaidlus, kas rahvusvahelise õiguse kohaselt oli Türgil jurisdiktsioon mõista Türgi seaduste alusel kohut Prantsusmaa kodaniku üle.⁷² Kohus lahendas kohtuasja Türgi kasuks ja tõi välja rahvusvahelisest õigusest tulenevad peamised eksterritoriaalse jurisdiktsiooni põhimõtted:

- 1) riigi eksterritoriaalne jurisdiktsioon ja selle teostamine on rahvusvahelise õiguse küsimus;⁷³

⁶⁷ B. H. Oxman, p 1; C. Ryngaert, lk 36.

⁶⁸ M. T. Kamminga, p 6; C. Ryngaert, lk 36.

⁶⁹ B. H. Oxman, p 9.

⁷⁰ Permanent Court of International Justice. *The Case of the S.S. „Lotus“ (France vs Turkey)*. Publications of the Permanent Court of International Justice. Series A. No 10. 07.09.1927. – https://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_10/30_Lotus_Arret.pdf (28.04.2019).

⁷¹ *Ibid*, lk 10.

⁷² *S.S. „Lotus“*, lk 15.

⁷³ *Ibid*, lk 18, M. T. Kamminga, p 7.

2) riik ei tohi mitte mingis vormis teostada võimu teise riigi territooriumil, v.a kui rahvusvaheline õigus seda eraldi lubab⁷⁴ (nt kui selleks on olemas teise riigi nõusolek). Jurisdiktsioon on selles osas territoriaalne.⁷⁵ See keeld puudutab ainult võimu teostamist ehk jõustava jurisdiktsiooni teostamist, mitte ettekirjutavat ega kohtulikku jurisdiktsiooni;⁷⁶

3) rahvusvaheline õigus ei keela riikidel kohaldada oma seadusi ja laiendada oma kohtute pädevust isikutele, varale ja tegudele, mis asuvad või mis toimuvad väljaspool riigi territooriumi. Rahvusvaheline õigus jätab riikidele selles osas suure kaalutlusruumi, mida võivad piirata ainult konkreetset keelavad reeglid. See tähendab, et keelu puudumise korral on riik vaba oma jurisdiktsiooni teostama.⁷⁷ See luba puudutab ainult seaduste kohaldamist ja kohtute pädevuse laiendamist ehk ettekirjutavat ja kohtulikku jurisdiktsiooni.⁷⁸

Kuigi nendest Alalise Rahvusvahelise Kohtu seisukohtadest lähtutakse siiani, ei ole rahvusvahelises õiguses ühtset kontseptuaalset arusaama, kas riigil on õigus oma jurisdiktsiooni maksmata alati, kui puudub jurisdiktsiooni teostamist keelav õiguslik alus (nagu nähti ette *Lotuse* kohtuotsuses), või vastupidi ainult juhul, kui selleks on olemas eraldi lubav õiguslik alus. Pigem on riikide praktikas ja õiguskirjanduses suund selles suunas, et erinevalt Alalise Rahvusvahelise Kohtu liberaalsest seisukohast peab riik oma jurisdiktsiooni teostamist rahvusvahelise õiguse lubava normiga põhjendama.⁷⁹ Samas sisustatakse neid lubavaid norme üsna laialt ning jurisdiktsiooni teostamiseks piisab, kui riigil on selleks õigustatud huvi, mis lähtub mõnest jurisdiktsiooni teostamise alusest (territoriaalsuse printsiip, kodakondsusprintsiip jne).⁸⁰ Seega eeldab eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine alati, et riigi ja jurisdiktsiooni teostamise eseme – isiku, vara või teo vahel on piisav seos.⁸¹

⁷⁴ S.S. „*Lotus*“, lk 18.

⁷⁵ *Ibid*, lk 18 ja 19.

⁷⁶ M. T. Kamminga, p 8.

⁷⁷ S.S. „*Lotus*“, lk 19.

⁷⁸ M. T. Kamminga, p 9.

⁷⁹ C. Ryngaert, lk 29.

⁸⁰ *Ibid*, lk 30.

⁸¹ B. H. Oxman, p 10; C. Ryngaert, lk 39.

II. Jurisdiktsiooni mõiste EIÕK-s

1. EIÕK artikli 1 grammatiline ja RLÕVK artikli 29 alusel tõlgendamine

Magistritöö eelmise osa 1. peatükis sai välja toodud jurisdiktsiooni kolm peamist tähendust ja neist levinuim jurisdiktsiooni tähendus. Kuigi jurisdiktsiooni termini ebatäpsus sai sellega ületatud, on termin sellele vaatamata mitmetähenduslik – termini tähendusalasasse kuuluvad võimalused on küll teada, kuid ei ole selge, millist neist tähendustest termini kasutamisel EIÕK artiklis 1 silmas peetakse.⁸²

EIÕK artikkel 1 sätestab, et kõrged lepinguosaliselised tagavad igaühele, kes on nende jurisdiktsiooni all, konventsiooni I osas määratletud õigused ja vabadused.

Esiteks on oluline rõhutada, et EIÕK artikli 1 keskmes on küsimus riigi jurisdiktsioonist, sh eksterritoriaalsest jurisdiktsioonist, mitte kohtu, s.o EIK-i jurisdiktsioonist. Kuigi see tuleneb otseselt EIÕK artikli 1 sõnastusest („Lepinguosalised tagavad [...] nende jurisdiktsiooni all [...]“), siis on seda selguse huvides oluline rõhutada, kuna jurisdiktsiooni mõiste on mitmetähenduslik ja võib muu hulgas viidata ka kohtu pädevusele. Teiseks kuna EIÕK artikkel 1 paneb riigile kohustuse tagada inimõigused igaühele oma jurisdiktsiooni all, siis arvestades, et riigi jurisdiktsiooni käsitletakse peamiselt territoriaalsena, kohaldub EIÕK üldjuhul igale inimesele liikmesriigi territooriumil, sõltumata tema kodakondsusest.

EIÕK artikkel 1 ei ava täpsemalt riigi jurisdiktsiooni ulatust, s.t milline on EIÕK (eks)territoriaalne kohaldamisala. Kui võtta EIÕK artikli 1 tõlgendamisel aluseks RLÕVK artikkel 29, siis sätestab see, et kui lepingust või muul viisil ei ilmne muu kavatsus, on leping kohustuslik igale lepinguosalisele kogu tema territooriumil. Selle sätte eesmärk on kehtestada üldine põhimõte, et leping kehtib lepinguosalise riigi kogu territooriumi suhtes.⁸³ Esiteks on see oluline nende riikide jaoks, kus osa riigi territooriumist allub erinevale õiguslikule režiimile võrreldes emamaaga (nt ülemeremaad ja -territooriumid).⁸⁴ EIÕK artikli 56 lõige 1 nimetab selliseid territooriume „territooriumiks, mille välissuhete eest riik vastutab“. ⁸⁵ Teiseks on RLÕVK artikkel 29 EIÕK kontekstis oluline nende riikide jaoks, kelle territoorium on jagatud poliitilistesse alamüksustesse (nt föderaalse ülesehitusega riigid), sest EIÕK ei sisalda nende

⁸² A. Aarnio, lk 134 ja 135.

⁸³ United Nations. Final Clauses of Multilateral Treaties. Handbook. UN 2003, kumm II.A, lk 78. – https://treaties.un.org/Pages/Resource.aspx?path=Publication/FC/Page1_en.xml (28.04.2019).

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ EIÕK artiklite 1 ja 56 omavahelist seost analüüsitakse täpsemalt magistritöö II osa 4. peatükis.

jaoks eraldi territoriaalsuse klauslit või föderaalklauslit⁸⁶, mis võimaldaks riigil teha erandeid riigi alamüksuste suhtes.

RLÕVK artikli 29 raskuspunkt ei asu seega skaalal „territoriaalsus“ *versus* „eksterritoriaalsus“ ega kehtesta eeldust, et rahvusvaheline leping kehtib ennekõike lepinguosalise riigi territooriumil ega kehti eksterritoriaalselt.⁸⁷ Sätte eesmärk on tagada rahvusvahelise lepingu kohaldamine kogu riigi territooriumil, mis ei välista lepingu eksterritoriaalset kohaldamist, aga mis ei kehtesta ka eeldust eksterritoriaalsuse kasuks.⁸⁸ Seega EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatuse tõlgendamisel saab RLÕVK artiklile 29 tugineda vaid ulatuses, et EIÕK liikmesriigi suhtes kehtib EIÕK eelduslikult riigi kogu territooriumi suhtes. Eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatust RLÕVK artikkel 29 avada ei aita.

2. EIÕK artikli 1 tõlgendamine kooskõlas rahvusvahelise õigusega

Rahvusvahelise õiguse, sh inimõiguste tõlgendamisel peaks tõlgendamine üldjuhul lähtuma harmoniseerimise või kooskõlalisuse põhimõttest.⁸⁹ Samas on rahvusvahelise õiguse erirežiimidele (milleks on ka inimõigused) omane, et nad kasutavad üldist rahvusvahelist õigust erirežiimi lünkade ületamiseks⁹⁰ või arendavad välja oma erinorme, et kohandada üldise rahvusvahelise õiguse norme erirežiimile sobivaks või luua erisusi üldisest rahvusvahelisest õigusest.⁹¹

Kui võrrelda EIÕK artiklit 1 jurisdiktsiooni mõistega rahvusvahelises õiguses, siis EIK on oma lahendites korduvalt viidanud, et kohus tõlgendab jurisdiktsiooni mõistet kooskõlas rahvusvahelise õigusega⁹². EIK avas seda esmakordselt *Bankovici* kohtuasjas, mis puudutas NATO poolt 1999. aastal Belgradis toime pandud raadio- ja televisioonijaama õhurünnakut, mille käigus hukkusid ja said vigu mitmed tsiviilisikud⁹³. Kohus kirjeldas selles kohtuotsuses

⁸⁶ Föderaalklauslite tähenduse ja sisu kohta saab täpsemalt vaadata ÜRO käsiraamatust. Vt UN. Final Clauses of Multilateral Treaties. Handbook, kumm II.A.6, lk 84.

⁸⁷ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 10.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ United Nations General Assembly. Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. Report of the Study Group of the International Law Commission. A/CN.4/L.702, 18.07.2006, p 14(4) ja 14(42). – http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_l702.pdf (28.04.2019).

⁹⁰ *Ibid.*, p 14(15).

⁹¹ *Ibid.*, p 10, 14(8) ja (14).

⁹² Nt EIKo 71503/01, *Assanidze vs. Gruusia*, p 137; EIKo 31821/96, *Issa jt vs. Türgi*, p 67; EIKo 45036/98, *Bosphorus Hava Yollari Turizm Ve Ticaret Anonim Sirketi vs. Iirimaa*, p 136 ja 150; EIKo 5853/06, *Ben El Mahi jt vs. Taani*, vastuvõetavuse otsus; EIKo 5809/08, *Al-Dulimi ja Montana Management Inc. vs. Šveits*, p 89; *Hassan*, p 77; EIKo 25965/04, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, p 206; *Al-Skeini*, p 131; EIKo 43611/02, *Belozorov vs. Venemaa ja Ukraina*, p 85 ja 86; EIKo 46454/11, *Abu Zubaydah vs. Leedu*, p 579.

⁹³ EIKo 52207/99, *Bankovic jt vs. Belgia jt*, vastuvõetavuse otsus, p 9–11.

põhjalikult ekterritoriaalse jurisdiktsiooniga seonduvat, viidates muu hulgas, et EIÕK-d ei saa tõlgendada ja rakendada vaakumis, vaid et kohus peab jurisdiktsiooniküsimuste üle otsustamisel arvesse võtma ka rahvusvahelise õiguse asjaomaseid norme ning tõlgendama EIÕK-d nii suures ulatuses kui võimalik kooskõlas rahvusvahelise õiguse põhimõtetega.⁹⁴ *Bankovici* kohtuotsuses asus EIK seisukohale, et rahvusvahelises õiguses on riigi jurisdiktsioon peamiselt territoriaalne, rahvusvaheline õigus ei välista riigi ekterritoriaalset jurisdiktsiooni, kuid ekterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise alused (kodakondsusprintsip, passiivne isikupõhimõte, universaalsuse printsip jne) on piiratud teiste riikide suveräänsete ja territoriaalsete õigustega.⁹⁵

Ka teistes kohtuotsustes on EIK rõhutanud, et jurisdiktsiooni mõistet EIÕK artikli 1 tähenduses tuleb mõista sellisena, nagu on selle tähendus rahvusvahelises avalikus õiguses.⁹⁶ Kohus on lähtunud üldisest rahvusvahelise õiguse arusaamast, et peamine jurisdiktsiooni teostamise alus on territoriaalsuse printsip ja ekterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine on lubatud ainult erakorralistel asjaoludel.⁹⁷ Magistritöö eelmise osa 1. peatükis sai juhitud tähelepanu sellele, et jurisdiktsiooni ekterritoriaalses teostamises ei ole rahvusvahelises õiguses midagi otseselt erakorralist või erakordset. EIK-i endine kohtunik L. Loucaides on tähelepanu juhtinud sellele, et EIÕK töötati välja reaktsioonina Teise maailmasõja ajal toime pandud inimõiguste rikkumistele, mis ei piirdunud ühe riigi territooriumiga, vaid neid pandi toime üle kogu Euroopa. Seega võib kahelda, kas EIÕK eesmärk on reguleerida riigi käitumist ainult tema territooriumil või vastupidi selleks, et hoida ära Teise maailmasõja aegsete inimõiguste rikkumiste kordumist, reguleerida liikmesriikide käitumist nii nende territooriumi piirides kui ka väljaspool seda.⁹⁸ Eelnevast lähtudes ei peaks ekterritoriaalset jurisdiktsiooni EIÕK artiklis 1 pidama ilmtingimata erakorraliseks, küll aga peaksid sellele vaatamata olema selged ekterritoriaalse jurisdiktsiooni piirid.

⁹⁴ *Bankovic*, p 57; *Loizidou*, p 43; EIKo 35763/97, *Al-Adsani vs. Ühendkuningriik*, p 55 ja 60; *Catan*, p 136; EIKo 71412/01, 78166/01, *Behrami ja Behrami vs. Prantsusmaa ja Saramati vs. Prantsusmaa, Saksamaa ja Norra*, vastuvõetavuse otsus, p 122 ja 147; EIKo 38263/08, *Gruusia vs. Venemaa (II)*, vastuvõetavuse otsus, p 72; *Hassan*, p 77 ja 102; *Al-Jedda*, p 76; *Hirsi Jamaa*, p 171; *Al-Dulimi*, p 112.

⁹⁵ *Bankovic*, p 59 ja 60.

⁹⁶ *Ilaşcu*, p 312; *Issa*, p 67; *Bosphorus*, p 136; *Ben el Mahi*; *Al-Dulimi*, p 89; *Belozorov*, p 85; *Rantsev*, p 206; *Abu Zubaydah*, p 579.

⁹⁷ *Küpros vs. Türgi*, p 76; *Bankovic*, p 59, 61 ja 67; *Loizidou*, p 52; *Issa*, p 68 ja 71; EIKo 59021/00, *Kalogeropoulou jt vs. Kreeka ja Saksamaa*, vastuvõetavuse otsus; *Assanidze*, p 137; *Bosphorus*, p 136; EIKo 44587/98, *Isaak jt vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus, A.2(b)(i); *Ben El Mahi*; EIKo 60167/00, *Pad jt vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus, p 53; EIKo 36832/97, *Solomou jt vs. Türgi*, p 43 ja 44; EIKo 11956/07, *Stephens vs. Malta (nr 1)*, p 49; *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 85; *Rantsev*, p 206; *Medvedyev*, p 64; *Hirsi Jamaa*, p 72; *Catan*, p 104; *Ilaşcu*, p 312; *Al-Skeini*, p 131 ja 132; EIKo 11209/09, *Azemi vs. Serbia*, vastuvõetavuse otsus, p 41 ja 42; *Al-Dulimi*, p 89; EIKo 11987/11, *Abdul Wahab Khan vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus, p 25; EIKo 47708/08, *Jaloud vs. Holland*, p 139; *Chiragov*, p 167; *Belozorov*, p 86; EIKo 8675/15, 8697/15, *N.D. ja N.T. vs. Hispaania*, p 50 ja 51.

⁹⁸ L. G. Loucaides. *The European Convention on Human Rights: Collected Essays*. Nijhoff Law Specials Vol 70. Leiden, Boston: Brill 2007, lk 76.

EIK tugines *Bankovici* kohtuotsuses sellele, et EIÕK artiklit 1 tuleb tõlgendada kooskõlas RLÕVK artikli 31 lõikega 1, mille kohaselt antakse lepingut tõlgendades selles kasutatud mõistetele konteksti arvestades tavatähendus.⁹⁹ Sellega saab ainult nõustuda, kuid RLÕVK nimetatud sättest ei tulene, et EIÕK artiklis 1 kasutatava jurisdiktsiooni mõiste tähendus peab kokku langema rahvusvahelises õiguses kasutatavata jurisdiktsiooni mõiste üldlevinud tähendusega (s.o ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooniga).¹⁰⁰ EIK on sellise seose aga *Bankovici* kohtuotsuses lakooniliselt loonud ilma oma järelduse põhjendusi avamata.¹⁰¹ EIK-i järeldust, et jurisdiktsiooni tuleb EIÕK artikli 1 tähenduses käsitleda rahvusvahelise õiguse üldlevinud tähenduses, on mitmed autorid kritiseerinud ja leidnud, et eksterritoriaalsus EIÕK kontekstis toimib väga erinevalt võrreldes rahvusvahelises õiguses üldiselt kasutatava jurisdiktsiooni mõistega.¹⁰²

Magistritöö I osas sai viidatud, et jurisdiktsiooni mõistetakse rahvusvahelises õiguses üldjuhul kui ettekirjutavat, jõustavat ja kohtulikku jurisdiktsiooni. EIÕK artikli 1 kontekstis, mille kohaselt lasub riigil kohustus tagada igaühele oma jurisdiktsiooni piires inimõigused, ei ole selline jurisdiktsiooni mõiste ja liigitus kohaldatav. Näiteks *Loizidou* kohtuasjas, kus vaidlus puudutas Türgi sissetungi Põhja-Küprosesse ja seal Põhja-Küprose Türgi Vabariigi asutamist, leidis EIK, et riigi vastutus EIÕK artikli 1 alusel võib tekkida ka sellest, kui riik õiguspärase või õigusvastase sõjalise tegevuse tulemusel teostab teise riigi territooriumil efektiivset kontrolli.¹⁰³ Efektiivne kontroll territooriumi üle ei eelda aga jurisdiktsiooni teostamist rahvusvahelise õiguse tähenduses – Türgi ei teostanud Põhja-Küprost vallutades oma ettekirjutavat, jõustavat või kohtulikku jurisdiktsiooni. Samuti ei ole ettekirjutava, jõustava või kohtuliku jurisdiktsiooni teostamise eeltingimuseks territooriumi efektiivne kontroll.¹⁰⁴

Pealegi on jurisdiktsiooni eesmärk rahvusvahelises õiguses teha kindlaks, kas jurisdiktsiooni teostamine oli riigi poolt õiguspärane, kuid nagu EIK ka ise *Loizidou* kohtuotsuses osutas, siis efektiivne kontroll territooriumi üle võib olla nii õiguspärane kui ka õigusvastane.¹⁰⁵ Seega kui riik on isiku õigusi rikkuva teo toime pannud, ei ole inimõiguste aspektist *post-facto*

⁹⁹ *Bankovic*, p 56, 59 ja 61.

¹⁰⁰ N. Wenzel. Human Rights, Treaties, Extraterritorial Application and Effects. – MPEPIL 2008, p 12; K. da Costa. The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties. Graduate Institute of International and Development Studies Vol 11. Leiden, Boston: Brill 2013, lk 130.

¹⁰¹ Olles eelnevalt p-des 59 ja 61 kirjeldanud jurisdiktsiooni liike ja teostamise aluseid rahvusvahelises õiguses, seob EIK otsuse p-s 61 eelnevates punktides kirjeldatu EIÕK artikliga 1 („[...] seega tuleb EIÕK artiklit 1 tõlgendada kui [...]“), aga ei põhjenda sellise seose ja järelduse loomist täpsemalt. Vt *Bankovic*, p 61.

¹⁰² C. Ryngaert, lk 22 ja 23; M. Gondek, lk 56, 172 ja 173; K. Costa, lk 159 ja, 160; M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 22, 26 ja 40.

¹⁰³ *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62.

¹⁰⁴ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 27.

¹⁰⁵ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 27 ja 41.

oluline, kas riigil oli näiteks õigus teostada jõustavat jurisdiktsiooni või mitte. Riigil võis puududa selleks õigus, mis on oluline riikidevahelise suhte aspektist. Riigi ja üksikisiku vahelises suhtes on aga oluline, kas selle teo toimepanemisel, õiguspäraselt või õigusvastaselt, lasus riigil kohustus tagada inimõigused.¹⁰⁶ Vastasel korral saaks riik oma õigusvastase tegevuse korral kõrvale hoiduda inimõiguste tagamise kohustusest ja teatud juhtudel võiks see lausa soosida nt jõustava jurisdiktsiooni õigusvastast teostamist eksterritoriaalselt.¹⁰⁷

Seega riigi kohustus tagada teatud inimeste grupile inimõigused ei saa sõltuda sellest, kas ja millises ulatuses riik kehtestab, rakendab ja jõustab õigusnorme, sõltumata sellest, kas isikud, vara või teod asuvad või toimuvad selle riigi territooriumil või väljaspool seda. Riigi jurisdiktsioon ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni tähenduses on oluline riigi suveräänsuse teostamiseks ja nende piiride kindlaksmääramiseks riikidevahelistes suhetes. Riigi ja üksikisikute vahelistes suhetes inimõiguste tagamise kohustuse tekkimise kontekstis ei saa riigi jurisdiktsiooni olemasolu kui EIÕK artiklis 1 sätestatud nn lävekriteerium sõltuda sellest, kas või millises ulatuses on riik otsustanud teostada oma seadusandlikku, täidesaatvat või kohtuvõimu. Seetõttu ei ole võimalik EIÕK artiklis 1 eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatuse määramisel kohaldada ka *Lotuse* kohtuotsusest tulenevaid jurisdiktsiooni piiramise põhimõtteid, mille kohaselt jõustava jurisdiktsiooni teostamine eksterritoriaalselt on üldjuhul keelatud.

Samas tuleb arvestada, et selline eri tähenduses jurisdiktsioonide paralleelne kohaldamine võib riikidevahelistes suhetes kaasa tuua pingeid, eriti olukorras, kus nt riik teostas oma jõustavat jurisdiktsiooni teises riigis õigusvastaselt, aga selle tulemusena tõi ta selles riigis oleva inimese või selle riigi territooriumi osa oma jurisdiktsiooni alla ja tal tekkis kohustus tagada sellele inimesele või sellel maa-alal inimõigused. See võib omakorda järgmise sammuna tähendada riigi vajadust teostada teise riigi ja sealsete inimeste suhtes ettekirjutavat, jõustavat või kohtulikku jurisdiktsiooni. Jurisdiktsioonikonfliktid võivad riikide vahel tekkida ka ainult ettekirjutava, jõustava või kohtuliku jurisdiktsiooni teostamise raames, kuid inimõiguste kaitse kohustus lisab võimalikele jurisdiktsioonikonfliktidele täiendava tasandi.

EIÕK artikli 1 tõlgendamisel saab rakendada põhimõtet, et riigi jurisdiktsiooni teostamine lähtub peamiselt territoriaalsuse põhimõttest. Samas kui EIK on viidanud erakorralistele juhtudele, millal eksterritoriaalne jurisdiktsiooni teostamine on võimalik, ei saa neid erandeid sisustada lähtuvalt üldistest jurisdiktsiooni teostamise alustest rahvusvahelises õiguses. Kodakondsusprintsipi, passiivse isikupõhimõtte, kaitseprintsipi ja mõjudoktriini rakendamine EIÕK kontekstis ei ole võimalik, sest ka need lähtuvad jurisdiktsiooni mõistest kui ettekirjutavast,

¹⁰⁶ N. Lubell. *Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors*. Oxford: Oxford University Press 2010, lk 210.

¹⁰⁷ M. Gondek, lk 56 ja 57.

jõustavast ja kohtulikust jurisdiktsioonist. Seega saab rahvusvahelises õiguses üldiselt kasutatavas tähenduses jurisdiktsiooni mõistest EIÕK artiklis 1 lähtuda vaid ulatuses, mis puudutab jurisdiktsiooni peamiselt territoriaalset iseloomu.

Magistritöö eelmises osas kirjeldati ka jurisdiktsiooni piiramise eesmäärke, millest nähtus, et rahvusvahelises õiguses on jurisdiktsiooni teostamise piiramise üldine eesmärk kitsendada riigi tegevusulatust ja seada riigi jurisdiktsiooni teostamisele raamid, et piirata riigi jurisdiktsiooni laiendavat teostamist ja vältida jurisdiktsioonikonflikte teiste riikidega. Seega üldised rahvusvahelise õiguse jurisdiktsiooni reeglid ei nõua riigilt jurisdiktsiooni teostamist, vaid jurisdiktsiooni teostamine nende reeglite kohaselt on riigi võimalus, kaalutlusotsus.¹⁰⁸ Samas EIÕK artikkel 1 kohustab riike tagama igaühele tema jurisdiktsiooni piires EIÕK-s nimetatud inimõigused. Seega on jurisdiktsioonil EIÕK-s teistsugune eesmärk – kohustada riiki tagama inimõiguste kaitse oma jurisdiktsiooni piires ehk laiendada riigi jurisdiktsiooni ulatust selliselt, et asjaomased isikud ei jääks inimõiguste kaitseta. Seega on jurisdiktsiooni teostamise ulatuse keskmes nende isikute või isikute gruppide kindlaksmääramine, kellele riik on kohustatud inimõigused tagama.¹⁰⁹

Riigi jurisdiktsiooni teostamine EIÕK artikli 1 alusel võib kaasa tuua riigi vastutuse. EIK on oma kohtuotsustes ka korduvalt sellele viidanud, et jurisdiktsiooni teostamise kindlakstegemine on vajalik tingimus selleks, et riiki saaks võtta vastutusele õigusvastaste tegude või tegevusetuse eest, mida talle omistatakse.¹¹⁰ Samas riigi jurisdiktsiooni teostamine ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni tähenduses riigile tavaliselt vastutust kaasa ei too. Seega ka jurisdiktsiooni teostamise ulatuse määramise eesmärkide tasandil ei ole rahvusvahelise õiguse üldine lähenemine ja EIÕK artikkel 1 omavahel ühildatavad.

Eelnevast tulenevalt ei saa EIÕK artiklis 1 kasutatavat jurisdiktsiooni mõistet samastada rahvusvahelises õiguses kasutava jurisdiktsiooni mõiste üldlevinud tähendusega, s.o riigi ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooniga. Mõlemale on aga omane jurisdiktsiooni ennekõike territoriaalne iseloom.

3. Jurisdiktsioon ja eksterritoriaalsus EIÕK artikli 1 tähenduses

Eelnevalt sai kindlaks tehtud, et EIÕK kohaldub tavaliselt igaühele liikmesriigi territooriumil, kuid jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses ei saa tõlgendada sarnaselt

¹⁰⁸ C. Ryngaert, lk 22.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Nt *Isaak*, A.2(b)(i); EIKo 45653/99, *Andreou vs. Türki*, vastuvõetavuse otsus, p A.3(c); *Solomou*, p 43; *Al-Skeini*, p 130; *Ilaşcu*, p 311; *Hirsi Jamaa*, p 70; *Catan*, p 103; *Abu Zubaydah*, p 579.

rahvusvahelises õiguses kasutatava ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsioonina. Seega on endiselt lahtine, mida tuleks EIÕK artiklis 1 mõista eksterritoriaalse jurisdiktsioonina.

Erinevad autorid on jurisdiktsiooni EIÕK artiklis 1 kirjeldanud erinevalt. Näiteks A. Aust on leidnud, et EIÕK laieneb lisaks igaühele, kes asub liikmesriigi territooriumil, ka neile isikutele, kes on riigi relvastatud jõudude kontrolli all, riigi välisesinduses või riigi lipu all registreeritud laeval või lennukil.¹¹¹ See seisukoht tugineb vähemalt osaliselt üldistele riigi jurisdiktsiooni põhimõtetele, mistõttu ei ole see juba eelnevalt välja toodud põhjustel päris korrektne. N. Wenzel on leidnud, et riigi eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tuleks mõista kui riigiorganite tegusid või tegevusetust väljaspool riigi territooriumi ning samas ka kui riigiorganite tegusid või tegevusetust, mis leiavad küll aset riigi territooriumil, aga mille mõju inimestele avaldub väljaspool riigi territooriumi.¹¹² Seega tähendaks eksterritoriaalne jurisdiktsioon lihtsustatult seda, nagu ütleb ka M. Milanovic, et isik asub inimõiguste rikkumise ajal väljaspool tema õigusi rikkuva riigi territooriumi.¹¹³ Selliselt on ka EIK *Bankovici* kohtuotsuses eksterritoriaalsust selgitanud, kirjeldades, et otsus vaidlustatud teo kohta võib olla langetatud kus iganes, kuid tegu ise peab olema toime pandud või omama mõjusid väljaspool riigi territooriumi.¹¹⁴

Eelnevast tuleneb, et jurisdiktsiooni olemasolu EIÕK artikli 1 alusel sõltub riigi toime pandud teost või tegevusetusest, mille mõju avaldub isikule väljaspool riigi territooriumi. See eeldab mingit konkreetset faktilist tegu, mille riik sooritas või jättis sooritamata ning mille sooritamise või sooritamisest hoidumise kohustus riigil EIÕK kohaselt lasus.

Seega tuleks jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses mõista kui riigi poolt tegeliku, faktilise võimu ja kontrolli teostamist. Võrreldes üldise rahvusvahelise õiguse jurisdiktsiooni mõistega, annab aga ettekirjutav, jõustav ja kohtulik jurisdiktsioon riigile rahvusvahelisest õigusest tuleneva õiguse seda võimu teatud kindlal territooriumil (s.o ennekõike riigi enda territooriumil) teostada.¹¹⁵ Need erinevad jurisdiktsioonid võivad, aga ei pruugi kokku langeda. Näiteks riigi suveräänsel territooriumil langevad need kokku, v.a juhul kui riik on oma territooriumi teisele riigile välja rentinud, millisel juhul ei ole enam ühene, kas riigil säilib ka jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 alusel. Samamoodi ei pruugi riigil olla eksterritoriaalselt tegutsedes üldist ettekirjutavat, jõustavat ja kohtulikku jurisdiktsiooni, kuid tema eksterritoriaalne tegevus võib kuuluda tema jurisdiktsiooni alla EIÕK artikli 1 tähenduses.

Omaette küsimus on, kas ainuüksi riigi faktilisest teost või tegevusest piisab, et tuua isik riigi jurisdiktsiooni alla või mitte, sest nagu eelmise osa 2. peatükis sai viidatud, eeldab

¹¹¹ A. Aust, p 1.

¹¹² N. Wenzel, p 1.

¹¹³ M. Milanovic. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*, lk 8.

¹¹⁴ *Bankovic*, p 54.

¹¹⁵ M. Milanovic. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*, lk 8.

eksterritoriaalne jurisdiktsioon, et riigi ja jurisdiktsiooni teostamise eseme – isiku, vara või teo vahel oleks piisav seos. Sellele küsimusele keskendutakse magistritöö järgmises osas.

Kuigi jurisdiktsiooni tähendus kui faktiline tegevus ei lähtu rahvusvahelises õiguses kasutatavast ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni tähendusest, ei tulene eelnevast veel, et jurisdiktsiooni mõiste EIÕK artiklis 1 omab täiesti iseseisvat ja muust rahvusvahelisest õigusest sõltumatut tähendust. Lisaks jurisdiktsiooni üldlevinud tähendusele rahvusvahelises õiguses (millele magistritöö I osas ja II osa 2. peatükis keskenduti), on jurisdiktsiooni terminil rahvusvahelises õiguses ka teisi vähemlevinud tähendusi.

Rahvusvahelises õiguses mõistetakse jurisdiktsiooni ka kui faktilist võimu, kontrolli territooriumi ja sellel territooriumil olevate inimeste üle.¹¹⁶ Selliselt sisustas EIK tegelikult jurisdiktsiooni ka *Loizidou* kohtuotsuses – Türgil oli efektiivne kontroll Põhja-Küprose territooriumi üle,¹¹⁷ s.t et seal asuvad inimesed olid Türgi faktilise võimu all. Ka hilisemates kohtuotsustes on EIK korduvalt rõhutanud, et eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine tuleb otsustada konkreetsete asjaolude ja konkreetse faktilise konteksti alusel.¹¹⁸ Sellises faktilise võimu, kontrolli tähenduses on jurisdiktsiooni terminit kasutatud ka teistes inimõiguste alastes rahvusvahelistes lepingutes ja dokumentides¹¹⁹, nt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) inimõiguste ülddeklaratsiooni preambulis¹²⁰ ja artiklis 2¹²¹, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakti artiklis 14¹²² ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakti artikli 2 lõikes 1¹²³.

¹¹⁶ Magistritöö I osa 1. peatüki alguses on toodud jurisdiktsiooni termini kolme peamist tähendust. Neist kolmandale järgnevalt keskendutakse. Vt ka M. Milanovic. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*, lk 32.

¹¹⁷ *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62; *Loizidou*, p 52 ja 56.

¹¹⁸ *Issa*, p 74; *Isaak*, A.2(b)(i); *Solomou*, p 44; *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 87 ja 88; *Medvedyev*, p 67; *Hirsi Jamaa*, p 73 ja 81; *Al-Skeini*, p 132 ja 136; *Catan*, p 105–107; *Jaloud*, p 141; *Chiragov*, p 170; *Belozorov*, p 86; *Muradyan*, p 124; *N.D. ja N.T.*, p 154.

¹¹⁹ M. Milanovic. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*, lk 32 ja 33.

¹²⁰ Preambul: „[...] iga inimene ja iga ühiskondlik organ [...] aitab selgitus- ja haridustööd tehes kaasa nende õiguste ja vabaduste austamisele ning tagab riiklike ja rahvusvaheliste edumeelsete abinõudega, et neid õigusi ja vabadusi üldiselt ja tõhusalt tunnustaksid ja järgiksid nii liikmesriikide rahvad kui ka nende jurisdiktsiooni [autori rõhutus – H. L.] all olevate territooriumide rahvad.“ – ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon. – <https://vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon> (28.04.2019).

¹²¹ Art 2: „[...] Samuti ei tohi inimeste vahel vahet teha riigi või territooriumi poliitilise, jurisdiktsioonilise [autori rõhutus – H. L.] või rahvusvahelise seisundi põhjal, olenemata sellest, kas territoorium, mille elanik ollakse, on sõltumatu, hooldusalune või muul viisil oma suveräänsuses piiratud.“ – ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon.

¹²² Art 14: „Iga käesolevast paktist osavõttev riik, kes osavõtjate hulka astumise ajaks pole emamaal või teistel tema jurisdiktsiooni [autori rõhutus – H. L.] all olevatel territooriumidel kehtestanud kohustuslikku tasuta algharidust, kohustub kahe aasta jooksul välja töötama ja vastu võtma üksikasjaliku abinõude plaani selleks, et järk-järgult [...] ellu viia kohustuslik tasuta üldharidus.“ – Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1993, 10, 13.

¹²³ Art 2 lg 1: „Iga käesolevast paktist osavõttev riik kohustub austama ja tagama kõikidele tema territooriumil asuvatele ja tema jurisdiktsioonile [autori rõhutus – H. L.] alluvatele isikutele õigused, mida tunnustab käesolev pakt, tegemata mingit vahet rassi, nahavärvuse, soo, keele, usutunnistuse, poliitiliste või muude tõekspidamiste, rahvusliku või sotsiaalse päritolu, varandusliku seisundi, sünni või mõne muu asjaolu põhjal.“ – Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1994, 10, 11.

Seega on EIK-i poolt EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsioonile antud tõlgendus küll kooskõlas rahvusvahelise õigusega, kuid kohtu põhjenduses *Bankovici* ja sellele järgnenud kohtuotsustes on ebavajalikult tuginetud jurisdiktsiooni mõiste seostamisele jurisdiktsiooni eri liikide (ettekirjutav, jõustav ja kohtulik) ja nende teostamise alustega (kodakondsusprintsip, passiivne isikupõhimõte, kaitseprintsip jne)¹²⁴. Jurisdiktsiooni rahvusvahelise õiguse üldlevinud tähenduses kui ettekirjutavat, jõustavat ja kohtulikku jurisdiktsiooni EIÕK kontekstis rakendada ei saa ega ole ka vaja. Küll saab EIÕK artiklis 1 jurisdiktsiooni mõistet tõlgendada rahvusvahelises õiguses samuti kasutatavas tähenduses kui riigi faktilist võimu või kontrolli territooriumi ja sellel territooriumil asuvate inimeste üle.

Ilmselt ei ole põhjust arvata, et EIK-i poolt EIÕK artiklile 1 sellise tõlgenduse andmine oleks olnud õigustehniline viga¹²⁵, sest vastasel korral oleks tal pärast *Bankovici* kohtuotsust olnud korduvalt võimalus jurisdiktsiooni mõiste seost rahvusvahelises õiguses kasutatavate tähendustega muuta ja täpsustada. EIK on ekterritoriaalse jurisdiktsiooniga seonduvat pärast *Bankovici* kohtuotsust mitmes küsimuses muutnud ja edasi arendanud, aga jurisdiktsiooni mõiste kooskõla osas rahvusvahelise õigusega on ta jäänud samale seisukohale. Seega on võimalik, et EIK ongi soovinud anda jurisdiktsiooni terminile rahvusvahelises õiguses üldiselt kasutatavatest tähendustest kõrvalekalduva tähenduse, ühendades selles rahvusvahelises õiguses kasutatava jurisdiktsiooni kaks tähendust – viidates aluspõhimõttena nii jurisdiktsiooni territoriaalsusele kui ka ettekirjutavale, jõustavale ja kohtulikule jurisdiktsioonile, kuid praktiliselt sisustades seda kui faktilist võimu ja kontrolli. Sellisel juhul oleks EIK küll kasutanud jurisdiktsiooni termini rahvusvahelises õiguses kasutatavaid tähendusi, et üheltpoolt täita EIÕK artikli 1 lünka osas, milles see ei ava jurisdiktsiooni mõistet¹²⁶, kuid teiselt poolt oleks ta nende alusel EIÕK artiklis 1 kasutatavat jurisdiktsiooni terminit kohandanud ja edasi arendanud.¹²⁷ Viimane on aga ainult hüpotees ja kohus ise ei ole jurisdiktsiooni termini sisustamise tagamaid avanud ega põhjendanud, kuidas saaks jurisdiktsiooni terminis ilma vastuoludeta neid kahte rahvusvahelises õiguses kasutatavat erinevat tähendust ühendada ja kuidas selline tõlgendus aitaks paremini saavutada EIÕK eesmärki ja mõtet¹²⁸. Seetõttu lähtutakse eelnevalt toodud põhjustel ikkagi sellest, et jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses tuleks tõlgendada kui riigi faktilist võimu või kontrolli, mitte kui ettekirjutavat, jõustavat ja kohtulikku jurisdiktsiooni.

¹²⁴ *Bankovic*, p 59–61.

¹²⁵ UNGA. Fragmentation of International Law, p 11.

¹²⁶ UNGA. Fragmentation of International Law, p 14(15).

¹²⁷ *Ibid*, p 14(2), 14(8) ja 14(14).

¹²⁸ *Ibid*, p 14(13).

4. EIÕK artikli 1 tõlgendamine koosmõjus EIÕK artikliga 56

EIÕK artikli 56 lõike 1 kohaselt võib riik konventsiooni ratifitseerides või hiljem EN-i peasekretärile saadetavas deklaratsioonis avaldada, et kohaldab EIÕK-d ühele või mitmele territooriumile, mille välissuhete eest ta vastutab. Sellised sätted, nn koloniaalklauslid, on omased ennekõike enne dekoloniseerimise perioodi lõppu sõlmitud lepingutele ja need annavad riikidele võimaluse rahvusvahelise lepingu territoriaalset kohaldamisala valikuliselt laiendada.¹²⁹

EIKom on *Türgi vs. Küprose* vahelises vaidluses leidnud, et EIÕK artikkel 63 (praegune artikkel 56) ei kitsenda EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatust ainult liikmesriigi emamaale.¹³⁰ Artikli 63 (praeguse artikli 56) eesmärk ei ole mitte ainult EIÕK territoriaalse kohaldamisala laiendamine, vaid ka selle kohandamine vastavalt nende territooriumide kultuurilistele ja sotsiaalsetele erinevustele.¹³¹ See aga ei tähenda, et need territooriumid ei võiks kuuluda EIÕK artiklis 1 nimetatud jurisdiktsiooni alla.¹³² EIÕK kohaldamine neile territooriumidele eeldab, et riik on esitanud EIÕK artikli 56 alusel vastava deklaratsiooni.¹³³ Seega kuuluvad need territooriumid küll vastava riigi jurisdiktsiooni alla EIÕK artikli 1 tähenduses, kuid EIÕK artikkel 56 lubab nad EIÕK kohaldamisalast välistada, kui riik ei esita nende kohta deklaratsiooni.¹³⁴ Teisiti öeldes annab EIÕK artikkel 56 riigile vabaduse määrata, millistele tema jurisdiktsiooni alla kuuluvatele ülemeremaadele ja -territooriumidele ning autonoomsetele piirkondadele EIÕK laieneb.¹³⁵ Seeläbi kehtestab EIÕK artikkel 56 ka erandi RLÕVK artiklist 29, mille kohaselt peaks rahvusvaheline leping laienema riigi kogu territooriumile. Eelnevast tuleneb, et EIÕK artikkel 56 ei kitsenda artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatust ainult riigi territooriumile, emamaale.

Yonghong kohtuasjas väitis Macao vanglas Hiinale väljasaatmist ootav Hiina kodanik, et kuigi Portugal ei olnud EIÕK artikli 56 alusel Macao kohta deklaratsiooni esitanud, teostas Portugal Macaos jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 alusel Portugali riigiesindaja tegevuse kaudu isiku riigist väljasaatmise menetluses.¹³⁶ EIK sellise tõlgendusega ei nõustunud ja leidis, et EIÕK artiklit 1 tuleb tõlgendada artikli 56 valguses selliselt, et artikli 56 olemuslik tunnus on see, et EIÕK ei saa laieneda territooriumidele, mille välissuhete eest riik vastutab, ega tuua kaasa riigivastutust vastava territooriumi eest ilma riigi deklaratsioonita EIÕK laiendamise kohta sellele

¹²⁹ UN. Final Clauses of Multilateral Treaties. Handbook, kumm II.A.1, lk 79.

¹³⁰ EIKom 6780/74, 6950/75, *Küpros vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus, p II.9.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² *Ibid.*

¹³³ EIKom 16137/90, *Bui Van Thanh jt vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus, lk 5.

¹³⁴ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 15.

¹³⁵ *Ibid.*, lk 16.

¹³⁶ EIKo 50887/99, *Yonghong vs. Portugal*, vastuvõetavuse otsus.

territooriumile.¹³⁷ Samale seisukohale asus EIK ka Ühendkuningriigile kuuluvaid Lõuna-Georgia ja Lõuna-Sandwichi saari puudutavas vaidluses, leides, et EIÕK artikkel 1 ei asenda artiklis 56 ettenähtud deklaratsioonide süsteemi¹³⁸. Seega jurisdiktsiooni tuvastamine EIÕK artikli 1 tähenduses riigi faktilise võimu ja kontrolli kaudu ei ole ülemeremaade ja -territooriumide ning teiste autonoomsete piirkondade puhul võimalik. Kui riik ei ole EIÕK artikli 56 alusel EIÕK ülemeremaadele ja -territooriumidele laiendanud, siis EIÕK artikli 1 kaudu ei saa artiklis 56 nimetatud territooriumidele jurisdiktsiooni laiendada.

EIK on Ühendkuningriigi rahuvalveoperatsioone Iraagis hinnates leidnud, et EIÕK artiklit 56, mis lisati EIÕK-sse ajaloolistel põhjustel, ei saa tänapäeva tingimustes tõlgendada selliselt, et see piiraks EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatust. Kohtu hinnangul on EIÕK artikli 1 alusel tuvastatud ekterritoriaalse jurisdiktsiooni juhtumid selgelt erinevad artikli 56 kohaldamisalasse kuuluvatest juhtumitest.¹³⁹ Seega asjaolu, et riigil on võimalik EIÕK artikli 56 alusel oma ülemeremaadele ja -territooriumidele EIÕK-d mitte laiendada, ei piira kohtu hinnangul EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatust, sh ei välista ekterritoriaalset jurisdiktsiooni EN-i mittekuuluvates riikides.

EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ühtse tähenduse osas toob selline vahetegemine EIÕK artiklis 56 nimetatud territooriumidega kaasa jurisdiktsiooni ebaühtlase tähenduse ja teostamise:

- 1) oma riigi territooriumil, emamaal lasub riigil igal juhul kohustus tagada inimõigused;
- 2) EIÕK artiklis 56 nimetatud territooriumide puhul on riigil õigus otsustada, kas ta laiendab inimõiguste tagamise kohustust ka neile territooriumidele või mitte, sõltumata sellest, et nendel territooriumidel teostab riik üldjuhul jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses;
- 3) teiste EN-i liikmesriikide ja EN-i väliste riikide territooriumidel, kus riigil rahvusvahelise õiguse tähenduses üldjuhul jurisdiktsiooni ei ole, võib riigil lasuda inimõiguste tagamise kohustus, kui ta teostab seal faktiliselt võimu või kontrolli ehk jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses.

Seega on tekkinud paradoksaalne olukord, kus riigi inimõiguste alased kohustused võivad EIÕK artikli 1 alusel osutada ekterritoriaalselt suuremaks kui tema suveräänsuse alla kuuluvate artiklis 56 nimetatud territooriumide puhul.¹⁴⁰ Samas ei saa EIK otsustada EIÕK artiklit 56 kui koloniaalajastu relikti lihtsalt mitte kohaldada ja laiendada riikide jurisdiktsiooni artiklis 56

¹³⁷ *Yonghong vs. Portugal*.

¹³⁸ EIKo 15305/06, *Quark Fishing Ltd. vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus.

¹³⁹ *Al-Skeini*, p 140.

¹⁴⁰ Sellele ebakõlale on viidanud ka Ühendkuningriik *Al-Skeini* kohtuasjas. Vt *Al-Skeini*, p 111; samuti M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 18 ja 91.

nimetatud territooriumidele artiklis 1 toodud jurisdiktsiooni kaudu. Sellega muudaks ta artikli 56 sisutühjaks, sest sõltumata riigi deklaratsiooni (mitte)esitamisest, oleks siis EIÕK artikli 1 alusel ikkagi võimalik riigi jurisdiktsioon sellel territooriumil tuvastada. Nagu EIK ka ise on öelnud, on EIÕK artikkel 56 kehtiv norm, mida kohus ei saa eirata lihtsalt soovist vältida EIÕK kohaldamisel tühimikke või soovist saavutada õiglasem tulemus.¹⁴¹ EIÕK artiklit 56 tuleks vaadata tema ajaloolises kontekstis ja see ei peaks piirata EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni tõlgendamist.¹⁴²

Kuna ülemeremaade ja -territooriumide kohta on EIÕK artiklis 56 ette nähtud eraldi norm, siis on EIK-i tõlgendusruum riigi ekterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta nende territooriumide osas piiratud. Teisalt, kuna EIÕK artiklis 1 ega mujal EIÕK-s ei ole eraldi ekterritoriaalset jurisdiktsiooni käsitletud, vaid on viidatud üldsõnaliselt jurisdiktsioonile, siis on EIK-il olnud võimalik EIÕK artiklit 1 vabamalt tõlgendada, arvestades ka sooviga vältida inimõiguste kaitses vaakumi teket.

¹⁴¹ EIKo 35622/04, *Chagos Islanders vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus, p 74.

¹⁴² M. Gondek, lk 177.

III. EIK-i välja töötatud ekterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelid

1. Üldised jurisdiktsiooni põhimõtted ja territoriaalsuse printsiip

1.1. Üldised põhimõtted

Ekterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine eeldab alati, et riigi ja jurisdiktsiooni teostamise eseme – isiku, vara või teo vahel on piisav seos. Selles osas analüüsitakse EIK-i välja töötatud ekterritoriaalse jurisdiktsiooni mudeleid, et hinnata, kuidas on kohus erinevate juhtumite puhul seda piisavat seost sisustanud.

EIK esitas *Al-Skeini* kohtuotsuses¹⁴³ esmakordselt süsteemse liigituse¹⁴⁴ riikide ekterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta EIÕK artikli 1 tähenduses. Üldise põhimõttena tõi kohus välja, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on nn lävekriteerium, s.t et jurisdiktsiooni teostamine on vajalik eeltingimus selleks, et liikmesriiki saaks võtta vastutusele talle omistatavate ja EIÕK-s sätestatud kohustusi rikkuvate tegude või tegevusetuse eest.¹⁴⁵

Territoriaalsuse printsiibi kohta tõi EIK välja neli põhimõtet. Esiteks rõhutas EIK *Al-Skeini* kohtuotsuses taas territoriaalsuse printsiibi esmasust, s.t et riigi jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on peamiselt territoriaalne.¹⁴⁶ Territoriaalsuse printsiipi käsitleti juba magistriltöö I osas ja sellel siin pikemalt ei peatuta, tõdedes vaid, et selle üldise seisukohaga, et jurisdiktsioon on peamiselt territoriaalne, võib nõustuda.

Teiseks kordas EIK üle seisukoha, et eelduslikult teostatakse jurisdiktsiooni tavatingimustes kogu riigi territooriumil.¹⁴⁷ Kui sellele eeldusele endale vastuväiteid ei ole, siis see, kuidas EIK on seda oma kohtupraktikas rakendanud, on vaieldavam ja selle küsimuse juurde tullakse järgmises alapeatükis tagasi.

¹⁴³ *Al-Skeini*, p 130–142.

¹⁴⁴ Repliigina olgu mainitud, et kuigi EIK kirjeldas *Al-Skeini* kohtuotsuses kohtu rakendatavaid ekterritoriaalse jurisdiktsiooni mudeleid, siis EIK-i pressiuksuse koostatud faktiliht ekterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta (mis küll kohut ei seo) sellest liigitusest ei lähtu. Kindlasti ongi EIK-i kohtuotsustes rakendatud ekterritoriaalse jurisdiktsiooni mudeleid võimalik erinevalt liigitada ja klassifitseerida, kuid kui seda teevad erinevalt EIK-i enda üksused, siis see selgusele ja ühetaolise arusaamise kujunemisele kaasa ei aita. Näiteks juba selle liigituse põhijaotuses ilmneb vastuolu. Nimelt liigituse p 3 hõlmab riigi tegusid või tegevusetust, mis leiavad aset riigi enda territooriumil, kuid mille mõju avaldub teises riigis. Selle all toodud *Soeringu* kohtuotsuses hindas kohus EIÕK art 3 tõlgendades ka EIÕK art 1 ulatust, kuid kohtuasi ise puudutas mõrvas süüdistatud Saksa kodaniku Ameerika Ühendriikidele väljaandmist, keda peeti vahi all Ühendkuningriigi vanglas. Seega *Soeringu* kohtuasi riigi ekterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimust üldse ei puudutanud, kuna isik asus Ühendkuningriigi territooriumil, millele EIK on ka näiteks *Bankovici* ja *Al-Adsani* kohtuotsustes viidanud. Vt EIKo 14038/88, *Soering vs. Ühendkuningriik*, p 11; *Bankovic*, p 68; *Al-Adsani*, p 39 ja 48; Factsheet: Extra-territorial jurisdiction of States Parties to the European Convention on Human Rights. ECHR Press Unit 2018. – https://www.echr.coe.int/documents/fs_extra-territorial_jurisdiction_eng.pdf (28.04.2019).

¹⁴⁵ *Al-Skeini*, p 130. Sama põhimõtet on EIK korduvalt rõhutanud ka teistes kohtuotsustes. Vt nt *Al-Jedda*, p 74; *Ilaşcu*, p 311; *Catan*, p 103; *Al-Dulimi*, p 88.

¹⁴⁶ *Al-Skeini*, p 131.

¹⁴⁷ *Al-Skeini*, p 131. Sama põhimõtet on EIK rõhutanud ka teistes kohtuotsustes. Vt nt *Ilaşcu*, p 312; *Assanidze*, p 139; *Ben El Mahi*; *Hirsi Jamaa*, p 71; *Catan*, p 104; *Azemi*, p 41; *Al-Dulimi*, p 89; *Al-Jedda*, p 74.

Kolmanda põhimõttega rõhutas EIK *Al-Skeini* kohtuotsuses üle, et territoriaalsuse printsiibi esmasusest tulenevalt saab riigi tegusid, mis viiakse ellu või mille mõju avaldub väljaspool riigi territooriumi, pidada jurisdiktsiooni teostamiseks EIÕK artikli 1 tähenduses vaid erakorralistel juhtudel.¹⁴⁸ Nagu EIK ka ise osutas, siis on kohus neid erandeid oma kohtupraktikas mitmeid välja toonud.¹⁴⁹ Erandite rohkus kinnitab magistrirühma I osa 2. peatükis välja toodut, et eksterritoriaalset jurisdiktsiooni ei peaks EIÕK artiklis 1 pidama ilmingimata erakorraliseks.

Kokkuvõtlikult võib *Al-Skeini* kohtuotsuses välja toodud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni liigid jagada üldjoontes kaheks – ruumiliseks ja isiklikuks mudeliks, millest esimene puudutab seost riigi ja territooriumi vahel, kus tegu toime pandi, ja teine seost riigi ja isiku vahel, keda tegu mõjutas.¹⁵⁰ Ruumiline mudel hõlmab territooriumi efektiivset üldist kontrolli¹⁵¹ ning isiklik mudel riigiesindaja võimu ja kontrolli.¹⁵² Järgmistes peatükkides kirjeldatakse ja analüüsitakse neid kahte mudelit lähemalt.

Neljandaks osutas EIK *Al-Skeini* kohtuotsuses, et see, millised erakorralised asjaolud võivad esile kutsuda riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni, sõltub konkreetse kaasuse asjaoludest.¹⁵³ Seega on jurisdiktsiooni tuvastamine fakti küsimus, nagu sai juba magistrirühma eelmises osas kirjeldatud, ning selles mängivad olulist rolli tõenduslikud küsimused.

1.2. Territoriaalsuse printsiip

Tulles tagasi territoriaalsuse printsiibi juurde, siis EIK-i seisukohaga, et eelduslikult teostatakse jurisdiktsiooni tavatingimustes kogu riigi territooriumil¹⁵⁴, võib igati nõustuda. Vaieldavam on see, kuidas EIK on seda oma kohtupraktikas rakendanud.

Näiteks *Ilaşcu* kohtuasi puudutas nelja Moldova kodanikku, kes peeti kinni, mõisteti süüdi ja hoiti vangis Transnistrias ning kes esitasid kaebuse nii Moldova kui ka Venemaa vastu.¹⁵⁵ EIK tuvastas selles kohtuasjas, et Moldova Vabariik ei teostanud faktiliselt võimu selle osa üle oma territooriumist, mis on Transnistria Moldaavia Vabariigi efektiivse kontrolli all.¹⁵⁶ Sellegi

¹⁴⁸ *Al-Skeini*, p 131.

¹⁴⁹ *Ibid*, p 132.

¹⁵⁰ R. Wilde. Complementing Occupation Law? Selective Judicial Treatment of the Suitability of Human Rights Norms. – M. Fitzmaurice, P. Merkouris (koost). The Interpretation and Application of the European Convention of Human Rights: Legal and Practical Implications. Leiden, Boston: Brill 2012, lk 97.

¹⁵¹ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 127.

¹⁵² *Ibid*, lk 173.

¹⁵³ *Al-Skeini*, p 132 ja 139.

¹⁵⁴ *Al-Skeini*, p 131. Sama põhimõtet on EIK rõhutanud ka teistes kohtuotsustes. Vt nt *Ilaşcu*, p 312; *Assanidze*, p 139; *Ben El Mahi*; *Hirsi Jamaa*, p 71; *Catan*, p 104; *Azemi*, p 41; *Al-Dulimi*, p 89; *Al-Jedda*, p 74.

¹⁵⁵ *Ilaşcu*, p 1–3.

¹⁵⁶ *Ibid*, p 330.

poolest leidis kohus, et vaatamata efektiivse kontrolli puudumisele Transnistria territooriumi üle, lasus Moldoval ikkagi EIÕK artiklist 1 tulenev positiivne kohustus võtta tarvitusele tema võimuses olevad ja rahvusvahelise õigusega lubatud diplomaatilised, majanduslikud, õiguslikud jm meetmed, et tagada kaebajatele neile EIÕK-ga ettenähtud õigused.¹⁵⁷ EIK põhjendas seda seisukohta sellega, et isegi erakorralistel juhtudel, kui riik ei saa teostada võimu oma territooriumi osa üle (mille põhjuseks võib olla kas okupatsioon, sõda, ülestõus või separatistlik režiim), ei lakka riik jurisdiktsiooni teostamist selle ala üle, mis on ajutiselt kohaliku omavalitsuse kontrolli all, mida toetab kas separatistlik režiim või teine riik.¹⁵⁸

Catani kohtuasjas, mis puudutas ladina tähestikku kasutavate koolide sulgemist Transnistrias¹⁵⁹, kordas EIK samuti, et kuigi Moldoval ei ole Transnistria üle efektiivset kontrolli, siis tulenevalt asjaolust, et rahvusvahelise õiguse kohaselt tunnustatakse seda piirkonda Moldova Vabariigi territooriumina, tekivad Moldoval EIÕK artiklis 1 sätestatud kohustused.¹⁶⁰

Kuigi nii *Ilaşcu* kui ka *Catani* kohtuotsustes juhtis EIK tähelepanu ka sellele, et jurisdiktsiooni teostamine on fakti küsimus¹⁶¹, siis nagu eelnevast nähtub, ei lähtunud kohus Moldova osas nendest faktilistest asjaoludest, et Moldoval puudus kontroll Transnistria üle.

Kui jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on fakti küsimus, ei tohiks olla vahet, kas tegemist on intra- või eksterritoriaalse jurisdiktsiooniga.¹⁶² Kui riigile kuulub küll *de jure* jurisdiktsioon, aga *de facto* ei saa ta seda teostada, siis ei saaks tal olla ka jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses.¹⁶³ K. M. Larsen on EIK-i seisukoha toetuseks leidnud, et kuna riigil on suveräänne õigus oma territooriumile, siis ka faktilise võimu ja kontrolli puudumisel või selle osalisel kaotamisel (ennekõike teise riigi mõju või kontrolli tõttu) säilib sellel riigil teatav vähendatud jurisdiktsioon selle territooriumi üle.¹⁶⁴ Selle seisukohaga ei saa nõustuda, kui jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on faktiline võim ja kontroll territooriumi või isikute üle – kontroll ja võim kas on faktiliselt olemas või ei ole. Piiratud või vähendatud jurisdiktsioonist saab rääkida ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni osas, sest isegi kui Moldoval ei ole Transnistria üle faktilist võimu ja kontrolli, siis ei ole ta minetanud õigust teostada Transnistria kui oma territooriumi ühe osa üle seadusandlikku, täidesaatvat ja kohtuvõimu. Omaette küsimus

¹⁵⁷ *Ilaşcu*, p 331.

¹⁵⁸ *Ibid*, p 333.

¹⁵⁹ *Catan*, p 43–45.

¹⁶⁰ *Ibid*, p 110.

¹⁶¹ *Ilaşcu*, p 314; *Catan*, p 105–107.

¹⁶² M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 118.

¹⁶³ M. Gondek, lk 190; M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 106, 107.

¹⁶⁴ K. M. Larsen. “Territorial Non-Application” of the European Convention on Human Rights. – Nordic Journal of International Law 2009/78, lk 73.

on, kas ja millisel määral on ka selle jurisdiktsiooni teostamine elluviidav ja riigi sunnijõuga tagatav, ennekõike jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni osas.

Sarnaselt *Ilaşcu* ja *Catani* kohtuotsustega leidis EIK *Assanidze* kohtuotsuses, mis puudutas Batumi endise linnapea ebaseaduslikku vahi all hoidmist Gruusia koosseisu kuuluvas Adžaaria Autonoomses Vabariigis¹⁶⁵, et riigi enda territooriumi suhtes kehtib jurisdiktsiooni eeldus.¹⁶⁶ Adžaaria ei ole ühegi separatistliku võimu ega mõne teise riigi efektiivse kontrolli all. *Assanidze* kohtuotsuse puhul on huvitav aga see, et kohus rõhutas, et jurisdiktsiooni eeldatakse riigi territooriumil õiguspoliitilistel põhjustel, et tagada EIÕK liikmesriikide võrdne kohtlemine ja EIÕK efektiivne rakendamine. Kui EIÕK-d saaks riigi territooriumil valikuliselt kohaldada, siis muudaks see inimõiguste efektiivse kaitse mõtteuks ja lubaks erinevalt kohelda neid liikmesriike, kes kohaldaksid EIÕK-d kogu oma territooriumil, võrreldes nendega, kes seda ei teeks.¹⁶⁷ Selle seisukohaga võib nõustuda Gruusia osas ja ka Gruusia ise ei väitnud, et Adžaaria ei kuuluks Gruusia jurisdiktsiooni alla. Samas EIK-i põhjendust, et jurisdiktsiooni eeldus aitab vältida ebavõrdset kohtlemist liikmesriikide vahel, ei saaks nt Moldova puhul kohaldada. See ei ole olnud Moldova vaba valik, et tal puudub võim ja kontroll Transnistria üle, ning talle ei saa seda ette heita, et ta ei saa seetõttu tagada EIÕK rakendamist kogu oma territooriumil.

Keerukam oli *Sargsyani* kohtuasi, kus isik ei saanud pöörduda oma koju Gulistani külas ja kasutada seal oma omandit, sest küla asus Mägi-Karabahhi Vabariigi piiril.¹⁶⁸ Kuigi Aserbaidžaan nõustus, et Gulistani küla kuulub Aserbaidžaaani Vabariigi alla, siis ei saanud ta seal oma jurisdiktsiooni teostada, sest see asus relvarahujoonel ning seda ümbritsesid Aserbaidžaaani ja Armeenia sõjaväed. Nende asjaolude tõttu ei olnud võimalik külale juurde pääseda, see oli asustamata, mineeritud ning kumbki pool ei teostanud seal efektiivset kontrolli.¹⁶⁹ EIK sellise lähenemisega ei nõustunud ja leidis, et vaidlusalune küla ei olnud võõrvägede poolt okupeeritud ega nende efektiivse kontrolli all (polnud nn *boots on the ground*) ning et olukord Gulistanis oli pigem sarnane *Assanidze* (Adžaaria Gruusias) kui *Ilaşcu* (Transnistria Moldovas) kohtuasjale.¹⁷⁰ Selle võrdluse tegemisel tasub tähelepanu pöörata sellele, et EIK leidis, et õiguslikust vaatepunktist on Aserbaidžaanil territoriaalsena vaidlusaluse küla üle jurisdiktsioon ja ta vastutab täielikult EIÕK kohaselt, isegi kui tal võib praktilisel tasandil olla probleeme oma võimu selles piirkonnas kehtestamisega.¹⁷¹ Siinkohal kaldub kohus taas eemale jurisdiktsiooni tõlgendusest EIÕK artikli 1 tähenduses, s.o jurisdiktsioonist kui fakti küsimusest – riigil kas on

¹⁶⁵ *Assanidze*, p 20.

¹⁶⁶ *Ibid*, p 139.

¹⁶⁷ *Ibid*, p 142.

¹⁶⁸ *Sargsyan*, p 3, 29 ja 30.

¹⁶⁹ *Sargsyan*, p 123.

¹⁷⁰ *Ibid*, p 144, 149 ja 150.

¹⁷¹ *Ibid*, p 150.

faktiliselt võim ja kontroll või ei ole. Teiseks räägib EIK jurisdiktsioonist õiguslikust vaatepunktist, mis viitab taas pigem jurisdiktsiooni tähendusele rahvusvahelise õiguse üldises tähenduses ehk ettekirjutavale, jõustavale ja kohtulikule jurisdiktsioonile. EIK ei kasuta *Sargsyani* kohtuotsuses aga *Assanidze* kohtuotsuses kasutatud argumenti, et jurisdiktsiooni eeldus teenib eesmärki tagada EIÕK liikmesriikide võrdne kohtlemine ja inimõiguste efektiivne kaitse. Kuna EIK ka ise mõnab, et praktilisel tasandil ehk faktiliselt ei pruugi Aserbaidžaan selles külas oma jurisdiktsiooni saada teostada, siis faktiliselt ei pruugi Gulistanis olla võimalik ka inimõiguste efektiivset kaitset tagada vaatamata EIK-i otsusele.

EIK põhjendas *Sargsyani* kohtuotsust muu hulgas veel sellega, et Moldova puhul kompenseeris piiratud jurisdiktsiooni ja vastutust EIÕK kohustuste täitmise eest see, et teisel EIÕK liikmesriigil oli Transnistrias eksterritoriaalne jurisdiktsioon, kes vastutas seal täielikult EIÕK õiguste tagamise eest. Seevastu Gulistani puhul ei olnud tõendatud, et see oleks olnud ühegi teise riigi relvajõudude poolt okupeeritud või separatistliku režiimi kontrolli all. EIK leidis, et sellises olukorras peab kohus vältima vaakumit EIÕK kaitse tagamisel.¹⁷² Kohus seda küll ei maininud, aga *Sargsyani* kohtuasja puhul tuleb arvestada ka sellega, et kaebus oli esitatud ainult Aserbaidžaanile vastu. Juhul kui kaebus oleks olnud esitatud ka Armeeniale vastu, võib vaid oletada, kas analoogia Moldova ja Transnistria kohtuasjadega oleks EIK-i nägemuses võinud olla suurem, sest EIK on Mägi-Karabahhi osas Armeeniale eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastanud.¹⁷³ Seega oleks olnud võimalik kaaluda, kas Aserbaidžaanile piiratud jurisdiktsiooni ja vastutust Gulistani küla üle oleks võinud õigustada see, et teisel EIÕK liikmesriigil oli Gulistaniga piirnevalt eksterritoriaalne jurisdiktsioon.

EIK on öelnud, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on lävekriteerium, ilma mida ületamata ei saa liikmesriiki võtta vastutusele. Lisaks on EIK rõhutanud, et jurisdiktsiooni teostamine EIÕK artikli 1 tähenduses on fakti küsimus. Seega kuigi EIK tuvastas *Ilaşcu* ja *Catani* kohtuasjades, et Moldova ei teostanud Transnistria piirkonnas faktiliselt võimu ja kontrolli ehk järelikult ei saaks jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses teostada ning lävekriteerium riigivastutuse tekkimiseks ei saaks olla ületatud, leidis kohus sellele vaatamata, et Moldova vastutab oma positiivsete kohustuste täitmise eest EIÕK artikli 1 alusel. Sarnaselt mõndes küll, et Aserbaidžaan ei teosta faktiliselt Mägi-Karabahhi külas võimu, leidis EIK sellele vaatamata, et küla oli Aserbaidžaanile jurisdiktsiooni all ja Aserbaidžaan vastutas seal inimõiguste täies ulatuses tagamise eest. Seega territoriaalriigi puhul ei ole kohus faktilisele võimule ja kontrollile tuginevat jurisdiktsiooni tõlgendust tegelikult alati rakendanud, vaid on intraterritoriaalse jurisdiktsiooni

¹⁷² *Sargsyan*, p 148.

¹⁷³ Nt *Chiragov*, *Zalyan*, *Muradyan*.

puhul leidnud, et riigi suveräänsuse alla kuuluva territooriumi üle võib riigil jurisdiktsioon olla ka ilma faktilise võimu ja kontrollita.

Assanidze ja *Sargsyani* kohtuotsustes välja toodud eesmärgi vältida inimõiguste kaitse tagamisel vaakumit on hea vaadata ka n-ö neutraalsete tsoonide puhul. *Stephensi* kohtuasjas soovis isik saada hüvitist või juurdepääsu oma majale, mis asus Küprose ja Põhja-Küprose vahelises ÜRO kontrolli all olevas puhvertsoonis.¹⁷⁴ Kohus leidis, et Küprosel ega Türgil ei olnud puhvertsooni üle efektiivset kontrolli ning isik ei olnud ka kaevanud nende riikide konkreetse tegevuse või tegevusetuse peale, millega nad oleksid rikkunud neil lasuvat kohustust võtta tarvitusele kõik nende võimuses olevad meetmed tema õiguste tagamiseks.¹⁷⁵ Kuigi ka ÜRO kontrolli all olev puhvertsoon kuulub Küprose Vabariigi koosseisu, siis EIK ei tõstatanud üldse küsimust, kas Küprose puhul saaks samuti rääkida jurisdiktsiooni eeldusest või oleks tegemist erandiga üldisest territoriaalsuse printsiibist. Kuna Küprosel ei ole faktiliselt kontrolli ÜRO puhvertsooni üle, siis ei saakski tal olla selle ala üle jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses. Samas arvestades EIK-i poolt *Assanidze* ja *Sargsyani* kohtuotsustes välja toodud eesmärgi vältida vaakumit inimõiguste kaitse tagamisel, siis oleks EIÕK artikli 1 sellest eesmärgist kantud tõlgendamise puhul võinud eeldada, et EIK ka siin sellele aspektile vähemalt tähelepanu pöörab.

Ka Ukraina osas on EIK jätkanud jurisdiktsiooni eelduse põhimõttega. *Khlebiku* ja *Tsezari* kohtuasjades, millest esimene puudutas kohtus süüdi mõistetud isiku apellatsioonimenetluse venimist¹⁷⁶ Luhanski piirkonnas ning teine isikutele sotsiaaltoetuste maksmise peatamist Donetskis piirkonnas¹⁷⁷, kohus Ukraina jurisdiktsiooni küsimusel üldse ei peatunudki. Kohus eeldas jurisdiktsiooni olemasolu, Ukraina ka ise jurisdiktsiooni küsimust ei tõstatanud ja EIK sedastas vaid muu hulgas, et Ukrainal ei ole vastavate territooriumide üle sõjategevuse tõttu kontrolli.¹⁷⁸ Seega ka Ukraina puhul on EIK jätkanud jurisdiktsiooni eelduse kohaldamisega, sõltumata faktilise kontrolli ja võimu olemasolust. Seniste kohtuotsuste loogikat järgides hindas EIK ka Ukraina puhul, kas ta on oma positiivsed kohustused täitnud ja teinud kõik endast oleneva, et kaebajate olukorda lahendada.¹⁷⁹

Eeldus, et riigil on jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses oma territooriumi üle, on kehtiv, kuid vastupidiselt EIK-i seisukohale peaks see eeldus olema ümberlülkatav juhtudel, kui riik ei saa oma territooriumi osa üle teostada faktilist võimu ja kontrolli näiteks selle ala okupatsiooni, sõja või separatistliku režiimi tõttu. Tuues paralleeli *Küpros vs. Türgi* kohtuasjaga,

¹⁷⁴ EIKo 45267/06, *Stephens vs. Küpros, Türgi ja ÜRO*, vastuvõetavuse otsus.

¹⁷⁵ *Stephens vs. Küpros, Türgi ja ÜRO*, kus EIK viitas *Ilaşcu* kohtuotsuses toodud kohustusele. Vt ka *Ilaşcu*, p 221.

¹⁷⁶ EIKo 2945/16, *Khlebik vs. Ukraina*, p 7, 11, 14, 19 ja 20.

¹⁷⁷ EIKo 73590/14 jt 6 avaldust, *Tsezar jt vs. Ukraina*, p 13 ja 15.

¹⁷⁸ *Khlebik*, p 70; *Tsezar*, p 55.

¹⁷⁹ *Khlebik*, p 71 ja 79; *Tsezar*, p 55.

siis seal EIK Küprose osas jurisdiktsiooni küsimust ei tõstatanud, kuigi ka seal võiks küsida, kas analoogiliselt Moldova ja Transnistriaga on Küprosel säilinud Põhja-Küprosel jurisdiktsioon (s.o positiivsete õiguste osas). *Küpros vs. Türgi* kohtuotsuses leidis EIK, et rahvusvahelisest praktikast on ilmne, et rahvusvaheline üldsus ei tunnusta Põhja-Küprose Türgi Vabariiki iseseisva riigina ning et Küprose Vabariik on ainus legitiimne valitsus Küprosel.¹⁸⁰ Sellele tõdemusele vaatamata kohus Küprose jurisdiktsiooni küsimust Põhja-Küprose osas ei tõstatanud. Vastupidiselt on EIKom *Ahmet Cavit Ani* kohtuotsuses leidnud, et kuna Küpros ei ole alates 1974. aastast saanud okupatsiooni tõttu Põhja-Küproses oma jurisdiktsiooni teostada, siis ei vastuta Küpros seal toimuva eest.¹⁸¹ Samas meenutagem, et *Ilaşcu* kohtuotsuses leidis EIK, et ka juhul, kui riik ei saa nt separatistliku režiimi tõttu, sõltumata sellest, kas sellega kaasneb okupatsioon või mitte, teostada võimu oma territooriumi osa üle, ei lakka riik teostamast jurisdiktsiooni selle ala üle.¹⁸² Seega ei ole EIK olnud jurisdiktsiooni eelduse kohaldamisel järjepidev ega ole seda ka kuidagi põhjendanud.¹⁸³ Ühe erisusena Küprose ning Moldova, Aserbaidžani ja Ukraina vahel saab välja tuua selle, et Põhja-Küprose okupatsioon on kestnud aastakümneid. Selle alusel võiks püstitada hüpoteesi, et pikemaajalise võimatuse korral jurisdiktsiooni oma territooriumi osa üle teostada, võib ka jurisdiktsiooni eeldus olla ümberlükatav. Kuid ka sellisel juhul eeldaks see, et EIK kõigepealt tuvastaks riigi positiivsete kohustuste olemasolu ja seejärel loeks need riigi poolt täidetuks. K. Costa on välja pakkunud, et Küprose puhul polnud EIK-il vaja positiivsete kohustuste olemasolu välja tuua, sest Küpros oli korduvalt Türgi vastu EIK-i pöördunud ja sellega oli ta oma positiivsed kohustused täitnud.¹⁸⁴ Selle väitega ei saa nõustuda, sest EIK-i kohtupraktikast ei nähtu, et ta oleks Küprose positiivsete kohustuste küsimust üldse kaalunud, vaid pigem on ta leidnud, et Küprosel jurisdiktsiooni säilinud ei ole (nt eelneval viidatud *Ahmet Cavit Ani* kohtuasi). EIK-i kohtunik G. Yudkivska on pakkunud, et riigil tekivad positiivsed kohustused juhul, kui territoriaalriigi ja separatistliku režiimi vahel valitseb endiselt mingi seos, milleks Moldova puhul oli see, et nad tegid separatistliku režiimiga teatud tasandil koostööd.¹⁸⁵ Kui see oligi põhjus, miks EIK tuvastas Moldova positiivsed kohustused, siis oleks see mõneti

¹⁸⁰ *Küpros vs. Türgi*, p 61.

¹⁸¹ EIKom 18270/91, *Ahmet Cavit An jt vs. Küpros*, vastuvõetavuse otsus.

¹⁸² *Ilaşcu*, p 333.

¹⁸³ Enamik kohtuasju, mis on pärast *Ilaşcu* kohtuotsust Põhja-Küprose küsimuses algatatud, on esitatud Türgi vastu. Seega ei ole EIK otseselt saanud ka Küprose jurisdiktsiooni küsimust hinnata, aga EIK ei ole ka näiteks *obiter dictum*i korras Küprose jurisdiktsiooni küsimusele viidanud. *Stephens vs. Küpros, Türgi ja ÜRO* kohtuasja, mis esitati pärast *Ilaşcu* kohtuotsust nii Küprose kui ka Türgi vastu, ei võtnud EIK menetlusse, sest vaidlus puudutas ÜRO puhvertsooni. Seda kohtuotsust käsitleti juba selles alapeatükis varasemalt.

¹⁸⁴ K. Costa, lk 169.

¹⁸⁵ G. Yudkivska. Territorial Jurisdiction and Positive Obligations of an Occupied State: Some Reflections on Evolving Issues under Article 1 of the Convention. – A. van Aaken, I. Motoc (koost). The European Convention on Human Rights and General International Law. Oxford: Oxford University Press 2018, lk 143 ja 144.

paradoksaalne, sest soovitud olukord EIK-i silmis oleks sellisel juhul see, et territoriaalriik katkestaks igasugused sidemed oma riigi osaga.

Erinevalt *Ilaşcu*, *Catani* ja *Sargsyani* kohtuotsustest leidis EIK *Azemi* kohtuotsuses, et erakorraliste asjaolude korral võib riigi jurisdiktsiooni eeldus olla ümberlükatav, kui riigil on osal oma territooriumist jurisdiktsiooni teostamine takistatud (viidates sealjuures eelnevalt käsitletud *Ahmet Cavit Ani* kohtuotsusele).¹⁸⁶ Kohtuasi puudutas Kosovot, kus 1999. aastal võttis ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooni alusel seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu üle rahvusvaheline rahuvalveoperatsioon (KFOR) ja Kosovo Vahevalitsus (UNMIK).¹⁸⁷ Serbial ei olnud nende operatsioonide ja Kosovos loodud institutsioonide üle mingit kontrolli, samuti ei toetanud Serbia Kosovot sõjaliselt, majanduslikult, rahaliselt ega poliitiliselt, mistõttu esinesid EIK-i hinnangul objektiivsed piirangud, miks Serbia ei saanud Kosovos tagada EIÕK-s ette nähtud inimõigusi, sh ka ainult positiivseid õigusi (nagu oli nt Moldova kohustatud).¹⁸⁸ Samasugusele seisukohale asus EIK *Behrami* kohtuotsuses, mis puudutas Föderaalset Jugoslaavia Vabariigi jurisdiktsiooni Kosovo üle. Kuna Föderaalset Jugoslaavia Vabariigi asemel teostasid Kosovos avalikku võimu UNMIK ja KFOR, siis Föderaalsel Jugoslaavia Vabariigil efektiivset kontrolli Kosovo üle ei olnud.¹⁸⁹

Sarnaselt ei olnud Bosnia ja Hertsegoviinal jurisdiktsiooni *Berići* kohtuasjas. Selles kohtuasjas esitati kaebus rahvusvahelise kõrge esindaja tegevuse vastu Bosnias ja Hertsegoviinas, kes eemaldas avalikelt ja poliitilistelt ametikohtadelt mitu inimest keeluga uuesti neile ametikohtadele asuda või kandideerida.¹⁹⁰ EIK leidis, et ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooni alusel Bosnia ja Hertsegoviinas loodud rahvusvaheline administratsioon teostas Bosnia ja Hertsegoviinas avalikku võimu, rahvusvaheline kõrge esindaja allus Julgeolekunõukogule ja Julgeolekunõukogul oli Bosnia ja Hertsegoviina territooriumi üle efektiivne üldine kontroll.¹⁹¹ Bosnia ja Hertsegoviina oli sellise rahvusvahelise administratsiooniga nõustunud, seega ei olnud tal kontrolli toimunu üle ega saanud seda mõjutada.¹⁹²

Neid kahte kohtuasja ühendab see, et mõlemal juhul teostas avalikku võimu rahvusvaheline administratsioon erinevalt näiteks *Ilaşcu* ja *Catani* kohtuasjadest, kus avalikku võimu teostas separatistlik režiim ja territoorium oli Venemaa efektiivse üldise kontrolli ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni all. Kui võrrelda Serbia ja Moldova olukorda, siis ei olnud ka Moldoval kontrolli separatistliku režiimi üle ega toetanud Moldova Transnistriat sõjaliselt,

¹⁸⁶ *Azemi*, p 41 ja 42.

¹⁸⁷ *Ibid*, p 43 ja 44.

¹⁸⁸ *Ibid*, p 45–47.

¹⁸⁹ *Behrami*, p 69 ja 70.

¹⁹⁰ EIKo 36357/04 jt 25 avaldust, *Berić jt vs. Bosnia ja Hertsegoviina*, vastuvõetavuse otsus, p 2.

¹⁹¹ *Ibid*, p 27 ja 28.

¹⁹² *Ibid*, p 29 ja 30.

majanduslikult, rahaliselt ega poliitiliselt. Sellele vaatamata ei pidanud EIK neid asjaolusid Moldova puhul objektiivseteks piiranguteks, mis oleksid välistanud jurisdiktsiooni eelduse. Teiseks toome paralleeli *Sargsyani* kohtuotsusega, kus EIK leidis, et Moldova puhul kompenseeris piiratud jurisdiktsiooni täieliku jurisdiktsiooni asemel see, et teisel EIÕK liikmesriigil oli Transnistrias eksterritoriaalne jurisdiktsioon, kes vastutas seal EIÕK õiguste tagamise eest. Kuna *Azemi* ja *Beriçi* kohtuasjades ei tuvastanud EIK territoriaalriigi jurisdiktsiooni ka mitte piiratud ulatuses, siis võiks teha justkui järelduse, et rahvusvahelised missioonid ja administratsioonid (kuigi rahvusvahelised organisatsioonid, mida nad esindavad, ei ole EIÕK liikmed) tagavad EIÕK õigusi eelduslikult paremini, kui seda teeks teine EIÕK liikmesriik (nt Venemaa Transnistrias). Ilmselt võib siin taustal näha pigem EIK-i kohtuotsuste kasuistlikkust poliitilistest jmt-st kaalutlustest lähtuvalt.

Seda, et territoriaalriigi jurisdiktsiooni eeldus EIÕK artikli 1 tähenduses, on vigane, aitab näitlikustada olukord, kus riik on osa oma territooriumist rentinud teisele riigile. Jättes kõrvale asjaolu, et EIÕK ei kohaldu Ameerika Ühendriikidele ja Kuubale, siis EIK-i seisukoht *Ilaşcu* ja *Catani* kohtuasjades tähendaks seda, et Kuubal võiks olla säilinud piiratud jurisdiktsioon Guantanamo merebaasis ja teda võiks olla võimalik võtta vastutusele seal toimuvate inimõiguste rikkumiste eest (vähemalt positiivsete kohustuste osas). See territoorium kuulub endiselt kahtlematult Kuuba Vabariigi koosseisu, kuid see on renditud Ameerika Ühendriikidele, rahvusvahelise õiguse üldises tähenduses Kuubal seal jurisdiktsiooni ei ole¹⁹³ ega oleks ka faktilise võimu ja kontrollina EIÕK artikli 1 tähenduses. EIK-i kohtuotsuste valguses tähendaks jurisdiktsiooni eeldus Kuubale ülekantuna, et Kuuba peaks rahvusvaheliselt tõstatama Guantanamo merebaasi küsimust, otsima lahendusi sealsetele inimõiguste rikkumisele ja ehk ka üritama selle maa-ala Ameerika Ühendriikidele rentimist üles öelda.

Analüüsitud EIK-i kohtupraktikast nähtub, et EIK ei ole jurisdiktsiooni eelduse kohaldamisel olnud järjekindel. Selgemate võimalike eranditena tulevad jurisdiktsiooni eeldusest välja riigi või selle osa okupatsioon, mille puhul jurisdiktsiooni eeldus ei kehti (nt Põhja-Küpros), rahvusvaheline administratsioon ja missioon riigis, mille puhul jurisdiktsiooni eeldus samuti ei kehti (nt Bosnia ja Hertsegoviina, Kosovo) ja separatistliku režiimi võim riigi osa üle (nt Moldova), mille puhul jurisdiktsiooni eeldus kehtib, aga jurisdiktsioon on piiratud. Seda printsiipi, miks EIK Aserbaidžani osas ei teinud jurisdiktsiooni eeldusest erandit, on raskem tuvastada (v.a üldine inimõiguste kaitses vaakumi vältimise püüe). Samas nagu eelnevalt viidatud sai, siis ei ole tervikuna ühemõtteline, millistest printsiipidest lähtuvalt on EIK neid erandeid kujundanud ja sisustanud.

¹⁹³ Y. Ronen. Territory, Lease – MPEPIL 2008, p 1; B. H. Oxman, p 15.

Jättes jurisdiktsiooni eelduse erandid kõrvale, siis probleem algab sellest, et jurisdiktsiooni mõiste sisu ja ulatus ei saa sõltuda sellest, kas tegu pannakse toime riigi territooriumil või väljaspool seda või kas võimu ja kontrolli kaotuse territooriumi üle põhjustab teine riik või on riik vabatahtlikult andnud osa territooriumist enda kontrolli alt ära. Kui riigil puudub selle territooriumi üle vajalikul määral kontroll ehk jurisdiktsiooni teostamiseks puudub vajalik faktiline seos, siis jurisdiktsioonist EIÕK artikli 1 tähenduses rääkida ei saaks.

2. Riigiesindaja võim ja kontroll

2.1. Sissejuhatus

Al-Skeini kohtuotsuses võttis EIK oma senise kohtupraktika eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta kokku ja üritas seda niivõrd kuivõrd süstematiseerida.

Selles kohtuotsuses tõi EIK esimese erandina territoriaalsuse printsibist välja riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli, mille all eristas kohus kolme juhtumit – teise riigi nõusolekul avaliku võimu teostamine, diplomaatiliste ja konsulaaresindajate tegevus ning riigiesindaja poolt füüsilise jõu kasutamine.¹⁹⁴ EIK-i vahepealne seisukoht *Bankovici* kohtuasjas võimaldas arusaama, et EIÕK artikkel 1 ei võimalda tõlgendust, mille kohaselt saaks riigi eksterritoriaalne tegu tuua sellest teost mõjutatud inimese riigi jurisdiktsiooni alla.¹⁹⁵ Samas oli juba EIKom oma kohtupraktikas korduvalt jaatanud võimalust, et riigiesindaja võimu ja kontrolli kaudu võib riigil tekkida jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses¹⁹⁶, ning ka EIK ise oli tegelikult sellele võimalusele tuginenud¹⁹⁷.

Peamine küsimus on, milline peab olema riigiesindaja kontrolli määr, et isiku saaks lugeda selle riigi jurisdiktsiooni alla kuuluvaks. Ilmselt ei saa selleks olla iga mõju, mida riigiesindaja võib teises riigis üksikisikule avaldada, sest vastasel juhul muutuks riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatus pea kõikehõlmavaks ja territoriaalselt piiramatuks. EIK-i viidatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni erakorralisusest siis enam rääkida ei saaks. EIK on *Bankovici* kohtuotsuses ka sellele viidanud, et selline „põhjus–tagajärg“ tüüpi jurisdiktsioon, kus igaüks kuuluks teise riigi jurisdiktsiooni alla, kui teda negatiivselt mõjutab teisele riigile omistatav tegu (sõltumata kus maailmanurgas see tegu toime pandi või kus selle negatiivsed

¹⁹⁴ *Al-Skeini*, p 134–136.

¹⁹⁵ *Bankovic*, p 75.

¹⁹⁶ *Küpros vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus, p II.8, *Hess*, lk 73; EIKom 7289/75, 7349/76, *X. ja Y. Vs. Šveits*, vastuvõetavuse otsus, p 2; EIKom 7547/76, *X. vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus, lk 74.

¹⁹⁷ EIKo 12747/87, *Drozd ja Janousek vs. Prantsusmaa ja Hispaania*, p 91; *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62. Tegelikult ka *Bankovici* otsuse p-s 69 EIK nimetab seda võimalust, kuigi hiljem otsuse põhjendavas osas seda justkui eitab.

tagajärjed avaldusid), muudaks EIÕK artiklis 1 viidatud sõnad „kes on nende jurisdiktsiooni all“ üleliigseks ja eesmärgituks.¹⁹⁸

Seda, kuidas on EIK oma kohtupraktikas riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli eri variantide puhul ühendavat seost sisustanud ja millist kontrolli määra pidanud jurisdiktsiooni tekkimiseks vajalikuks, järgnevalt analüüsitaksegi.

2.2. Teise riigi nõusolekul avaliku võimu teostamine

Al-Skeini kohtuotsuses tõi EIK esiteks välja variandi, et riik võib teise riigi territooriumil teostada täielikult või osaliselt avalikku võimu, mida tavapäraselt teostaks sellel territooriumil riik, kelle koosseisu territoorium kuulub, juhul kui riigil on selleks teise riigi nõusolek, kutse või kaudne heakskiit.¹⁹⁹ Seega kui riigiesindajad kas rahvusvahelise tava või lepingu alusel viivad teise riigi territooriumil ellu täidesaatvaid või õigusemõistmise ülesandeid, võib riik olla vastutav oma riigiesindajate poolt nende ülesannete täitmise käigus toime pandud EIÕK rikkumiste eest eeldusel, et need rikkumised on omistavad sellele riigile, mitte riigile, kelle koosseisu territoorium kuulub.²⁰⁰

Siinkohal tasub tähelepanu pöörata sellele, et teise riigi territooriumil avaliku võimu ülesannete elluviimisel teostab see riik ka jõustavat jurisdiktsiooni. Seega on siin tegemist erandliku olukorraga, kus jurisdiktsiooni mõiste EIÕK artikli 1 tähenduses (kui faktiline võim ja kontroll) langeb kokku rahvusvahelises õiguses kasutatava jurisdiktsiooni üldlevinud mõistega (jurisdiktsioon kui õigusnormide rakendamine ja jõustamine).

EIK toob selle variandi näitena välja *Drozd ja Janouseki* kohtuotsuse. Selles asjas mõisteti Andorras seal toime pandud juveelivarguse eest vangi kaks isikut, kes esitasid kaebuse Prantsusmaa ja Hispaania vastu, keda nad pidasid vastutavaks Andorra õigussüsteemi, sh kohtute tegevuse eest.²⁰¹ Jättes kõrvale asjaolu, et Andorra ei olnud sellel ajal veel EIÕK liikmesriik, leidis EIK, et kuigi Prantsusmaa ja Hispaania kohtunikud on Andorra kohtute liikmed, ei esinda nad seal Prantsusmaad ega Hispaaniat, vaid Andorra kohtud töötavad iseseisvalt ega kuulu Hispaania ja Prantsusmaa järelevalve alla.²⁰² Seega kuigi Andorra õigussüsteem näeb ette, et Prantsusmaa ja Hispaania nimetab Andorra kohtutesse oma kohtunikud, ei teosta nad seal Prantsusmaa ega Hispaania nimel avalikku võimu, s.o õigusemõistmise funktsiooni.

¹⁹⁸ *Bankovic*, p 75.

¹⁹⁹ *Al-Skeini*, p 135. Vt ka nt *Bankovic*, p 71; *Kalogeropoulou*; *Rantsev*, p 206; *Chiragov*, p 168; *Belozorov*, p 87.

²⁰⁰ *Al-Skeini*, p 135.

²⁰¹ *Drozd*, p 11, 12 ja 82.

²⁰² *Ibid*, p 96.

Selle variandi alla võib ilmselt paigutada ka *Stephensi* kohtuotsuse. Selles kohtuasjas vahistati isik ja hoiti teda vahi all Hispaanias Malta vahistamismääruse alusel, kuid hiljem selgus, et Malta kohus oli vahistamismääruse väljastanud õigusvastaselt.²⁰³ Selles kohtuasjas on oluline see, et Malta riigiesindajad vahetult isikut ei mõjutanud. Nad küll väljastasid vahistamismääruse, kuid selle viisid täide Hispaania ametivõimud Hispaania territooriumil. EIK leidis, et kuna isiku kinnipidamise allikas oli Malta ametivõimude võetud meetmed, siis oli Malta kohustus tagada, et vahistamine oli õiguspärane ning seega kuulus kohtuasi Malta jurisdiktsiooni alla, vaatamata sellele, et see viidi täide Hispaanias.²⁰⁴ Malta ei teostanud isiku suhtes küll vahetult avalikku võimu, aga ta teostas isiku suhtes n-ö juriidilist võimu²⁰⁵ või vahendatult avalikku võimu, s.o vahendatult täidesaatvat ja õigusemõistmise funktsiooni. Kohtu muud praktikat arvestades võiks arvata, et Hispaanial oleks kaevatud tegude osas olnud ka jurisdiktsioon, sest need viidi täide Hispaania riigiesindajate poolt ehk Hispaania teostas isiku suhtes nii avalikku võimu kui ka faktilist kontrolli. Kuna kaebus oli esitatud ainult Malta vastu, siis ei saanud kohus Hispaania osas seisukohta võtta.

Eelnevat kahte kohtuotsust analüüsid ei ole siiski selge, mida kohus avaliku võimu teostamisena käsitleb. Kui pidada silmas, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses eeldab faktilise võimu ja kontrolli teostamist, siis viide avalikule võimule, mida tavapäraselt teostaks riik, kelle koosseisu territoorium kuulub, osutab ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni teostamisele. Selline jurisdiktsiooni kahe eri tähenduse ühendamine on problemaatiline, sest avaliku võimu ja jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses teostamine on ühildatavad ainult juhul, kui riigiesindaja poolt avaliku võimu ning isiku üle faktilise võimu ja kontrolli teostamine langevad kokku. Sellisel juhul peaks faktilise võimu ja kontrolli aluseks olema mingi avaliku võimu ülesanne, mida riik teise riigi territooriumil selle riigi nõusolekul teostab. Ennekõike võiksid selle näite alla sobida diplomaatilised ja konsulaaresindajad, aga neid on EIK eraldi kategooriana käsitletud ja neil peatutakse järgmises alapeatükis. K. Costa näeb kohtu poolt avaliku võimu teostamisele sellise tähelepanu pööramises lausa uue nüansiga jurisdiktsiooni testi loomist,²⁰⁶ sest avaliku võimu teostamisele mittevastav riigi tegevus võiks edaspidi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni alt välja jääda, isegi kui tegemist oleks faktilise võimu ja kontrolliga. EIK-i *Al-Skeini* kohtuotsuse järgne kohtupraktika sellist suundumust vähemalt seni veel ei kinnita.

²⁰³ *Stephens vs. Malta* (nr 1), p 7 ja 13.

²⁰⁴ *Ibid*, p 51 ja 52.

²⁰⁵ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 205.

²⁰⁶ K. Costa, lk 247.

Omaette grupi võib selle kategooria all moodustada nendest kohtuotsustest, kus riik on osalenud rahuvalveoperatsioonides kas rahvusvahelise organisatsiooni egiidi või teise riigi juhtimise ja kontrolli all. Need kohtuotsused sobivad valdavalt ka riigiesindajate poolt füüsilise jõu kasutamise kategooria alla.

Al-Skeini kohtuotsus ise sobib sellesse kategooriasse. Kohtuasi puudutas Iraagi sõda ning Ühendkuningriigi relvajõudude tegevust nende kontrollitavas Kagu-Iraagis. Basra linna patrulli käigus lasid Briti sõdurid maha neli iraaklast, viies iraaklane vahistati, teda peksti ja ta sunniti minema vette, kus ta uppus, ning kuues iraaklane vahistati, teda peksti ja ta suri Briti vanglas Basras.²⁰⁷ Nende sündmuste ajal oli Ühendkuningriik Koalitsiooni Ajutise Valitsuse liige Iraagis ja teostas seal ajutiselt avalikku võimu, sh pidi tagama avalikku korda.²⁰⁸ EIK leidis, et kuna Ühendkuningriik teostas Iraagis avalikku võimu, mida tavaliselt teostaks selle riigi suveräänne valitsus, siis teostasid Briti sõdurid julgeolekuoperatsioonide käigus hukkunud inimeste üle võimu ja kontrolli, tuues hukkunud seeläbi Ühendkuningriigi jurisdiktsiooni alla.²⁰⁹

Jaloudi kohtuasjas sai Iraagis sõidukite kontrollpunktis toimunud tulevahetuses Iraagi tsiviilkaitse korpuse liikmete ja Hollandi sõjaväelaste käe läbi surma iraaklane, kelle auto sõitis kontrollpunkti juures teetakistuste otsa.²¹⁰ Holland osales Iraagi stabiliseerimise missioonis Ühendkuningriigi juhtimise ja kontrolli all, kes teostas Koalitsiooni Ajutise Valitsuse liikmena Iraagis avalikku võimu.²¹¹ Hollandi tegevuse õiguslik alus oli kahe riigi vaheline vastastikuse mõistmise memorandum ja ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioon.²¹² EIK asus seisukohale, et see ei ole automaatselt määrav, kes oli Iraagis okupeeriv riik rahvusvahelise õiguse tähenduses. Asjaolu, et riik täidab teise riigi otsust või käsku, ei vabasta teda veel EIÕK kohustuste täitmisest.²¹³ Siinkohal olgu märgitud, et eespool käsitletud *Stephensi* kohtuotsuses ei maininud EIK, et Hispaania oleks ka pidanud vastutama Malta õigusvastase vahistamismääruse Hispaanias täideviimise eest. *Jaloudi* kohtuotsuses leidis EIK, et vastastiku mõistmise memorandumile vaatamata olid jõukasutamise reeglid Hollandi pädevuses ja Hollandil oli oma vägede üle täielik kontroll, isegi kui igapäevaseid käske saadi teiselt riigilt.²¹⁴ Kohtu hinnangul ei olnud Hollandi väed allutatud ühegi teise riigi ainuvõimu ja kontrolli alla ning Holland teostas kontrollpunktis oma jurisdiktsiooni Julgeolekunõukogu resolutsiooniga määratud missiooni raames.²¹⁵

²⁰⁷ *Al-Skeini*, p 34, 35, 39, 40, 43, 44, 48, 55, 63 ja 64.

²⁰⁸ *Ibid*, p 144.

²⁰⁹ *Al-Skeini*, p 149 ja 150.

²¹⁰ *Jaloud* p 10–13.

²¹¹ *Ibid*, p 113 ja 114.

²¹² *Ibid*, p 53 ja 54.

²¹³ *Ibid*, p 141–143.

²¹⁴ *Ibid*, p 146 ja 147.

²¹⁵ *Ibid*, p 151 ja 152.

Al-Jedda kohtuasjas vahistasid Ameerika Ühendriikide sõdurid Bagdadis Iraagi päritolu Briti kodaniku ja ta toimetati Ühendkuningriigi kinnipidamisasutusse Basras, kus teda hoiti terrorismi kahtlustuse alusel kinni kolm aastat.²¹⁶ Ühendkuningriik leidis, et tema väed tegutsesid ÜRO Julgeolekunõukogu siduva resolutsiooni alusel moodustatud Iraagi koalitsioonivägede koosseisus ning ÜRO lõpliku võimu ja kontrolli all ega teostanud Iraagis Ühendkuningriigi suveräänset võimu.²¹⁷ EIK sellega ei nõustunud ja leidis, et koalitsioonivägede teod ei olnud omistatavad ÜRO-le, seda enam, et Ühendkuningriik teostas koos Ameerika Ühendriikidega Koalitsiooni Ajutise Valitsuse kaudu Iraagis avalikku võimu.²¹⁸ Julgeolekunõukogul ei olnud ei efektiivset ega ka lõplikku võimu ja kontrolli koalitsioonivägede tegevuse üle, vaid isik oli kogu kinnipidamise vältel Ühendkuningriigi kinnipidamisasutuses tema vägede võimu ja kontrolli all.²¹⁹

Teistsugusele järeldusele jõudis EIK ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooni alusel Kosovosse lähetatud NATO vägede (KFOR) ja Kosovo Vahevalitsuse (UNMIK) osas. *Behrami* kohtuasjas sai Kosovos üks poiss surma ja teine jäi pimedaks, kui nad mängisid NATO pommitamise ajal lõhkemata jäänud kobarpommiga.²²⁰ Sama kohtuasi puudutas ka Kosovos ühe isiku UNMIK-i ja KFOR-i poolt kinnipidamist ja kohtu alla andmist.²²¹ Föderaalset Jugoslaavia Vabariigil ei olnud Kosovo üle jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses, sest ta oli n-ö loobunud oma kohalolekust Kosovos UNMIK-i ja KFOR-i kasuks, kes teostasid Kosovos Föderaalset Jugoslaavia Vabariigi asemel avalikku võimu ja seega ka efektiivset kontrolli Kosovo üle.²²² Küsimus oli, kas rahuvalveoperatsioonidesse panustanud riikidel oli Kosovos tegutsedes eksteritoriaalne jurisdiktsioon. Määravaks sai see, et EIK-i hinnangul oli Julgeolekunõukogul lõplik võim ja kontroll KFOR-i üle, KFOR-i operatsioonikäsuõigus oli NATO-l ning UNMIK oli olemuslikult ÜRO üksus.²²³ Seega oli Kosovos juhtunu omistatav ÜRO-le ja teistel riikidel jurisdiktsiooni ei olnud.

Huvitav on see, et *Behrami* kohtuasjas põhjendas EIK oma seisukohta sellega, et EIÕK-d ei saa selliselt tõlgendada, et EIÕK liikmesriikide poolt Julgeolekunõukogu resolutsioonide täitmisel ja missioonidel osalemisel tehtu alluks EIK-i kontrollile, sest vastasel korral sekkuks EIK ÜRO tegevusse ja ei oleks mõeldav, et EIK seaks Julgeolekunõukogu resolutsioonide

²¹⁶ *Al-Jedda* p 9 ja 10.

²¹⁷ *Ibid*, p 64.

²¹⁸ *Ibid*, p 80.

²¹⁹ *Al-Jedda*, p 84 ja 85. Vt ka *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 87–89.

²²⁰ *Behrami*, p 5.

²²¹ *Ibid*, p 9–17.

²²² *Ibid*, p 69 ja 70.

²²³ *Ibid*, p 140–143.

täitmisele tingimusi.²²⁴ Kohtu sellest seisukohast võiks välja lugeda, et EIÕK riigi tegevusele rahuvalveoperatsioonide käigus ei kohaldu.²²⁵ Samas Iraagi puhul pidas EIK sellist sekkumist võimalikuks, kuigi ka seal tegutsesid riigid Julgeolekunõukogu resolutsioonide alusel. EIK-i kohtuotsustest võib teha järelduse, et neid olukordi eristab erinev kontrolli määr. Esiteks, kui rahvusvahelisel organisatsioonil, ennekõike ÜRO-l või NATO-l, säilib lõplik võim ja kontroll riigi vägede üle, siis riigil eksterritoriaalset jurisdiktsiooni ei teki. Teiseks, kui riik vaatamata rahvusvahelise organisatsiooni mandaadi alusel tegutsemisele omab oma vägede üle efektiivset või lõplikku võimu ja kontrolli või teostab teises riigis avalikku võimu, mida tavaliselt teostaks see suveräänne riik, siis tekib riigil ka eksterritoriaalne jurisdiktsioon EIK-i artikli 1 tähenduses. Seda, milliste kriteeriumide alusel seda kontrolli määra sisustada ning lugeda vägede üle teostatavat võimu ja kontrolli kas lõplikuks või efektiivseks, EIK oma kohtuotsustes täpsemalt ei selgita.

2.3. Diplomaatiliste ja konsulaaresindajate tegevus

Teiseks tõi EIK *Al-Skeini* kohtuotsuses välja variandi, et riigi diplomaatiliste ja konsulaaresindajate teod võivad teise riigi territooriumil kaasa tuua eksterritoriaalse jurisdiktsiooni, kui nad kasutavad seal võimu või kontrolli teiste isikute üle.²²⁶

Juba EIKom rakendas oma praktikas korduvalt seda lähenemist. EIKom oli seisukohal, et riigi volitatud esindajad, sh diplomaadid ja konsulaarametnikud, võivad oma tegevuse või tegevusetusega allutada isiku või tema vara esindatava riigi jurisdiktsiooni alla ulatuses, milles nad teostavad selle isiku või vara üle võimu.²²⁷ *M. vs. Taani* kohtuasjas soovis isik 1988. aastal saada oma perega Saksa Demokraatlikust Vabariigist Saksamaa Liitvabariiki ja läks selleks Taani saatkonda Berliinis, kus Taani suursaadik lasi ta Saksa Demokraatliku Vabariigi politsei poolt vahistada.²²⁸ EIKom leidis, et Taani saadiku poolt Saksa Demokraatliku Vabariigi politsei saatkonda kutsumine ja isiku vahistada laskmine tõi isiku Taani jurisdiktsiooni alla.²²⁹

Küsitav on aga, miks on vaja riigi diplomaatilisi ja konsulaaresindajaid eristada eelmises alapeatükis nimetatud teistest riigiesindajatest, kes asukohariigi nõusolekul, kutsel või kaudsel heakskiidul teise riigi territooriumil jurisdiktsiooni teostavad. Mõlemad teostavad asukohariigi

²²⁴ *Behrami*, p 149.

²²⁵ K. Costa, lk 220.

²²⁶ *Al-Skeini*, p 134. Vt ka nt *Assanidze*, p 137; *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 85; *Medvedyev*, p 65; *Hirsi Jamaa*, p 75; *Belozorov*, p 87; ka *Bankovic*, p 73.

²²⁷ *X. vs. Ühendkuningriik*, p 1; *Küpros vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus, p II.8; *Hess*, lk 73.

²²⁸ EIKom 17392/90, *M. vs. Taani*, vastuvõetavuse otsus.

²²⁹ *Ibid.*

territooriumil avalikku võimu, ennekoike täidavad täidesaatvaid ülesandeid, mida tavapäraselt teostaks sellel territooriumil riik, kelle koosseisu territoorium kuulub. N. Lubell on eristamise põhjusena pakkunud seda, et diplomaatilised ja konsulaaresindused on justkui kvaasiterritoriaalse iseloomuga, kuigi tegelikult kuuluvad nad vaatamata diplomaatilisele puutumatusse ja kaitsele ikkagi asukohariigi territooriumi ja suveräänsuse alla.²³⁰

Seega on nii esimese kui ka teise eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise variandi puhul jurisdiktsiooni teostamise aluseks teise riigi otsene või kaudne tahteavaldus, millega ta sellise jurisdiktsiooni teostamisega nõustub. Mõlemal juhul on ühendavaks seoseks riigi ja eksterritoriaalse sündmuse vahel riigiesindaja tegevus teises riigis, millega selles teises riigis olevad inimesed allutatakse riigiesindaja kontrolli alla. Seega pole vahetegemine esimese ja teise variandi puhul otseselt vajalik. Diplomaatiliste ja konsulaaresindajate kui ühe osa riigiesindajatest esiletoomine aitab ainult näitlikustada eksterritoriaalse jurisdiktsiooni isikliku mudeli ulatust.

Konsulaar- ja diplomaatiliste esindajate teistest riigiesindajatest eristamisest olulisem on aga küsimus sellest, millist tähendust omab jurisdiktsiooni teostamise juures teise riigi nõusolek, kutse või kaudne heakskiit. Mõlema variandi puhul peab asukohariigi territooriumil tegutsemiseks olema õiguslik alus – esimese variandi puhul on seda sõnaselgelt nimetatud ja teise variandi puhul ehk diplomaatiliseks ja konsulaartegevuseks peab see samuti eelduslikult olemas olema. Samas on eelnevalt korduvalt leitud, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on faktiküsimus. Seega ei saaks jurisdiktsiooni teostamine teise riigi territooriumil ja inimõiguste tagamise kohustuse tekkimine sõltuda sellest, kas asukohariik on teise riigi tegevusega nõus, selleks loa andnud või mitte.

Asukohariigi nõusolek on vajalik selleks, et teise riigi diplomaatilistel ja konsulaaresindajatel oleks rahvusvahelise õiguse kohaselt õigus kaitsta asukohariigis lähetajariigi kodanike huve ja esindada lähetajariiki asukohariigis. Kui riigiesindaja tegutseb asukohariigis ilma viimase nõusolekuta, võib see tähendada riigi kohustuste rikkumist asukohariigi suhtes. Nõusoleku olemasolu või puudumine on oluline otsustamaks, kas riigiesindajal oli õigus teise riigi territooriumil vastav tegu toime panna, kuid see ei ole asjakohane otsustamisel, millised inimõiguste alased kohustused riigil asukohariigi territooriumil oleva isiku suhtes tekkisid, kui riigiesindaja oma teo toime pani.²³¹ Seega lähetajariigi inimõiguste alased kohustused asukohariigi territooriumil asuvate inimeste suhtes ei saa sõltuda asukohariigi nõusolekust või muu õigusliku aluse olemasolust asukohariigis tegutseda. Seda on EIK ka ise korduvalt rõhutanud, leides, et EIÕK artiklit 1 ei saa selliselt tõlgendada, et see lubaks riigil panna teise riigi

²³⁰ N. Lubell, lk 214.

²³¹ *Ibid.*

territooriumil toime inimõiguste rikkumisi, mida ta oma riigi territooriumil teha ei tohiks ning riik vastutab oma esindajate nii õiguspärase kui ka õigusvastase tegevuse eest.²³²

2.4. Riigiesindaja poolt füüsilise jõu kasutamine

Kolmandaks nimetas EIK *Al-Skeini* kohtuotsuses, et teatud juhtudel võib riigiesindajate poolt jõu kasutamine väljaspool oma riigi territooriumi tuua isiku selle riigi jurisdiktsiooni alla, keda jõudu kasutanud riigiesindajad esindasid.²³³ EIK tõi nende „teatud juhtude“ näitlikustamiseks välja neli kohtuasja.

Esimesena nimetas kohus *Öcalani* kohtuasja, kus Türgi ametiisikud pidasid Keenias Nairobi kinni Kurdistani Töölispartei endise juhi ja transportisid ta lennukiga Türgisse²³⁴, leidis EIK, et vahetult pärast kaebaja Keenia ametiisikute poolt Türgi ametiisikutele üleandmist oli kaebaja Türgi võimu ja seega Türgi jurisdiktsiooni all, vaatamata sellele, et Türgi teostas oma võimu väljaspool oma riigi territooriumi.²³⁵

Teiseks tõi kohus välja *Issa* kohtuasja, mis puudutas seitsme Iraagi lambakarjuse kinnipidamist, väärkohtlemist ja tapmist Türgi sõjaväe poolt Türgi piiri lähedal Põhja-Iraagis.²³⁶ EIK leidis, et juhul, kui oleks kindlaks tehtud, et Türgi sõdurid pidasid isikud kinni ja tapsid nad Põhja-Iraagis, oleksid hukkunud olnud Türgi jurisdiktsiooni all seetõttu, et nad olid sõdurite võimu ja kontrolli all.²³⁷ EIK osutas põhjendusena veel sellele, et EIÕK artiklit 1 ei saa tõlgendada selliselt, et see lubaks riigil panna teise riigi territooriumil toime inimõiguste rikkumisi, mida ta oma territooriumil teha ei tohiks.²³⁸ Kuna EIK leidis, et Türgi sõjaväe viibimine vaidlusaluses piirkonnas ei olnud aga piisavalt tõendatud, siis ei olnud tal võimalik kindlaks teha ka Türgi jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 alusel.²³⁹

Kolmandaks nimetas kohus *Al-Saadooni* kohtuasja, kus Briti sõdurid vahistasid kaks Baa'thi partei liikmetest Iraagi kodanikku, keda peeti kinni Briti kontrollitavas kinnipidamisasutuses kuni nende hilisema Iraagi ametivõimudele üleandmiseni.²⁴⁰ EIK leidis, et

²³² *Issa*, p 71; *Isaak*, p A.2(b)(i); *Pad*, p 53; *Andreou* (45653/99), p A.3(c); *Solomou*, p 45.

²³³ *Al-Skeini*, p 136.

²³⁴ *Öcalan*, p 13 ja 17.

²³⁵ *Al-Skeini*, p 136; *Öcalan*, p 91; *Belozorov*, p 87.

²³⁶ *Issa*, p 4, 10, 15 ja 17.

²³⁷ *Al-Skeini*, p 136; *Issa*, p 71 ja 81.

²³⁸ *Issa*, p 71.

²³⁹ *Ibid*, p 81 ja 82.

²⁴⁰ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 23, 25 ja 57.

Ühendkuningriigi kontrollitud sõjaväevanglas olles olid nad Ühendkuningriigi jurisdiktsiooni all, kuna Ühendkuningriik teostas selle vangla ja seal hoitud inimeste üle täielikku ainukontrolli.²⁴¹

Neljanda näitena tõi kohus välja *Medvedyevi* kohtuasja, milles Prantsusmaa mereväelaev pidas rahvusvahelistes vetes kinni Kambodžas registreeritud ja narkootikumide salaveos kahtlustatud kaubalaeva, mis eskorditi Prantsusmaa mereväe relvastatud valve all Prantsusmaale, kus laeva meeskond vahistati ja kohtu alla anti.²⁴² EIK leidis, et laeva meeskonnaliikmed olid Prantsusmaa jurisdiktsiooni all, sest Prantsusmaa mereväelased teostasid alates laeva rahvusvahelistes vetes kinnipidamisest laeva ja selle meeskonna üle täielikku ainukontrolli.²⁴³

Issa kohtuotsuses, mille EIK selle kategooria ühe näitena välja tõi, ei tuvastanud kohus jurisdiktsiooni tegelikult isikliku mudeli alusel.²⁴⁴ EIK küll viitas, et riik võib vastutada EIÕK rikkumise eest ka juhul, kui selle riigi esindajate kaudu allutatakse teise riigi territooriumil olevad inimesed selle riigi võimu ja kontrolli alla, sõltumata sellest, kas riigiesindajad tegutsevad seal õiguspäraselt või õigusvastaselt.²⁴⁵ Jurisdiktsiooni üle otsustamisel kohus aga seda ei analüüsinud, kas tapetud olid Türgi sõdurite kontrolli all või mitte, vaid hindas hoopis juhtumi asjaolude vastavust ruumilisele mudelile. Ruumilisele mudelile tuginedes leidis EIK, et Türgil ei olnud Põhja-Iraagi territooriumi üle efektiivset üldist kontrolli ja seetõttu ei olnud tapetud Türgi jurisdiktsiooni all.²⁴⁶

Lisaks rõhutas EIK *Al-Skeini* kohtuotsuses, et riigi jurisdiktsioon ei tekkinud eelnimetatud kohtuasjades mitte niivõrd kontrollist hoonete, lennuki või laeva üle, kus isikuid kinni peeti, vaid määravaks oli füüsilise jõu ja kontrolli kasutamine nende isikute suhtes.²⁴⁷ Näiteks *Issa* ja *Öcalani* kohtuasjades ei olnud jurisdiktsiooni tuvastamiseks vaja, et isik oleks viibinud laevas, vanglas vms-s piiratud ruumis. Oluline oli *de facto* kontroll isikute üle, mis võib, aga ei pruugi kokku langeda *de jure* kontrolliga. Põhjus, miks EIK pidas vajalikuks seda *Al-Skeini* kohtuotsuses rõhutada, tuleneb ilmselt *Bankovici*, aga ka *Medvedyevi* kohtuotsusest. Nimelt nimetas kohus nendes kohtuotsustes ühe rahvusvahelises õiguses tunnustatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni erakorralise teostamise alusena ka riigiesindajate tegevust selle riigi lipu all sõitvates vee- ja õhusõidukites.²⁴⁸ Seda seisukohta on M. Milanovic kritiseerinud, sest erinevalt kohtu üldisest viitest rahvusvahelisele (tava)õigusele ei tulene rahvusvahelisest õigusest, et riigil oleks oma lipu all registreeritud laevade ja lennukite ja neis olevate inimeste üle automaatselt jurisdiktsioon

²⁴¹ *Al-Skeini*, p 136; *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 86–89.

²⁴² *Medvedyev*, p 9, 13, 15 ja 18.

²⁴³ *Al-Skeini*, p 136; *Medvedyev*, p 67.

²⁴⁴ M. Gondek, lk 193; K. Costa, lk 177.

²⁴⁵ *Issa*, p 71.

²⁴⁶ *Ibid*, p 74 ja 75.

²⁴⁷ *Al-Skeini*, p 136.

²⁴⁸ *Bankovic*, p 73; *Medvedyev*, p 65.

faktilise kontrolli tähenduses.²⁴⁹ Rahvusvahelises õiguses on aga eraldi käsitletud ja tunnustatud riigi jurisdiktsiooni kui õigust teostada seadusandlikku, täidesaatvat ja õigusemõistmise funktsiooni ka laevades ja lennukites, kuna nad ei mahu territoriaalsuse printsiibi alla – ilma erireeglita võiksid nad eri ajahetkedel olla kas erinevate riikide või mitte ühegi riigi jurisdiktsiooni all.²⁵⁰

Sarnaselt kahele eelnevale eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise variandile on ka selle variandi puhul riigi ja eksterritoriaalse sündmuse vaheliseks ühendavaks seoseks riigiesindaja tegevus teises riigis, millega selles teises riigis asuvad isikud allutatakse riigiesindaja kontrolli alla. Oluline on siinkohal see, et riigiesindaja peab selleks EIK-i seisukoha järgi kasutama füüsilist võimu ja kontrolli.

Kohus ei ole aga selle seisukoha järgimisel oma kohtupraktikas olnud järjepidev. Selles osas, kuivõrd võib riigiesindaja tuua jõu kasutamise isiku selle riigi võimu ja kontrolli alla, ei ole ennekoike kooskõlas *Bankovici* kohtuotsus, kus NATO õhurünnak Belgradis raadio- ja televisioonijaamas olnud isikuid ründavate riikide jurisdiktsiooni alla ei toonud.²⁵¹ Samas *Padi* kohtuasjas, mis puudutas seitsme Iraani kodaniku piinamist ja tapmist Türgi sõdurite poolt Loode-Iraanis²⁵², oli EIK vastupidisel seisukohal. Selles kohtuasjas tulistasid Türgi helikopterid Türgi piiri lähedal Iraani territooriumil olevaid mehi ning Türgi väitel nad selle tulemusel tapeti.²⁵³ Erinevalt *Bankovici* kohtuotsusest leidis kohus, et vaidlust polnud selles, et tapetud olid Türgi jurisdiktsiooni all, sest Türgi oli tunnistanud, et helikopteri rünnak põhjustas isikute surma.²⁵⁴

Bankovici ja *Padi* kohtuotsuste vastuolu ei aidanud lahendada ka *Medvedyevi* ja *Hirsi Jamaa* kohtuotsused, kus EIK üritas selgitada, et *Bankovici* asjas oli tegemist hetkelise eksterritoriaalse aktiga (*instantaneous extraterritorial act*).²⁵⁵ Kohus viitas, et riigi sõjaline tegevus võib kaasa tuua riigi jurisdiktsiooni, sõltumata sellest, kas jõu kasutamine on õiguspärane või õigusvastane, kui riik teostab efektiivset üldist kontrolli teise riigi territooriumi või selle osa üle. Selline kontroll ja jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on aga kohtu hinnangul välistatud juhul, kui tegemist on hetkelise eksterritoriaalse aktiga, nagu oli *Bankovici* kohtuasjas.²⁵⁶ Seega tugines kohus hoopis ruumilisele mudelile ja justkui eiras oma varasemat kohtupraktikat (nt *Pad*),

²⁴⁹ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 161–164.

²⁵⁰ B. H. Oxman, p 29 ja 30.

²⁵¹ *Bankovic*, p 75 ja 76.

²⁵² *Pad*, p 2.

²⁵³ *Ibid*, p 6, 8, 24 ja 25.

²⁵⁴ *Ibid*, p 54.

²⁵⁵ *Medvedyev*, p 64; *Hirsi Jamaa* p 73.

²⁵⁶ *Hirsi Jamaa*, p 73.

et kohus on ise jurisdiktsiooni tekkimise alusena aktsepteerinud ka riigiesindaja võimu ja kontrolli ning seda ka juhul, kui tegemist on olnud nn hetkelise eksterritoriaalse aktiga.

Tuues veel näiteid EIK-i enda kohtupraktikast, siis *Andreou* kohtuasjas sai Põhja-Küproses väljaspool ÜRO puhvervööndit Põhja-Küprose Türgi Vabariigi sõdurite käe läbi raskelt haavata naisterahvas, kes oli koos teistega tulnud sinna austust avaldama seal hukkunule.²⁵⁷ Selles otsuses ei viidanud EIK küll jurisdiktsiooni tekkimise alusena otseselt riigiesindaja võimule ja kontrollile, kuid leidis, et rahva pihta lähedalt tule avamine, mis põhjustas vahetult ja otseselt kannatanu vigastused, allutas kannatanu Türgi jurisdiktsiooni alla.²⁵⁸ Samale tulevahetusele eelnevalt tungis üks mees ÜRO puhvervööndisse ja sealt edasi Põhja-Küprose Türgi Vabariigi territooriumile, kus ta ronis lipumasti otsa, et eemaldada sellelt Türgi lipp. Ta oli relvastamata ja ta tulistati Põhja-Küprose Türgi Vabariigi sõdurite poolt lipumasti otsast alla.²⁵⁹ Viimati kirjeldatud *Solomou* kohtuasjas leidis EIK samuti, et isik oli Türgi võimu ja/või efektiivse kontrolli all oma esindajate ehk Põhja-Küprose Türgi Vabariigi sõdurite kaudu.²⁶⁰

Kui *Al-Skeini* kohtuasjas tuvastas kohus Ühendkuningriigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni pigem viimase poolt Kagu-Iraagis avaliku võimu teostamise mudeli alusel, siis on ka see riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli üks liike. Arvestades, et *Al-Skeini* kohtuasjas tapeti neli isikut just tulevahetuse käigus, siis oleks kummaline väita, et eksterritoriaalne jurisdiktsioon saab tekkida ainult juhul, kui riik isiku surnuks tulistamise ajal teostab muu hulgas avalikku võimu. Kui aga sama toimuks olukorras, kus riik ei teosta avalikku võimu, oleks tegemist hetkelise eksterritoriaalse aktiga, mis faktilist kontrolli isiku üle ja jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses kaasa ei too. *Jaloudi* kohtuotsuses ei takistanudki see, et Holland ei teostanud Iraagis vahetult avalikku võimu, kohut Hollandi eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tuvastamast ning Iraagi kontrollpunktis tulevahetuses hukkunud isik oli Hollandi sõjaväelaste faktilise võimu ja kontrolli all.²⁶¹

Kuigi *Bankovici* kohtuotsuses võttis EIK teistsuguse seisukoha, siis kirjeldatud kohtuotsustest nähtub, et ka hetkeline eksterritoriaalne akt, olgu selleks helikopteri rünnak või isiku tulistamine, võib isiku tuua riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni alla. Vastasel korral tekiks küsimus sihttapmistele (*targeted killings*) kohta, kus riigiesindaja vahetult üksikisiku suhtes füüsilist võimu ei kasuta. Nagu ka N. Lubell on osundanud, siis ainult vahetule füüsilisele jõule tuginemine tähendaks, et EIÕK rikkumise tuvastamine sõltuks sellest, millise tapmisviisi kasuks

²⁵⁷ *Andreou* (45653/99), p 2 faktide osa.

²⁵⁸ *Andreou* (45653/99), p A.3(c).

²⁵⁹ *Solomou*, p 10–12.

²⁶⁰ *Ibid*, p 48 ja 51.

²⁶¹ *Jaloud*, p 151 ja 152.

on riik otsustanud. Seega ei tohiks määrav olla isiku ja riigiesindaja vaheline kaugus ja isiku tapmise viis, olgu selleks tiibrakett, droon, snai pri kuul vms, vaid võim, mida riigiesindaja isiku suhtes kasutab.²⁶² Samuti annaks meelevaldse tulemuse see, kui isiku vahistamine ja vanglas kinnipidamine oleks riigiesindaja võimu ja kontrolli ning seega jurisdiktsiooni tuvastamiseks piisav (mida EIK ilma kahtlusteta on erinevates kohtuasjades teinud), aga isiku tulistamine kui hetkeline akt ei oleks selleks piisav. M. Gondek on selle kohta tabavalt öelnud, et isikult elu võtmine on selle isiku suhtes lõpliku ja ülima võimu teostamine ning oleks moraalselt vastuvõetamatu, kui isiku vahistamine ja kinnipidamine tooks kaasa riigi jurisdiktsiooni, aga tema tulistamine mitte.²⁶³ Seega tuleks füüsilise jõu kasutamist mõista laiemalt kui ainult füüsilise jõu vahetut kasutamist.

Bankovici kohtuotsust tuleks aga käsitleda pigem erandina EIK-i muust kohtupraktikast ja kohus on osaliselt üritanud seda oma hilisemates otsustes ka pehmemdada. Kui hinnata *Bankovici* kohtuotsust EIK-i enda muu kohtupraktika valguses, siis teostasid pommitavad riigid *de facto* kontrolli ja eksterritoriaalset jurisdiktsiooni isikute üle.²⁶⁴ Kohtu selleaegne president L. Wildhaber on *Bankovici* kohtuotsuse tagamaid põhjendanud sellega, et EIÕK eesmärk ei ole kunagi olnud ravida maailma kõiki pahesid ja kohus ei suuda seda ka efektiivselt teha.²⁶⁵ Ta rõhutas veel, et demokraatlikel riikidel peab olema võimalik ennast terrorismi vastu efektiivselt kaitsta ja EIÕK-d ei tohiks rakendada selliselt, et see takistaks riikidel astumast mõistlikke ja proportsionaalseid samme demokraatia ja õigusriigi kaitseks.²⁶⁶ Seega ühelt poolt ei olnud kohus vahetult pärast 11. septembri 2001. aasta sündmusi Ameerika Ühendriikides valmis poliitilistel kaalutlustel avama ust n-ö uut tüüpi kaasustele, aga teiselt poolt seadis kohus kaalukeeleks oma enda tegevuse efektiivsuse ja võimekuse tulla toime suureneva töökoormusega.²⁶⁷

EIK on riigi eksterritoriaalset jurisdiktsiooni jaatanud ka sellises olukorras, kus riigiesindaja poolt jõu kasutamise mõju avaldub n-ö neutraalsel maa-alal. *Isaaki* kohtuasjas peksti Põhja-Küprose ja Põhja-Küprose Türgi Vabariigi piiril ÜRO puhvervööndis Türgi okupatsiooni vastasel demonstratsioonil Türgi ekstremistliku rühmituse liikmete ja Põhja-Küprose Türgi Vabariigi politseinike poolt surnuks relvastamata demonstratsioonil osaleja.²⁶⁸ EIK leidis, et

²⁶² N. Lubell, lk 224.

²⁶³ M. Gondek, lk 184 ja 185.

²⁶⁴ Sellel seisukohal on ka mitmed autorid, kes on *Bankovici* kohtuotsust analüüsinud. Vt C. Ryngaert, lk 25; K. Costa, lk 140; M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 40, 41 ja 55.

²⁶⁵ K. Costa, lk 153.

²⁶⁶ M. Gondek, lk 178.

²⁶⁷ K. Costa, lk 153 ja 155; M. Gondek, lk 178 ja 228.

²⁶⁸ *Isaak*, p A.1(a) ja (b).

vaatamata sellele, et tegevus leidis aset neutraalses ÜRO puhervööndis, oli tapetu siiski Türgi võimu ja efektiivse kontrolli all Põhja-Küprose Türgi Vabariigi politseinike tegevuse kaudu.²⁶⁹

Lisaks ÜRO puhvertsoonile on EIK eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimust käsitlenud ka piiritsooni puhul. *N.D. ja N.T.* kohtuasjas üritasid kaks Mali ja Elevandiluuranniku kodanikku pääseda Marokost Hispaaniale kuuluvasse Melilla linna Põhja-Aafrika rannikul, milleks tuli neil üle ronida kolmest kõrgest müürist, kuid viimase müüri juures toimetasid Hispaania ametivõimud nad müüri pealt alla ja andsid üle Marokole.²⁷⁰ EIK leidis, et alates piirimüürilt alla ronimisest olid isikud *de facto* Hispaania ametivõimude järjepideva ainukontrolli all, sõltumata sellest, kas piiritsoon asus Hispaania territooriumil või mitte.²⁷¹

Need kohtulahendid on jurisdiktsiooni mõistega EIÕK artikli 1 tähenduses kooskõlas – kui isik on füüsilise jõu kasutamise kaudu riigiesindaja faktilise võimu ja kontrolli all, siis ei ole oluline see koht, kus seda võimu ja kontrolli teostatakse. See mõju võib avalduda nii teise riigi territooriumil, neutraalses tsoonis, avamerel või mujal.

Kui hinnata tervikuna isikliku mudeli tingimusi, mis on vaja täita riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tekkimiseks, siis on need ennekõike avaliku võimu teostamise ja füüsilise jõu kasutamise puhul üldised ja sõltuvad pigem sellest, kuidas EIK neid iga konkreetse kaasuse faktiliste asjaolude valguses sisustab ning seeläbi mudelit kas piirab või laiendab. Samas tuleb mõnda, et riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli puhul ongi keeruline seada selliseid mõistlikke piiranguid, mis ei tunduks meelevaldsed. Mitmed autorid on avaldanud lausa arvamust, et seetõttu on oht, et isikliku mudeli kaudu võib eksterritoriaalsel jurisdiktsioonil igasugune lävend kaduda.²⁷²

3. Territooriumi efektiivne üldine kontroll

3.1. Sissejuhatus

Al-Skeini kohtuotsuses tõi EIK teise erandina territoriaalsuse printsiibist välja territooriumi efektiivse kontrolli mudeli. Esmakordselt tõi EIK territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeli välja *Loizidou* kohtuasjas, mis puudutas Türgi jurisdiktsiooni Põhja-Küproses. Territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeli kohaselt võib riigi vastutus EIÕK artikli 1 alusel

²⁶⁹ *Isaak*, p A.2(b)(i)(ii).

²⁷⁰ *N.D. ja N.T.*, p 1, 10 ja 12.

²⁷¹ *Ibid*, p 54.

²⁷² M. Milanovic. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*, lk 207; N. Bhuta. *The Frontiers of Extraterritoriality – Human Rights Law as Global Law*. – N. Bhuta (koost). *The Frontiers of Human Rights. Extraterritoriality and its Challenges*. Oxford: Oxford University Press 2016, lk 11.

tekkida ka sellest, kui riik õiguspärase või õigusvastase sõjalise tegevuse tulemusel teostab teise riigi territooriumi üle efektiivset kontrolli.²⁷³

Ruumilise mudeli puhul on riigi ja eksterritoriaalse sündmuse vaheliseks ühendavaks seoseks teise riigi territooriumi või selle osa kontrolli fakt, millega sellel territooriumil asuvad isikud allutatakse riigi jurisdiktsioonile.

Peamine küsimus on, milline peab olema kontrolli määr territooriumi üle, et territooriumi saaks lugeda selle riigi jurisdiktsiooni alla kuuluvaks. EIK on kontrolli määra sidunud kriteeriumiga, et kontroll peab olema efektiivne ja üldine. Järgnevalt analüüsitakse täpsemalt, kuidas on EIK kontrolli efektiivsust ja üldisust oma kohtupraktikas sisustanud. Samuti käsitletakse küsimust, mida saab käsitleda territooriumina ehk kui suur peab kontrollitav ala olema, ning kui kaua peab kontroll ajaliselt territooriumi üle kestma.

3.2. Efektiivne üldine kontroll

Eelnevalt sai juba viidatud, et riigi eksterritoriaalne jurisdiktsioon laieneb ka teise riigi territooriumile, kui riik õiguspärase või õigusvastase sõjalise tegevuse tulemusel teostab selle territooriumi üle efektiivset kontrolli.²⁷⁴ *Loizidou* kohtuotsuses tõi EIK selle esmakordselt välja, et okupatsioon teise riigi või selle territooriumi osa üle on piisav fakt eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamiseks.²⁷⁵ Kohustus tagada sellel alal EIÕK-s ettenähtud õigused ja vabadused tuleneb sellise kontrolli faktist, sõltumata sellest, kas kontrolli teostatakse vahetult, riigi enda relvajõudude või riigile allutatud kohaliku omavalitsuse kaudu.²⁷⁶ Kui territooriumi kontrolli fakt on tuvastatud, ei ole vaja enam kindlaks teha, kas riik teostab üksikasjalikku kontrolli talle allutatud kohaliku omavalitsuse poliitikate ja tegevuste üle. Asjaolu, et kohalik omavalitsus püsib kontrolli teostava riigi sõjalise ja muu toetuse tulemusel, toob kaasa riigi vastutuse ka talle allutatud kohaliku omavalitsuse poliitikate ja tegevuste eest.²⁷⁷

Seda, kas riik teostab teise riigi territooriumi või selle osa üle efektiivset kontrolli, hindab EIK konkreetsete faktiliste asjaolude alusel ja peamine tegur on riigi sõjalise kohaloleku suurus teise riigi territooriumil.²⁷⁸ *Loizidou* kohtuasjas pidas EIK määravaks, kui suur oli Türgi sõjaväe kohalolek Põhja-Küproses. Vaidluse ajal oli Põhja-Küproses üle 30 000 Türgi sõjaväelase, Türgi

²⁷³ *Al-Skeini*, p 138; *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62; *Loizidou*, p 52; *Küpros vs. Türgi*, p 76.

²⁷⁴ *Al-Skeini*, p 138; *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62; *Loizidou*, p 52; *Küpros vs. Türgi*, p 76; EIKo 38187/97, *Adali vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.

²⁷⁵ M. Gondek. lk 153.

²⁷⁶ *Al-Skeini*, p 138; *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62; *Loizidou*, p 52; *Küpros vs. Türgi*, p 76; EIKo 38595/97, *Kakoulli vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.

²⁷⁷ *Al-Skeini*, p 138; *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62; *Loizidou*, p 52; *Küpros vs. Türgi*, p 76.

²⁷⁸ *Al-Skeini*, p 139 ; *Loizidou*, p 16 ja 56 ; *Ilaşcu*, p 387; *Catan*, p 107.

õhuväel ja mereväel olid Küprosel eelpositsioonid, Türgi sõjavägi patrullis järjepidevalt kogu Põhja-Küprose territooriumi ning ta oli seal üles seadnud kontrollpunktid peamistele ühendusteedele.²⁷⁹ Sellest tulenevalt oli kohtu jaoks ilmne, et Türgi sõjavägi teostas Põhja-Küprose üle efektiivset üldist kontrolli.²⁸⁰ See territooriumi efektiivse kontrolli variant on suhteliselt selge, sest Türgi kui okupeeriv riik teostas Põhja-Küprose üle sellist võimu ja kontrolli, mis on võrreldav suveräänse riigi territoriaalsuse printsiibist tuleneva jurisdiktsiooniga. Sellisele efektiivse kontrolli käsitlemisele osutas EIK ka *Bankovici* kohtuotsuses, pidades oluliseks just seda, et eksterritoriaalselt tegutsev riik teostaks teise riigi territooriumil vähemalt osaliselt avalikku võimu, mida tavapäraselt teostaks selle riigi valitsus.²⁸¹

Küpros vs. Türgi kohtuotsuses täpsustas EIK *Loizidou* kohtuotsuses esitatud seisukohti, et kuna Türgil on Põhja-Küprose üle efektiivne üldine kontroll, siis ei saa tema vastutus piirduda ainult oma sõdurite ja ametnike tegevusega Põhja-Küproses, vaid laieneb ka seal tegutsevale omavalitsusele, mis püsib tänu Türgi sõjalisele jmt-le toetusele. Seega hõlmab Türgi jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses kohustust tagada Põhja-Küproses kõik EIÕK-s ettenähtud õigused.²⁸² Edaspidi on EIK Türgi ja Põhja-Küprose osas jäänud järjepidevalt sama seisukoha ja samade argumentide juurde, et Põhja-Küpros on Türgi efektiivse üldise kontrolli all.²⁸³

Issa kohtuotsuses leevendas EIK efektiivse kontrolli kriteeriumi ja leidis, et avaliku võimu teostamine ei ole ilmtingimata vajalik. Selles kohtuasjas viis Türgi Põhja-Iraagis rohkem kui 35 000 sõjaväelasega läbi umbes kuus nädalat kestnud sõjalise operatsiooni.²⁸⁴ EIK ei välistanud, et Türgi võis selle operatsiooni ajal omada Põhja-Iraagi territooriumi mingi osa üle ajutiselt efektiivset kontrolli.²⁸⁵ Oluline on see, et kohus mõõnis, et territooriumi efektiivne kontroll võib olla ka lühiajalisem ning et kontrollitav maa-ala võib olla ka piiratum, sest Türgi ei kontrollinud kogu Põhja-Iraaki. Kohus tõi ka välja, et selles osas erines see juhtum *Loizidou* kohtuasjast, kus Türgi väed olid Põhja-Küproses palju pikema aja vältel ja olid paigutatud Põhja-Küprose territooriumile laiali, kontrollides liikumisteid Küprose saare kahe osa vahel.²⁸⁶

EIK-i kohtupraktikast ilmneb, et kohus kasutab territooriumi efektiivse kontrolli mudelit ennekõike suuemate maa-alade puhul, mitte näiteks hoonete, laevade, lennukite vms puhul.

²⁷⁹ *Loizidou*, p 16.

²⁸⁰ *Loizidou*, p 56; *Küpros vs. Türgi*, p 76.

²⁸¹ *Bankovic*, p 71.

²⁸² *Küpros vs. Türgi*, p 77.

²⁸³ *Gavriel*; EIKo 35214/97, *Hapeshis ja Hapeshi-Michaelidou vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus; *Kakoulli*; *Adali*; EIKo 46159/99, *Rock Ruby Hotels Ltd. vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus; EIKo 46755/99, *Iordanou vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus; EIKo 20652/92, *Djavit An vs. Türgi*, p 21 ja 22.

²⁸⁴ *Issa*, p 25, 63 ja 73.

²⁸⁵ *Ibid*, p 74 ja 75.

²⁸⁶ *Ibid*, p 75.

Viimaste puhul on kohus kasutanud pigem riigiesindaja võimu ja kontrolli mudelit, kuigi mitte alati seda selgesõnaliselt välja tuues. Näiteks *Al-Skeini* kohtuotsuses, kus kohus esitas oma nägemuse eksterritoriaalse jurisdiktsiooni liigitusest, nimetas kohus *Al-Saadooni* kohtuotsust isikliku mudeli all riigiesindaja poolt füüsilise jõu kasutamise näitena. Samas selles kohtuotsuses EIK nii selgesõnaliselt seda ei öelnud, vaid leidis, et alguses olid isikud Briti kontrollitavas kinnipidamisasutuses Iraagis Ühendkuningriigi võimu ja kontrolli all ainuüksi seetõttu, et nende suhtes kasutati jõudu või ähvardati sellega.²⁸⁷ Edaspidi, kui Koalitsiooni Ajutine Valitsus seadustas Ühendkuningriigi *de facto* kontrolli kinnipidamisasutuse ja selle territooriumi²⁸⁸ üle, teostas Ühendkuningriik kinnipidamisasutuses täielikku *de facto* ja *de jure* kontrolli, mistõttu seal kinnipeetavad isikud olid Ühendkuningriigi jurisdiktsiooni all.²⁸⁹ Kuna kohus räägib Briti ametivõimude täielikust ainukontrollist kinnipidamisasutuse ja selle territooriumi (*premises*) üle, siis võib seda käsitleda ka kui viidet territooriumi efektiivsele kontrollile.²⁹⁰

Medvedyevi kohtuasjas, mis puudutas Kambodža lipu all sõitva kaubalaeva kinnipidamist ja hõivamist Prantsusmaa sõjaväelaste poolt, leidis EIK, et laeva meeskonnaliikmed olid Prantsusmaa jurisdiktsiooni all, sest Prantsusmaa mereväelased teostasid alates laeva rahvusvahelistes vetes kinnipidamisest laeva ja selle meeskonna üle täielikku ainukontrolli.²⁹¹ Kohus on ise selle kohtuasja kvalifitseerinud *Al-Skeini* kohtuotsuses riigiesindaja poolt füüsilise jõu kasutamise näitena²⁹², kuid kohus ei viita otsuses ainult kontrollile laeva meeskonna üle, vaid sarnaselt *Al-Skeini* kohtuotsusele ka täielikule ainukontrollile laeva enda üle. Kuna kontroll laeva üle ei mahu isikliku mudeli alla, vaid seda saab käsitleda ainult ruumilise mudeli raames, siis tegelikult laiendas EIK sellega ruumilist mudelit lisaks vanglale (ja seda ümbritsevale territooriumile) ka laevale. Hilisemas *Hirsi Jamaa* kohtuotsuses, mis puudutas samuti jurisdiktsiooni laeval, tuleb see selgemalt välja.

Nimetatud *Hirsi Jamaa* kohtuasjas peatasid Itaalia rannavalvelaevad Malta lähistel avamerel kinni kolm laeva umbes 200 põgenikuga, põgenikud toimetati Itaalia laevadesse ja transporditi Itaaliasse, kus nad anti riikidevahelise lepingu alusel üle Liibüa ametivõimudele.²⁹³ EIK leidis, et alates Itaalia sõjalaevade pardale asumisest kuni Liibüa ametivõimudele üleandmiseni olid põgenikud Itaalia ametivõimude järjepideva *de jure* ja *de facto* ainukontrolli

²⁸⁷ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 87.

²⁸⁸ Siinkohal on oluline, et ingliskeelne kohtuotsus kasutab sõna "*premises*", mille tähendus hõlmab nii hoonet kui ka seda ümbritsevat maad.

²⁸⁹ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 87.

²⁹⁰ K. Costa ongi seda kohtuasja pidanud ruumilise mudeli näiteks. Vt K. Costa, lk 202.

²⁹¹ *Medvedyev*, p 67.

²⁹² *Al-Skeini*, p 136.

²⁹³ *Hirsi Jamaa*, p 9–12.

all.²⁹⁴ Kohus pöördus tagasi oma varasemalt avaldatud seisukoha juurde, et tulenevalt mereõiguse põhimõttest, et avamerel sõitev laev on laeva lipuriigi ainujurisdiktsiooni all, on riigi lipu all registreeritud vee- ja õhusõidukites toimuv selle riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni all.²⁹⁵ Kohus nimetas seda riigi *de jure* kontrolliks isikute üle ja pidas Itaalia lipu all sõitvaid laevu tinglikult Itaalia territooriumiks.²⁹⁶

Kui *Medvedyevi* kohtuotsuses ei olnud kohtu jaoks oluline, et Prantsusmaa sõjaväelaste hõivatud laev sõitis Kambodža lipu all, siis *Hirsi Jamaa* kohtuotsuses ehitas EIK vastupidi oma argumentatsiooni üles just sellele, et sõjaväelaevad seilasid Itaalia lipu all. Magistritöö III osa 2.4. alapeatükis sai sellele juba osutatud, et rahvusvahelises õiguses on küll tunnustatud riigi jurisdiktsiooni kui õigust teostada seadusandlikku, täidesaatvat ja õigusemõistmise funktsiooni ka laevades ja lennukites, kuna nad ei mahu territoriaalsuse printsiibi alla.²⁹⁷ Samas ei tähenda see, et riigil oleks oma lipu all registreeritud laevade ja lennukite ning neis olevate inimeste üle automaatne jurisdiktsioon faktilise kontrolli tähenduses, nii nagu EIK EIÕK artiklit 1 üldjuhul sisustanud on.²⁹⁸ See, et tegemist oli Itaalia lipu all sõitvate laevadega ehk nad olid EIK-i sõnutsi Itaalia *de jure* kontrolli all, ei ole EIÕK artikli 1 alusel eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisel oluline. Oluline on *de facto* kontroll, olgu see läbi territooriumi efektiivse kontrolli või riigiesindajate võimu ja kontrolli – emma-kumma olemasolul saaks rääkida riigi eksterritoriaalsest jurisdiktsioonist. Kui tõmmata paralleeli *Medvedyevi* kohtuotsusega, siis oleks ilmselt ka ainult *de facto* kontrolli ja ruumilise või isikliku mudeli rakendamisel põgenikud ikkagi Itaalia eksterritoriaalse jurisdiktsiooni alla kuulunud, aga jurisdiktsiooni alus ja põhjendused oleksid olnud kooskõlas EIÕK artikliga 1 ja EIK-i senise kohtupraktikaga.

Kui ruumilise mudeli puhul võib territoorium tähendada laeva, lennukit, kinnipidamisasutust või muud hoonet, siis tekib oht, et piiritõmbamine territooriumi efektiivse kontrolli ning riigiesindaja võimu ja kontrolli vahel muutub häguseks. Mida väiksem on ala, seda suurem on vahetu lähedus teise riigi esindaja ja inimese vahel, mistõttu võib öelda, et isik on selle riigiesindaja võimu ja kontrolli all. Jurisdiktsioon tekib sellisel juhul pigem allutamistest riigiesindaja võimule ja kontrollile kui riigi kontrollist mingi väga piiratud ruumi või territooriumi üle.

²⁹⁴ *Hirsi Jamaa*, p 81.

²⁹⁵ *Ibid*, p 75 ja 77; *Bankovic*, p 73; *Medvedyev*, p 65.

²⁹⁶ *Hirsi Jamaa*, p 77 ja 78.

²⁹⁷ B. H. Oxman, p 29 ja 30.

²⁹⁸ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 161–164.

3.3. Efektiivne kontroll ja otsustav mõju

Al-Skeini kohtuotsuses osutas EIK sellele, et jurisdiktsiooni üle otsustamisel võivad lisaks riigi sõjalisele kohalolekule olulised olla ka teised näitajad, näiteks millisel määral annab teisele riigile allutatud kohalikule omavalitsusele selle sama riigi poolt antud sõjaline, majanduslik ja poliitiline toetus riigile mõju ja kontrolli selle territooriumi üle.²⁹⁹

Sellise lähenemise võttis kohus kasutusele *Ilaşcu* kohtuotsuses. Kohus pidas Venemaa eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisel määravateks näitajateks seda, et Venemaa sõjaväelased võitlesid Transnistrias separatistlike võimude poolel, nad andsid oma relvaladudest separatistidele relvi, Venemaa juhid toetasid oma poliitilistes avaldustes separatistlikke jõudusid ja Venemaa andis Transnistria Moldova Vabariigile nendevaheliste lepingute alusel rahalist toetust.³⁰⁰ Seega aitas Venemaa sõjaline, poliitiline ja majanduslik toetus Transnistrias separatistlikul režiimil võimu võtta ja seal võimul püsida.³⁰¹ Seeläbi püsis Transnistria Moldova Vabariik Venemaa efektiivse võimu või vähemalt otsustava mõju all.³⁰²

Catani kohtuotsuses, mis puudutas ladina tähestikku kasutavate koolide sulgemist Transnistrias, leidis EIK, et kuna Venemaa ei esitanud kohtu hinnangul ühtegi tõendit, mis oleks näidanud, et *Ilaşcu* kohtuasjas tuvastatud asjaolud ei olnud usaldusväärsed, ei muutnud kohus oma seisukohta Venemaa jurisdiktsiooni kohta.³⁰³ Kohtule ei olnud oluline see, et Venemaa riigiesindajad koolide sulgemises ei osalenud.³⁰⁴ Oluline oli, et Venemaa jätkuv sõjaline kohalolu Transnistrias saatis separatistlikule režiimile, Moldovale ja rahvusvahelistele vaatlejatele tugeva sõnumi Venemaa poolt separatistide jätkuvast toetamisest.³⁰⁵ Lisaks oli sealne elanikkond sõltuv Venemaa tasuta või tugevalt subsideeritud gaasist, pensionidest jmt-st rahalisest abist.³⁰⁶

Lisaks Transnistriaale on EIK eksterritoriaalse jurisdiktsiooniga seonduvat hinnanud ka teises nn külmutatud konfliktikoldes Mägi-Karabahhis. *Chiragovi* kohtuasjas olid Aserbaidžaaani kurdid sunnitud konflikti tõttu lahkuma oma kodudest Lachini piirkonnas, kuhu nad enam tagasi pöörduda ei saanud.³⁰⁷ Jälgides *Ilaşcu* ja *Catani* kohtuotsuste loogikat leidis EIK, et Armeenial

²⁹⁹ *Al-Skeini*, p 139.

³⁰⁰ *Ilaşcu*, p 380, 381 ja 390.

³⁰¹ *Ibid*, p 382, 383 ja 387.

³⁰² *Ibid*, p 392. Sama seisukohta on EIK väljendanud ka järgnevatel kohtuasjades. Vt *Ivanţoc*, p 115–120; *Mozer*, p 105–110; EIKo 28648/06, 18832/07, *Turturica ja Casian vs. Moldova ja Venemaa*, p 30–33; EIKo 13463/07, *Apcov vs. Moldova ja Venemaa*, p 23 ja 24; EIKo 1203/05, *Soyma vs. Moldova, Venemaa ja Ukraina*, p 22 ja 23; EIKo 21034/05 jt 7 taotlust, *Sandu jt vs. Moldova ja Venemaa*, p 36 ja 37; EIKo 50157/06, *Mangîr jt vs. Moldova ja Venemaa*, p 28.

³⁰³ *Ilaşcu*, p 119, 120 ja 122.

³⁰⁴ *Catan*, p 114.

³⁰⁵ *Ibid*, p 120.

³⁰⁶ *Ibid*, p 121.

³⁰⁷ *Chiragov*, p 32.

on alates Mägi-Karabahhi konflikti algusest olnud märkimisväärne ja otsustav mõju Mägi-Karabahhi Vabariigi üle ning Mägi-Karabahhi Vabariik ja selle administratsioon püsivad tänu Armeenia sõjalisele, poliitilisele, rahalisele ja muule toetusele, millest tulenevalt teostab Armeenia Mägi-Karabahhi ja seda ümbritsevate territooriumide üle efektiivset kontrolli.³⁰⁸ Kohus võttis ka selles kohtuasjas jurisdiktsiooni tuvastamisel peamiseks aluseks Armeenia sõjalise osaluse Mägi-Karabahhi konfliktis.³⁰⁹ Kohus arvestas täiendavalt Armeenia poliitilise toetusega Mägi-Karabahhi Vabariigile ja viimase sõltuvusega Armeenias (nt sealsetele elanikele Armeenia passide andmine) ning et ilma Armeenia märkimisväärse rahaline toetuseta ei suudaks Mägi-Karabahhi Vabariik majanduslikult toime tulla.³¹⁰ Uue nüansina võrreldes *Ilaşcu* ja *Catani* kohtuotsustega tõi EIK oma põhjendustes välja selle, et Armeenia ja Mägi-Karabahhi Vabariik olid tihedalt integreeritud kõikides peamistes valdkondades (sõjaliselt, poliitiliselt, õiguslikult jmt).³¹¹ See kõrge integreerituse aste oli oluline Armeenia eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kindlaks tegemisel.

Ilaşcu ja sellele järgnenud kohtuotsustes laiendas EIK oma senist territooriumi efektiivse kontrolli mudelit. Kui seni oli territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeli aluseks olnud rangelt sõjaline okupatsioon, siis nüüd piisas selleks ka teises riigis separatistliku režiimi toetamisest.³¹² *Ilaşcu* kohtuasjas ei saanud EIK otse tugineda *Loizidou* ja *Küpros vs. Türgi* kohtuotsustele ja seal välja töötatud territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudelile, sest Transnistria puhul ei olnud tegemist territooriumi teise riigi, s.o Venemaa poolt okupeerimisega. Erinevalt Põhja-Küprosest ei saanud EIK Transnistria puhul vahetult tuvastada, et relvastatud konfliktile Transnistrias järgnes Venemaa poolne territooriumi efektiivne kontroll, kuna territooriumi hoidis enda efektiivse kontrolli all kohalik separatistlik võim.³¹³ Selleks võttis kohus kasutusele otsustava mõju ja efektiivse võimu kriteeriumi, mille kaudu sai kohus näidata piisavat seost separatistlikku režiimi kontrollitava Transnistria ning Venemaa vahel.

Seega kui seni oli ruumilise mudeli puhul riigi ja eksterritoriaalse sündmuse vaheliseks ühendavaks seoseks teise riigi territooriumi või selle osa kontrolli fakt, siis *Ilaşcu* kohtuotsuses pidas EIK piisavaks ühendavaks seoseks ka riigi otsustavat mõju teise riigi või sealse omavalitsuse üle. Kui territooriumi efektiivse üldise kontrolli puhul oli seni ühendava seose hindamine olnud suhteliselt selgepiiriline – territooriumi okupeeris teine riik, riigil oli teise riigi

³⁰⁸ Chiragov, p 186. Vt ka Zalyan, p 214 ja 215; Muradyan, p 124 ja 126.

³⁰⁹ Chiragov, p 169.

³¹⁰ Ibid, p 181–185.

³¹¹ Ibid, p 180–182, 186.

³¹² M. Gondek. lk 189.

³¹³ I. Bantekas, L. Oette. International Human Rights Law and Practice. 2. tr. Cambridge: Cambridge University Press 2016, lk 668.

territooriumil märkimisväärne sõjaline kohalolek, siis otsustava mõju, s.o riigi antava sõjalise, majandusliku, rahalise ja poliitilise toetuse hindamise kriteeriumid on hinnangulisemad.

Kui seni oli EIK ruumilise mudeli puhul pidanud määravaks ennekõike sõjaväe kohalolu (nn *boots on the ground*), siis *Ilaşcu* ja *Catani* kohtuasjades ei olnud sõjaväelaste arv enam otsustava tähtsusega. Vaidlusalusel perioodil oli Transnistrias 1500–2000 Venemaa sõjaväelast.³¹⁴ Kohus nõustus, et Venemaa sõjaväelaste arv oli Transnistrias oluliselt vähenenud ja nende arv oli Transnistria territooriumiga võrreldes väike, kuid leidis, et Transnistrias oleva Venemaa relva- ja laskemoonalao suuruse tõttu püsis Transnistrias Venemaa sõjaväe sõjaline tähtsus ja heidutav mõju.³¹⁵ Samaselt ei suutnud kohus *Chiragovi* kohtuasjas kindlaks teha Armeenia sõjaväelaste ligikaudset suurust Mägi-Karabahhis, vaid kohtu jaoks oli piisav, et Armeenia osales olulisel määral konfliktis oma sõjajõudude, -varustuse ja -ekspertiisiga ning et see sõjaline toetus oli otsustav vaidlusaluste territooriumide hõivamiseks ja nende üle kontrolli säilitamiseks.³¹⁶

Küsitav on, kas selline kaudne ühendav seos on piisav, et tuvastada jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses, mis eeldab faktilise kontrolli ja võimu olemasolu. *Bankovici* kohtuotsuses üritas kohus ära hoida sellist jurisdiktsiooni tõlgendust, kus riigi iga kahjulik tegu võiks põhjuslikkuse seosena kohe kaasa tuua riigi jurisdiktsiooni ja vastutuse. Efektivse võimu ja otsustava mõju mudeliga võib kaasneda võrreldav tagajärg, kui ei ole selge, millisel määral võib riik toetada tunnustamata režiimi või riiki või ka tunnustatud riigi mingit piirkonda (näiteks suure vähemusrahvuse osakaalu ja iseseisvumispüüetega piirkonda) ning millest alates loetakse see piirkond tema jurisdiktsiooni all olevaks EIÕK artikli 1 tähenduses. Tulenevalt EIÕK aluseks olevast inimõiguste universaalsuse põhimõttest ei ole EIK olnud valmis möönma, et on võimalik ka olukord, kus faktiliselt ei pruugigi ühelgi EIÕK liikmesriigil olla EN-i liikmesriigi territooriumil jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses ja inimõiguste kaitses võibki tekkida vaakum.

M. Milanovic on möönnud võimalust, et ka siis võib riik teostada efektiivset üldist kontrolli territooriumi üle, kui ta on küll oma vägede kohalolekut vähendanud (nagu Venemaa Transnistrias või Türgi Põhja-Küproses) ja kohalik separatistlik režiim on muutunud iseseisvamaks, aga kui riik tahaks, saaks ta kerge vaevaga oma sõjalise võimu taas varjamatult maksma panna.³¹⁷ Kui eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tuvastada pelgalt sõjalise kontrolli potentsiaali alusel, muutuks ühendav seos riigi ja teises riigis n-ö kontrollitava territooriumi vahel

³¹⁴ *Ilaşcu*, p 131; *Catan*, p 118.

³¹⁵ *Catan*, p 118.

³¹⁶ *Chiragov*, p 180.

³¹⁷ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 140.

väga nõrgaks. Kui näiteks Venemaa tooks kõik oma väed ja kogu relvalao Transnistriast välja, aga paigutaks need ja muud väed heidutuseks Krimmi poolsaarele, siis kas Venemaa jurisdiktsiooni kui *de facto* kontrolli tuvastamiseks piisaks ainult võimalikust sõjalisest heidutusest või ainult jätkuvast poliitilisest, majanduslikust ja rahalisest toest?

Ilmselt ei ole võimalik hinnata, milline peaks olema Venemaa või mõne muu riigi sõjalise heidutuse määr, et selles peituv sõjalise kontrolli potentsiaal oleks selline, et sellest lähtudes oleks võimalik tuvastada eksterritoriaalset jurisdiktsiooni, isegi kui seda kohaldataks koos teiste jurisdiktsiooni määramise kriteeriumidega. Sellisel juhul ei oleks eksterritoriaalne jurisdiktsioon enam fakti küsimus, vaid juba prognoosotsustus, kus tuleks hakata hindama kontrolli potentsiaali realiseerumise tõenäosust. Selline eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tõlgendamine annaks jurisdiktsioonile EIÕK artikli 1 tähenduses uue ja veelgi laiema tähenduse ning võib muuta EIÕK artikli 1 kui nn lävekriteeriumi sisutühjaks.

Omaette küsimus on, kas efektiivse kontrolli ja otsustava mõju mudelit saab üldse pidada ruumilise mudeli osaks, sest kohus on jurisdiktsiooni tekitava seosena viidanud pigem efektiivsele kontrollile ja mõjule Transnistria Moldova Vabariigi või Mägi-Karabahi Vabariigi ja nende ametivõimude, mitte niivõrd territooriumi üle³¹⁸. *Ilaşcu* ja *Zalyani* kohtuasju saaks käsitleda ka isikliku mudeli all, sest seal olid asjaosalised esimese puhul Venemaa sõjaväelased ja teise puhul Armeenia sõjaväelased ja ametnikud. *Catani*, *Chiragovi* jt kohtuasjades ei olnud Venemaa ega Armeenia võimuesindajad kaebuse esemega seotud, seega need ei sobiks ka isikliku mudeli alla. Kuna EIK on ise seda ruumilise mudeli all käsitletud, siis jäädakse selles töös kohtu liigituse juurde.

3.4. EIÕK õigusruum (*espace juridique*)

Al-Skeini kohtuotsuses tõi EIK isikliku ja ruumilise mudeli kõrval kolmanda kategooriana välja EIÕK õigusruumi (*espace juridique*). See ei ole eksterritoriaalse jurisdiktsiooni eraldi kategooria, vaid kohus selgitas EIÕK kui inimõiguste regionaalse süsteemi instrumendi ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni vahelisi seoseid, ennekõike seda, kas ja millises ulatuses saab EIÕK-d kohaldada väljaspool EN-i liikmesriike.

³¹⁸ *Ivanțoc*, p 115; *Catan*, p 122; *Mozer*, p 110; *Turturica*, p 30.

Kohus selgitas, et EIÕK on Euroopa avaliku korra (*ordre public*³¹⁹) konstitutsiooniline instrument ning EIÕK ei kohaldu EIÕK liikmesriikideks mitteolevate riikide tegevusele ega ürita olla vahend, mille kaudu EIÕK liikmesriigid peaksid mitteliikmesriikidele EIÕK standardeid peale suruma.³²⁰ Seda põhimõtet selgitas EIK juba *Loizidou* ja *Küpros vs. Türgi* kohtuotsustes, öeldes, et EIÕK kui konstitutsioonilise instrumendi eesmärk on kaitsta inimesi ja nende inimõigusi ning tagada, et liikmesriigid järgiksid nende poolt EIÕK-ga võetud kohustusi.³²¹ Lisaks on kohus korduvalt rõhutanud, et EIÕK-d tuleb tõlgendada ja rakendada viisil, mis tagab inimõiguste praktilise ja efektiivse, mitte teoreetilise ja illusoorse kaitse.³²²

Nimetatud üldiste eesmärkide kaudu on kohus üritanud tagada inimõiguste võimalikult laia mõjuulatust, et EIÕK liikmesriigid oleksid oma tegevuses EIÕK nõuetega võimalikult seotud ka väljaspool oma piire toimides. Seda on kohus ka korduvalt oma otsustes välja toonud, viidates tavapäraselt vajadusele vältida inimõiguste kaitsmisel vaakumi teket³²³. Samas ei ole EIK selle põhimõtte järgimisel olnud järjepidev ja vastupidiselt EIK-i üldisele püüdlusele vältida inimõiguste kaitsmisel vaakumi teket üritas kohus *Bankovici* kohtuotsuses sisuliselt leida põhjendusi, kuidas muuta EIÕK eksterritoriaalset jurisdiktsiooni erandlikuks³²⁴, võtte selleks kasutusele EIÕK õigusruumi (*espace juridique*) kontseptsiooni. *Bankovici* kohtuotsuses ütles kohus otse, et Belgradi pommitanud riikide eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mittetunnustamine ei rikuks EIÕK *ordre public* eesmärki, mille keskmes ongi EIÕK regionaalne olemus.³²⁵ EIÕK toimib regionaalsena liikmesriikide õigusruumis (*espace juridique*), kuhu Föderaalne Jugoslaavia Vabariik ei kuulunud, ning EIÕK-d ei loodudki kohalduma kõikjal maailmas, ka mitte EIÕK liikmesriikide käitumise osas.³²⁶ Eelnevast lähtuvalt osutas kohus, et seetõttu ongi kohus tuginenud soovile vältida inimõiguste kaitses lünka või vaakumit ainult juhtudel, kui vaidlusalune territoorium oleks tavaliselt olnud, aga erakorraliste asjaolude tõttu ei olnud EIÕK kaitse all.³²⁷ Kohus osutas ilmselt Põhja-Küprosele, mis oleks tavapäraselt olnud Küprose kaitse all, aga vaakumi vältimiseks pidi okupeerivaks riigiks olev teine liikmesriik ehk Türgi tagama Põhja-

³¹⁹ *Ordre public, international public order* tähistab erilist normide kogumit, mis kaitseb rahvusvahelise üldsuse kui terviku põhihuvisid ja -väärtusi (sh *ius cogens* ja *erga omnes* kohustused) ning mille osaks on ka fundamentaalsed inimõigused. – F. Hoffmeister, T. Kleinlein. *International Public Order*. – MPEPIL 2013, p 2, 9, 10, 28 ja 30.

³²⁰ *Al-Skeini*, p 141; *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 75. Vt ka *Küpros vs. Türgi*, p 78; *Soering*, p 86; *Kakoulli; Bosphorus*, p 156; *Behrami*, p 145; EIKo 40382/04, *Rambus Inc. vs. Saksamaa*, vastuvõetavuse otsus; EIKo 415/07, *Klausecker vs. Saksamaa*, vastuvõetavuse otsus, p 95; *Sargsyan*, p 147; *Mozer*, p 136.

³²¹ *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 75 ja 93; *Küpros vs. Türgi*, p 78.

³²² *Soering*, p 87; *Hirsi Jamaa*, p 175.

³²³ *Küpros vs. Türgi*, p 78; *Sargsyan*, p 148; *Mozer*, p 136.

³²⁴ Magistritöö III osa 2.4. alapeatükis käsitleti täpsemalt *Bankovici* kohtuotsuse tausta ja kaalutlusi.

³²⁵ *Bankovic*, p 80.

³²⁶ *Ibid.*

³²⁷ *Ibid.*

Küproses inimõiguste kaitse. Seega argumenti, mida EIK *Loizidou* kohtuotsuses kasutas EIÕK kohaldamise õigustusena, kasutas EIK *Bankovici* kohtuotsuses EIÕK kohaldamise vastu.³²⁸

Al-Skeini kohtuotsuses lükkas EIK eelduse, et eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatuse määramisel on EIÕK kohaldamisala (*espace juridique*) oluline, ühemõtteliselt ümber ja rõhutas, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses võib ulatuda ka väljapoole EN-i liikmesriikide territooriumit.³²⁹ Seega EIÕK võib küll olla Euroopa avaliku korra (*ordre public*) konstitutsiooniline ja regionaalne instrument, aga see ei tähenda, et EIÕK õigusruum (*espace juridique*) piirduks ilmtingimata ainult EIÕK liikmesriikidega. See nähtub selgelt ka EIK-i kohtupraktikast, kus kohus on korduvalt tunnustanud riikide eksterritoriaalset jurisdiktsiooni väljaspool EN-i liikmesriikide territooriumit (nt Iraagi sõja³³⁰, Keenias või Sudaanis vahistamise³³¹, avamerel toimunu³³² puhul).

See, et kohus ei ole oma seisukohtades olnud järjepidev, osutab sellele, et riigi eksterritoriaalne jurisdiktsioon on hea näide, kuidas EIK on EIÕK-d tõlgendanud kui „elavat instrumenti“, võttes n-ö arvesse tänapäeva tingimusi ja vajadusi. See on tähendanud ka seda, et vajaduse korral on kohus jätnud inimõiguste kaitse vaakumi vältimise eesmärgi kaasuse asjaoludest, asja poliitilisest kaalukusest jmt kaalutlustest lähtuvalt kõrvale (nt *Bankovic*) või vastupidi, kasutanud seda eesmärki soovitud tulemuse saavutamise põhjendusena (nt *Sargsyan*). Sellega on kohus kahjuks õõnestanud ka eksterritoriaalse jurisdiktsiooni põhimõtteid.

Kui üritada kohtu vastandlikke seisukohti lähendada, siis võib öelda, et EIÕK õigusruumis (*espace juridique*) saab Euroopa avaliku korra (*ordre public*) tagamise argumenti kasutada eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamiseks (nt Põhja-Küprost puudutavad kohtuasjad), kuid väljaspool EIÕK õigusruumi ei saa *ordre public* olla argumendiks eksterritoriaalse jurisdiktsiooni määramiseks. Viimane ei välista, et väljaspool EIÕK õigusruumi ei saaks riigi eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tuvastada muudel alustel.³³³ Sellisteks alusteks on eelnevalt käsitletud isiklik ja ruumiline mudel. See, et EIÕK on ka regionaalne inimõiguste instrument, ei ole eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamise piiramise aluseks – eksterritoriaalne jurisdiktsioon võib ulatuda kaugemale EIÕK liikmesriikidest ja seega EIÕK regionaalsetest piiridest. Seega võib nõustuda N. Lubelli ja M. Gondeki väitega, et EIÕK regionaalne iseloom mõjutab pigem riikide ringi, kes võivad selle liikmeks saada, aga mitte niivõrd seda, kui kaugemale ulatub EIÕK *espace juridique* ehk millistes riikides toimuvatele

³²⁸ M. Gondek, lk 176.

³²⁹ *Al-Skeini*, p 142.

³³⁰ *Al-Skeini*; *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus; *Hassan*.

³³¹ *Öcalan*; EIKom 28780/95, *Illich Sanchez Ramirez vs. Prantsusmaa*, vastuvõetavuse otsus.

³³² *Medvedyev*; *Hirsi Jamaa*.

³³³ N. Wenzel, p 15; M. Gondek, lk 176.

inimõiguste rikkumisele ta kohaldub.³³⁴ Kui on tuvastatud, et isik on EIÕK liikmesriigi jurisdiktsiooni all, sh võib isik olla liikmesriigi jurisdiktsiooni all ka mitteliikmesriigi territooriumil, siis mõlemal juhul kuulub see isik EIÕK õigusruumi (*espace juridique*).³³⁵ Sellega kaasneb liikmesriigile kohustus tagada isikule tulenevalt EIÕK artiklist 1 EIÕK-s määratletud õigused ja vabadused.

4. Inimõiguste tagamise ulatus eksterritoriaalse jurisdiktsiooni puhul

Inimõiguste üheks aluspõhimõtteks peetakse, et kõik inimõigused on universaalsed, jagamatud, vastastikku sõltuvad ja omavahel seotud.³³⁶ EIK on mitmes eelnevalt käsitletud kohtuotsuses oma seisukohti eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisel põhjendanud inimõiguste universaalsuse põhimõtte kaudu. Eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatuse määramisel on oluline ka see, millises ulatuses peab riik inimõigusi EIÕK artikli 1 alusel tagama. EIÕK artikkel 1 paneb riigile kohustuse tagada igaühele riigi jurisdiktsiooni all EIÕK-s määratletud õigused ja vabadused. Sellest sättest ei selgu, kas see tähendab kohustust tagada kõik õigused või võib teatud eksterritoriaalsetel juhtudel tagada ka vaid osad õigused ja vabadused. Selle küsimuse keskmes on inimõiguste jagamatuse põhimõte, mille kohaselt ei saaks inimõigusi üksteisest eraldi käsitleda ja osasid neist teiste suhtes prioriseerida.

Bankovici kohtuotsuses oli EIK-i üheks põhjenduseks, miks ei olnud Belgradi pommitamisel võimalik tuvastada NATO liikmesriikide eksterritoriaalset jurisdiktsiooni, just nimelt asjaolu, et jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses ei saa piirata ainult konkreetse juhtumi asjaolude ja tagajärgedega ning riigi positiivset kohustust tagada EIÕK-s ettenähtud õigused ja vabadused ei saa jagada ja kohandada (*divided and tailored*) vastavalt konkreetse ekstraterritoriaalse akti asjaoludele.³³⁷ Seega tugines kohus inimõiguste jagamatuse põhimõttele, et riigi jurisdiktsiooni olemasolul on riigil kohustus tagada kõik EIÕK-s ettenähtud inimõigused.³³⁸

Kohus ei ole aga sellele seisukohale kindlaks jäänud. *Stephensi* kohtuasjas, kus isik vahistati ja hoiti vahi all Hispaanias Malta õigusvastase vahistamismääruse alusel, sedastas EIK lakooniliselt, et Malta jurisdiktsiooni osas piisab asja läbivaatamisest ainult EIÕK artikli 5

³³⁴ N. Lubell, lk 231; M. Gondek, lk 228.

³³⁵ A. Gioia. The Role of the European Court of Human Rights in Monitoring Compliance with Humanitarian Law in Armed Conflict. – O. Ben-Naftali (koost). International Humanitarian Law and International Human Rights Law. Oxford: Oxford University Press 2011, lk 212.

³³⁶ Inimõiguste maailmakonverents. Viini deklaratsioon ja tegevuskava. 14.–25.06.1993, p I.5 – <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx> (28.04.2019).

³³⁷ *Bankovic*, p 75.

³³⁸ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 57.

osas.³³⁹ *Al-Skeini* kohtuotsuses taganes EIK otsesõnu oma varasemast seisukohast *Bankovici* kohtuasjas ja leidis, et riigiesindajate võimu ja kontrolli mudeli puhul peab riik, kui ta teostab oma riigiesindajate kaudu isiku üle kontrolli ja seeläbi ka jurisdiktsiooni, tagama sellele isikule ainult need EIÕK-s sätestatud õigused ja vabadused, mis on selle isiku olukorda arvestades asjassepuutuvad.³⁴⁰ *Al-Skeini* kohtuotsusest alates ongi kohtu läbiv seisukoht olnud, et EIÕK-s ettenähtud õigusi saab jagada ja kohandada (nt Ühendkuningriigi ja Hollandi sõjaväelaste tegevus Iraagis³⁴¹, Itaalia korrakaitstjate tegevus avamerel põgenike laeval³⁴², Hispaania korrakaitstjate tegevus Maroko piiril³⁴³). Seega on EIK eksterritoriaalse jurisdiktsiooni isikliku mudeli korral EIÕK artikli 1 tõlgendamisel inimõiguste jagamatuse põhimõttest taandunud. Riikidel, kelle osas on EIK tuvastanud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tema riigiesindaja tegevuse kaudu, on EIK-i kehtiva tõlgenduse kohaselt kohustus tagada isikule ainult asjakohased EIÕK-s ettenähtud õigused vastavalt eksterritoriaalse juhtumi asjaoludele.

Eksterritoriaalse jurisdiktsiooniga kaasnevate kohustuste ulatuse osas on EIK erinevalt riigiesindajate võimu ja kontrolli mudelist territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeli puhul seisukohal, et territooriumi efektiivse kontrolliga kaasneb eksterritoriaalset jurisdiktsiooni teostavale riigile kohustus tagada tema kontrollitaval territooriumil kõik EIÕK-s määratletud õigused ja vabadused.³⁴⁴ EIÕK-s sätestatud õigusi ja vabadusi ruumilise mudeli puhul jagada ja kohandada ei saa ning need tuleb sellel territooriumil olevatele isikutele tagada täies ulatuses. Sellel seisukohal on EIK olnud järjepidevalt, sõltumata sellest, kas vaidluse all on olnud Türgi ja Põhja-Küpros³⁴⁵, Venemaa ja Transnistria³⁴⁶ või Armeenia ja Mägi-Karabakh³⁴⁷. Kõigil neil riikidel lasub kohustus tagada territooriumil, mille üle nad efektiivset üldist kontrolli teostavad, kõik EIÕK-s ettenähtud vabadused ja õigused.

Nende riikide osas, kelle territooriumi osa üle teostab teine riik efektiivset üldist kontrolli ja eksterritoriaalset jurisdiktsiooni, on EIK võtnud lähenemise, mis lubab riigil vaidlusaluse territooriumi osas tagatavaid õigusi jagada ja kohandada. Esmakordselt tegeles EIK selle küsimusega *Ilaşcu* kohtuasjas, kus ta selgitas, et EIÕK artiklist 1 riigile tulenevad kohustused

³³⁹ *Stephens vs. Malta* (nr 1), p 50.

³⁴⁰ *Al-Skeini*, p 137.

³⁴¹ *Ibid*, p 137; *Jaloud*, p 154.

³⁴² *Hirsi Jamaa*, p 74.

³⁴³ *N.D. ja N.T.*, p 51.

³⁴⁴ *Al-Skeini*, p 138; ka *Bankovic*, p 70.

³⁴⁵ *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62; *Loizidou*, p 52; *Küpros vs. Türgi*, p 77; *Kakoulli*; *Adali*; *Djavit An*, p 21; *Andreou* (45653/99), p A.3(c); *Solomou*, p 47.

³⁴⁶ *Ilaşcu*, p 314; *Catan*, p 106; *Mözer*, p 98. Hilisemates kohtuotsustes nagu *Turturica*, *Apcov*, *Soyma*, EIKo 1089/09, *Pocovschi ja Mihaila vs. Moldova ja Venemaa*, *Sandu* ja *Mangir* ei pea EIK enam vajalikuks seda küsimust eraldi käsitledagi.

³⁴⁷ *Chiragov*, p 168; *Zalyan*, p 214; *Muradyan*, p 125 ja 126.

hõlmavad lisaks negatiivsele kohustusele hoiduda EIÕK-ga ettenähtud õiguste ja vabaduste kasutamisse sekkumisele ka positiivset kohustust võtta tarvitusele sobivad meetmed, et tagada õiguste ja vabaduste austamine kogu oma territooriumil, sh ka tema poolt mittekontrollitaval alal.³⁴⁸ Seega säilivad riigi positiivsed kohustused ka juhul, kui riigi võim on osal oma territooriumist piiratud, ning vaatamata faktilise kontrolli kaotamisele peab riik tarvitusele võtma kõik sobivad ja võimalikud meetmed.³⁴⁹

Magistritöö III osa 1.2. alapeatükis leiti, et territoriaalriigi jurisdiktsiooni tuvastamine olukorras, kus tal ei ole oma territooriumi üle faktilist kontrolli, ei ole kooskõlas jurisdiktsiooni terminiga EIÕK artikli 1 tähenduses. Mittekontrollitav territoorium kuulub küll endiselt selle riigi koosseisu ja riigil säilivad oma kodanike suhtes kohustused, aga kui neid ei ole võimalik faktiliselt tagada ehk kui riigil ei ole jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses, siis ei saaks ka EIÕK alusel riigilt inimõiguste tagamist sellel maa-alal nõuda.

Ilaşcu kohtuotsuses leidis EIK Moldova osas, et kuigi tal ei ole kontrolli Transnistria üle, on tal EIÕK artikli 1 alusel siiski positiivne kohustus võtta kasutusele kõik diplomaatilised, majanduslikud, õiguslikud jm meetmed suhetes teiste riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonidega, mida ta saab võtta ja mis on kooskõlas rahvusvahelise õigusega.³⁵⁰ Kohus ei ole öelnud, milliseid meetmeid peaks riik oma positiivsete kohustuste täitmiseks rakendama. Vastupidi, EIK viitas, et see ei ole kohtu ülesanne öelda, milliseid meetmeid peaks riik selleks rakendama, aga samas on see kohtu ülesanne hinnata, kas võetud meetmed olid sobivad ja piisavad või kas riik oleks saanud minimaalsel tasandil midagi veel ära teha.³⁵¹ Moldova osas on EIK siiski täpsustanud, et lisaks inimõiguste austamiseks meetmete võtmisele peab riik üritama taastada kontrolli Transnistria üle, ennekõike mitte toetama separatistlikku režiimi ning võtma kontrolli taastamiseks poliitilisi ja õiguslikke meetmeid.³⁵² Ka nende meetmete osas on EIK öelnud, et see ei ole EIK-i ülesanne öelda, milliseid meetmeid peaks riik selleks võtma või kas võetud meetmed on olnud piisavad, küll peab kohus kindlaks tegema Moldova tahte ja kindlameelsuse kontrolli taastamisel.³⁵³

On kaheldav, kas EIK on see institutsioon, mis peaks hindama riigi poliitikaid ja tegevusi, millega ta üritab oma territoriaalset terviklikkust taastada.³⁵⁴ Nagu ka eelnevast nähtub, ei ole kohus ka ise tahtnud öelda, milliseid meetmeid peaks riik rakendama, ja on pigem viidanud, et

³⁴⁸ *Ilaşcu*, p 313. Vt ka *Sargsyan*, p 129.

³⁴⁹ *Ilaşcu* p 313.

³⁵⁰ *Ibid*, p 331, 333.

³⁵¹ *Ibid*, p 334.

³⁵² *Ilaşcu*, p 339 ja 340.

³⁵³ *Ibid*, p 340.

³⁵⁴ M. Gondek, lk 190.

see ei olegi tema ülesanne. Samas on EIK ise sellise kohustuse oma otsusega riigile pannud ja jätnud endale ka õiguse selle kohustuse täitmist hinnata.

Ilaşcu kohtuasjas asus kohus näiteks seisukohale, et Moldova ei olnud osaliselt oma positiivseid kohustusi täitnud, sest ta ei olnud Venemaaga peetud läbirääkimistes kaebajate probleemi teemaks võtnud, samuti ei olnud Moldova ise astunud mingeid samme kaebajate õiguste tagamiseks.³⁵⁵ Järgnevas *Ivanțoc* kohtuasjas oli kohus juba seisukohal, et Moldova on oma positiivsed kohustused täitnud, sest ta oli Venemaaga peetud läbirääkimistel korduvalt kaebajate probleemile tähelepanu juhtinud ja selles osas ka teiste riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide abi otsinud.³⁵⁶ Nendest aspektidest lähtuvalt on kohus ka edaspidi Moldova positiivsete kohustuste täitmist hinnanud.³⁵⁷

Aserbaidžaaani osas ei ole EIK Aserbaidžaaani positiivseid kohustusi Mägi-Karabahhi osas käsitletud, sest Mägi-Karabahhi puudutavates kohtuasjades on menetlusosaliseks olnud ainult Armeenia. *Sargsyani* kohtuasjas esitati küll kaebus Aserbaidžaaani vastu, aga seal vaidluse all olnud ala luges EIK täies ulatuses Aserbaidžaaani jurisdiktsiooni alla vaatamata faktilise kontrolli puudumisele ja sellest tulenevalt lasusid Aserbaidžaaanil ka kõik EIÕK artiklist 1 tulenevad kohustused.³⁵⁸

Ukraina osas on EIK jätkanud sama põhimõttega, mille kohaselt Ukrainal lasuvad Donetsk piirkonna osas ainult positiivsed kohustused.³⁵⁹ Kohus ei ole seda küll sõnaselgelt öelnud, aga on leidnud, et Ukraina on tarvitusele võtnud kõik tema käsutuses olevad meetmed, mida saaks temalt vaidluse konteksti arvestades mõistlikult oodata, et tagada EIÕK-s ettenähtud õiguste efektiivne rakendamine territooriumil, mille üle Ukrainal sõjategevuse tõttu kontrolli ei ole.³⁶⁰

Seega on EIK riigi positiivseid kohustusi sisustanud väga üldiselt – esiteks, kas riik on astunud samme territooriumi kontrolli taastamiseks, ja teiseks, kas riik on võtnud enda võimuses olevaid meetmeid konkreetsete isikute inimõiguste tagamiseks. M. Milanovic on seda nimetanud kokkuvõtlikult riigi hoolsuskohustuseks (*due diligence*), mida on võimalik sisustada paindlikult vastavalt kontekstile³⁶¹, nt on võimalik arvestada, kas positiivseid kohustusi tuleb täita sõja- või rahuajal, intra- või eksterritoriaalselt, EIÕK õigusruumis (*espace juridique*) või väljaspool seda.

³⁵⁵ *Ilaşcu*, p 350–352.

³⁵⁶ *Ivanțoc*, p 109 ja 111.

³⁵⁷ *Catan*, p 147 ja 148; *Mozer*, p 151, 152 ja 155; *Turturica*, p 52–54; *Apcov*, p 45 ja 46; *Soyma*, p 44–46; *Sandu*, p 86 ja 87; *Mangir*, p 40–42. Kõikides nendes kohtuotsustes leidis EIK, et Moldova oli oma positiivsed kohustused täitnud.

³⁵⁸ *Sargsyan*, p 148–150.

³⁵⁹ Nendes kaebustes esitati kaebus ainult Ukraina vastu, seega sai EIK võtta seisukoha ainult Ukraina osas (ja mitte Venemaa osas), millele EIK ka otsuses eraldi tähelepanu juhtis. Vt *Khlebig*, p 66.

³⁶⁰ *Khlebig*, p 70 ja 71; *Tsezar*, p 55.

³⁶¹ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 94 ja 95.

Vaadates ennekõike Moldovat ja Transnistriat puudutavaid kohtuotsuseid, siis on nende kohustuste täitmine üldjuhul tähendanud üldisel tasandil rahvusvahelise koostöö ja diplomaatia alast tegevust ning üksikul tasandil oma õigussüsteemi kõigi võimaluste ärakasutamist isikute inimõiguste rikkumiste ärahoidmiseks või heastamiseks. Hoolsuskohustuse standard ei ole kohtupraktikas olnud kõrge, aga seda enam võib küsida, mis on oma territooriumi osa üle faktilise kontrolli kaotanud riigile positiivsete kohustuste panemise eesmärk. Oma riigi territoriaalset terviklikkust üritab riik ka ilma EIK-i nõudmiseta taastada ning konkreetse üksikisiku vaatest saavad rakendatavad meetmed olla vaid väga üldised.

Ruumilise mudeli puhul võib sama maa-ala osas tekkida paralleelne jurisdiktsioon – territoriaalriigil on piiratud jurisdiktsioon ja territooriumi faktiliselt kontrollival riigil on täielik jurisdiktsioon. Sellega võib tekkida ka kohustuste konflikt territoriaalriigi ja eksterritoriaalset jurisdiktsiooni teostava riigi vahel. Üheltpoolt nõuab EIK, et nt Moldova üritaks taastada faktilist võimu ja kontrolli Transnistria üle ja täidaks oma positiivsed kohustused isiku suhtes, aga samas nõuab kohus, et Venemaa faktilise kontrolli ja otsustava mõju teostajana tagaks Transnistrias kõik EIÕK-s ettenähtud õigused. Kui Venemaa astukski samme ja hakkaks Transnistrias teostama oma ettekirjutavat, jõustavat ja kohtulikku jurisdiktsiooni, et tagada seal EIÕK-ga ettenähtud õigusi, siis kas sellega pöördvõrdeliselt ei väheneks ka Moldova võimalused oma suveräänsust selle territooriumi üle maksma panna, *de facto* jurisdiktsiooni taastada ja oma positiivseid kohustusi täita? Sellele, milline peaks olema territoriaalriigi ja eksterritoriaalset jurisdiktsiooni teostava riigi õiguste ja kohustuste vahekord, ei ole kohus tähelepanu pööranud.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et isikliku ja ruumilise mudeli puhul läheneb kohus eksterritoriaalse jurisdiktsiooniga kaasnevatele riigi kohustustele kontekstipõhiselt ja astmeliselt, s.t et inimõiguste tagamise ulatus eksterritoriaalse jurisdiktsiooni korral sõltub proportsionaalselt kontrolli määra, mida riik nende inimeste üle teostab.³⁶²

³⁶² N. Lubell, lk 230.

IV. Riikide seisukohad eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta

1. Inimõiguste universaalsus *versus* nende efektiivsus

Eelmises osas kirjeldatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelite puhul on näha, kuidas kohtu tõlgendused eksterritoriaalse jurisdiktsiooni olemuse, kuid ennekõike selle ulatuse kohta on ajas muutunud. EIK on oma evolutsioonilise ja dünaamilise tõlgendusmeetodi³⁶³ kaudu leidnud, et EIÕK on „elav instrument“, mida tuleb tõlgendada tänapäeva tingimuste valguses³⁶⁴. Kohtu lähenemine on olnud teleoloogiline – tagada evolutsioonilise ja dünaamilise tõlgendusmeetodi kaudu inimõiguste efektiivne kaitse. M. Milanovic osutab õigesti, et EIÕK ei ole väärtusneutraalne instrument ning ka eksterritoriaalse jurisdiktsiooni alase kohtupraktika kujundamisel on EIK lähtunud inimõiguste universaalsuse püüdlustest.³⁶⁵ Inimõiguste universaalsuse püüdluse võib tuletada ka EIÕK preambulist, kus on viidatud, et EIÕK-s arvestatakse Inimõiguste Ülddeklaratsiooni eesmärki kindlustada temas kuulutatud õiguste üldist ja tõhusat tunnustamist ja järgimist. Kuid nagu EIK-i endine president R. Ryssdal on öelnud, peab kohus leidma tasakaalu ühiskonna üldiste huvide ja inimese põhiõiguste tagamise vahel.³⁶⁶ Selleks on oluline, et kohus ei kalduks liigsesse kohtulikku aktivismi, vaid arvestaks inimõiguste efektiivse kaitse kõrval ka riikide ja ühiskonna üldiste avalike huvidega.

See omakorda ei tohi kaasa tuua teise äärmusesse kaldumist. Kui võtta näiteks *Bankovici* kohtuasi, siis M. Forowicz on öelnud, et see ei olnud üllatav, et EIK tõlgendas *Bankovici* kohtuotsuses eksterritoriaalset jurisdiktsiooni kitsendavalt, sest laiem tõlgendus oleks võinud kaasa tuua liikmesriikide vastuseisu ja riikide jaoks kahjulikud tagajärjed.³⁶⁷ Kindlasti olekski vastupidine kohtuotsus kaasa toonud riikide vastasseisu ja pahameele, kuid ei saa nõustuda sellega, et EIK peaks oma kaalutlustes sellistest poliitikast ajendatud kaalutlustest lähtuma, kus eesmärk pühitseb abinõu.

Arusaadavalt on riigid EIÕK-ga ühinedes nõustunud selles sisalduvate kohustustega ja inimõiguste kaitse eeldabki riigivõimu piiramist, kuid see ei tohiks tähendada vastasseisu

³⁶³ EIK on evolutsioonilist ja dünaamilist tõlgendusmeetodit sisustanud järgmiselt: „On määrava tähtsusega, et EIÕK-d tuleb tõlgendada ja rakendada viisil, mis tagab inimõiguste praktilise ja efektiivse, mitte teoreetilise ja illusoorse kaitse. Kui kohus peaks ebaõnnestuma dünaamilise ja evolutsioonilise lähenemise hoidmisel, tekiks risk, et kohus võiks muutuda reformide või arengu takistuseks.“ Vt nt EIKo 28957/95, *Christine Goodwin vs. Ühendkuningriik*, p 74; EIKo 46827/99, 46951/99, *Mamatkulov ja Abdurasulovic vs. Türgi*, p 105.

³⁶⁴ Nt EIKo 5856/72, *Tyrer vs. Ühendkuningriik*, p 31; *Soering*, p 87; EIKo 24833/94, *Matthews vs. Ühendkuningriik*, p 34 ja 39; *Hirsi Jamaa*, p 175.

³⁶⁵ M. Milanovic. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*, lk 55.

³⁶⁶ R. Ryssdal. *The Coming of Age of the European Convention on Human Rights*. – *European Human Rights Law Review* 1996/18 (1), lk 23. Seda on EIK öelnud ka oma kohtupraktikas. Vt nt *Soering*, p 89.

³⁶⁷ M. Forowicz. *The Reception of International Law in the European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press 2010, lk 51 ja 52. Vt selle kohta ka magistratöö III osa 2.4. alapeatükki, kus analüüsiti samuti *Bankovici* kohtuotsuse kaalutlusi.

üksikisiku inimõiguste ja riigivõimu vahel. H. R. Fabri on selle kohta hästi öelnud, et kuigi inimõiguste kaitse eeldabki riigivõimu ja seega riigi suveräänsuse piiramist, siis inimõiguste kaitse süsteem ei tohiks riiki kohelda kui pelgalt rõhuvat struktuuri, mille vastu tuleb iga hinna eest võidelda.³⁶⁸ Kuna see on EIK, mitte riigid, kes otsustab, kuidas EIÕK-d tõlgendada, siis peab kohus jälgima, et ta ei kaoks inimõiguste universaalsuse püüetes ära idealismi ning ei eiraks riikide ja rahvusvaheliste suhete tegelikkust.³⁶⁹ Vastasel juhul võib kohus oma parima tahtmise juures ohtu seada EIÕK ja inimõiguste efektiivsuse – nende mõjususe ja rakendatavuse. EIK on ka ise oma kohtuotsustes pidevalt rõhutanud just inimõiguste *efektiivse* kaitse vajadust.

Rantsevi kohtuotsuses ütles EIK, et tema otsused ei ole mõeldud ainult konkreetsete kaasuste lahendamiseks, vaid ka selleks, et üldisemalt selgitada, kaitsta ja arendada EIÕK reegleid. Kohus rõhutas, et EIÕK missioon on käsitleda poliitikaküsimusi üldistes huvides, et seeläbi tõsta inimõiguste kaitse üldist standardit ja laiendada inimõiguste alase õiguse levikut liikmesriikides.³⁷⁰ Kui riik on rahvusvahelise lepinguga, siinkohal EIÕK-ga ühinenud, siis peaksid sellega kaasnevad õiguslikud tagajärjed, samuti see, millises suunas see areneda võib, olema riigile suures pildis ettenähtavad.³⁷¹ On loomulik, et inimõiguste kaitse süsteem areneb ja ka EIK peab EIÕK-d tänapäeva kontekstis tõlgendama, kuid eksterritoriaalse jurisdiktsiooni osas ei osanud ilmselt ükski liikmesriik aastakümned tagasi ette näha, milliseks EIÕK artikli 1 tõlgendused EIK-i kohtupraktikas kujunevad.

Järgmistes peatükkides analüüsitakse, millised on olnud riikide poolt EIK-ile esitatud peamised vastuargumendid eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ja selle ulatuse kohta, kas ja kuidas need on ajas muutunud ning millistes küsimustes on kõige teravamalt avaldunud pinged seoses EIK-i kujundatud tõlgendustega. Analüüsiks on valitud riigid, kelle kohta on EIK teinud kõige rohkem ja kõige suuremat tähendust omavaid otsuseid nii eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ruumilise kui ka isikliku mudeli kohta.

2. Riikide seisukohad territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeli kohta

2.1. Türgi

Türgi osas on EIK eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimust arutanud ennekõike Põhja-Küprose territooriumi efektiivse üldise kontrolli aspektist. Türgi läbiv vastuväide on olnud, et

³⁶⁸ H. R. Fabri. *Human Rights and State Sovereignty: Have the Boundaries been Significantly Redrawn?* – P. Alston, E. Macdonald (koost). *Human Rights, Intervention and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press 2009, lk 41.

³⁶⁹ M. Milanovic. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*, lk 55.

³⁷⁰ *Rantsev*, p 197.

³⁷¹ H. R. Fabri, lk 52.

Põhja-Küpros ja seal toimuv kuulub Põhja-Küprose Türgi Vabariigi, mitte Türgi jurisdiktsiooni alla. Põhja-Küprose Türgi Vabariik on iseseisev demokraatlik ja põhiseaduslik riik³⁷², mille sealsed inimesed on asutanud rahva enesemääramisõiguse alusel, ja asjaolu, et peale Türgi ei ole teised riigid teda rahvusvaheliselt tunnustatud, ei ole relevantne.³⁷³ Türgi ei saa sekkuda teise riigi siseasjadesse.³⁷⁴

Türgi on esimestest kohtuasjadest peale tuginenud sellele, et kuna Põhja-Küprose Türgi Vabariik on kujunenud poliitilise ja administratiivse evolutsiooni käigus rahva enesemääramisõiguse alusel, siis sellest tulenevalt on neil õigus vastu võtta kehtivaid õigusnorme.³⁷⁵ Türgi viitab Põhja-Küprose Türgi Vabariigi ettekirjutava jurisdiktsiooni õigusele, lähtudes ilmselt eeldusest, et kui Põhja-Küprose Türgi Vabariigi ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni õigus ja kehtivus on tõestatud, siis sellest tulenevalt ei saa Türgil enam tekkida eksterritoriaalset jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 alusel.

Türgi tugineb ka mitmes teises kohtuasjas sarnasele argumendile, et Põhja-Küprose Türgi Vabariik kui *de facto* iseseisev riik teostab Põhja-Küprose territooriumil nii seadusandlikku, täidesaatvat kui ka kohtuvõimu.³⁷⁶ Türgi ei saa seal teostada ei seadusandlikku ega täidesaatvat võimu.³⁷⁷ Seega on igasugune põhjuslikkuse ahel Põhja-Küprose Türgi Vabariigi ja Türgi tegevuse vahel Põhja-Küproses katkenud (*novus actus interveniens*³⁷⁸), sest oleks paradoksaalne ja ebaõiglane üldse mitte arvestada kohaliku õiguse ja kohaliku võimu tegevusega ning panna Türgi selle kõige eest vastutama.³⁷⁹ Siin tugineb Türgi juba otse sellele, et kuna Türgi on Põhja-Küprose Türgi Vabariiki *de jure* tunnustanud, siis Türgi ei teosta Põhja-Küproses avalikku võimu ega seega ka jurisdiktsiooni. See väide lähtub aga eeldusest, et jurisdiktsioon rahvusvahelise õiguse üldises tähenduses (ettekirjutav, jõustav ja kohtulik) ja jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on samatähenduslikud ning et neid ei saa paralleelselt teostada. See eeldus on magistritöö II osas juba ümber lükatud.

³⁷² *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 55 ja 56; *Loizidou*, p 35; *Gavriel; Hapeshis; Küpros vs. Türgi*, p 15 ja 69; *Rock Ruby Hotels; Iordanou; Djavit An*, p 18; *Isaak*, p A.2(a)(i); *Andreou* (45653/99), p A.3(a); *Solomou*, p 37.

³⁷³ *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 55 ja 56; *Loizidou*, p 35; *Küpros vs. Türgi*, p 15 ja 69; *Djavit An*, p 18; *Isaak*, p A.2(a)(i); *Andreou* (45653/99), p A.3(a).

³⁷⁴ *Gavriel*.

³⁷⁵ *Loizidou*, p 35.

³⁷⁶ *Ibid*; *Gavriel*.

³⁷⁷ *Gavriel; Hapeshis*.

³⁷⁸ *Novus actus interveniens* on doktriin, mille kohaselt ei too tekitatud kahju kaasa isiku vastutust, kui algsele teole järgnes teise isiku tegu ning kui selle teo ärajätmisel ei oleks ainult algse teo tagajärjel õigusvastast kahju tekkinud. – A. X. Fellmeth, M. Horwitz. *Guide to Latin in International Law*. Oxford: Oxford University Press 2009.

³⁷⁹ *Andreou* (18360/91), p 5; *Gavriel; Hapeshis*.

Pärast *Loizidou* kohtuotsust hakkab Türgi rõhutama, et Põhja-Küprose territoorium on Põhja-Küprose Türgi Vabariigi ainuvõimu ja -kontrolli või efektiivse ainukontrolli all.³⁸⁰ Ta ei tugine enam niivõrd Põhja-Küprose Türgi Vabariigi ettekirjutavale, jõustavale ja kohtulikule jurisdiktsioonile, vaid kohandab oma argumentatsiooni EIK-i omaga, sh EIK-i poolt jurisdiktsioonile EIÕK artikli 1 tähenduses antud tõlgendusega.

Küpros vs. Türgi kohtuasjas juhib Türgi tähelepanu sellele, et kui jätta kõrvale Põhja-Küprose Türgi Vabariigi riigina ja tema ainuvõimu Põhja-Küproses tunnustamine, siis rahvusvaheliselt tunnustatakse ainult Küprose Vabariiki Küprose saare legitiimse valitsejana.³⁸¹ Sellele rohkem seonduvaid väiteid ei järgne, kuid selles võib näha viidet alternatiivile, et hoopis Küprose Vabariiki saaks pidada jurisdiktsiooni teostajaks Põhja-Küproses. EIK teatavasti Küprose Vabariigi suhtes territoriaalsuse eeldust ei ole kohaldanud ja Põhja-Küprose osas Küprose Vabariigi jurisdiktsiooni tuvastanud ei ole.³⁸²

Loizidou kohtuasjas rõhutas Türgi, et tema sõjaväe kohalolek Põhja-Küproses ei võrdu jurisdiktsiooniga, nii nagu ka teiste riikide vägede välisriikidesse paigutamine ei too kaasa nende riikide jurisdiktsiooni.³⁸³ Endale vastu väites on Türgi samas kohtuasjas ka öelnud, et Türgi jagab Põhja-Küprose Türgi Vabariigi võimudega kontrolli, kuigi lisab selgituseks juurde, et tema väed tegutsevad viimase nimel.³⁸⁴ Hilisemates kohtuasjades selgitab Türgi, et tema väed on Põhja-Küproses rahuvalveoperatsioonil Põhja-Küprose Türgi Vabariigi palvel ja nende staatus ei erine olemuslikult Kreeka sõjaväe omast Lõuna-Küproses.³⁸⁵ Türgi sõjaväe kohalolek Põhja-Küproses ei mõjuta mitte mingil viisil Põhja-Küprose Türgi Vabariigi poolt võimu teostamist.³⁸⁶ Eraldi tähelepanu väärib Türgi võrdlus teiste riikide vägede paigutamisega välisriikidesse, nt tõmbab Türgi paralleeli Kreeka vägede kohaolekuga Lõuna-Küproses. Arvestades, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on fakti küsimus, siis on ka teiste riikide vägede kolmandas riigis viibimisel võimalik, et nad teostavad seal eksterritoriaalset jurisdiktsiooni sõltuvalt nende teostatava kontrolli määra kas ruumilise või isikliku mudeli alusel. See, kas väed on teises riigis selle riigi nõusolekul või mitte, ei ole eksterritoriaalse jurisdiktsiooni määramisel oluline. Tähtsust võib küll omada see, kas nad tegutsevad seal oma koduriigi, välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni nimel ja, kui nad ei tegutse oma riigi nimel, siis millisel määral on nad teise riigi juhtimisele ja kontrollile allutatud. Seega on põhimõtteliselt võimalik, et ka Kreeka sõjaväe

³⁸⁰ *Küpros vs. Türgi*, p 69; *Adali*; *Rock Ruby Hotels*; *Iordanou*.

³⁸¹ *Küpros vs. Türgi*, p 15.

³⁸² Seda küsimust on käsitletud ka magistratöö III osa 1.2. alapeatükis.

³⁸³ *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 56.

³⁸⁴ *Ibid*.

³⁸⁵ *Hapeshis*.

³⁸⁶ *Adali*.

tegevus Lõuna-Küproses võib kaasa tuua Kreeka eksterritoriaalse jurisdiktsiooni, ennekõike riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli alusel.

Pärast *Loizidou* kohtuotsust on Türgi korduvalt EIK-i kritiseerinud ja leidnud, et EIK ületas oma pädevust, sest *Loizidou* kohtuotsus tugines puhtalt poliitilistele argumentidele ja jättis kõrvale faktilise tõendusmaterjali.³⁸⁷ Ennekõike häiris Türgit, et EIK ei käsitlenud Põhja-Küprose Türgi Vabariiki iseseisva riigina, eirates seda, et riigi tunnustamine ei ole riikluse olemuslik element ja et Põhja-Küprose Türgi Vabariik on demokraatliku ülesehitusega ning toimiva poliitilise ja õigussüsteemiga riik.³⁸⁸ Türgi ei ole seega nõus ka EIK-i poolt *Loizidou* kohtuotsuses antud tõlgendusega, et Põhja-Küprose Türgi Vabariik on Türgile alluv kohalik omavalitsus, kelle teod või tegevusetus on omistatavad Türgile.³⁸⁹ Põhja-Küprose Türgi Vabariigi ametivõimud ei teosta avalikku võimu Türgi volituse alusel, Türgi riigiesindajatena või Türgi nimel.³⁹⁰

EIK-i metoodika osas kritiseerib Türgi seda, et ei ole võimalik panna Türgit vastutama iga EIÕK rikkumise eest Põhja-Küproses võtmata arvesse konkreetse juhtumi asjaolusid.³⁹¹ *Loizidou* kohtuotsust ei saa käsitleda pretsedendina tegeliku jurisdiktsiooni, omistatavuse ja vastutuse üle otsustamisel järgmiste juhtumite korral.³⁹² EIÕK artikli 1 alusel jurisdiktsiooni tuvastamine ei loo riigivastutuse eeldust, vaid see nõuab faktide läbivaatamist ja Türgi tegeliku, mitte eeldatava osaluse tõendamist EIÕK-d väidetavalt rikkuvates tegevustes Põhja-Küproses.³⁹³ Türgi nende vastuväidete puhul on näha, et EIK-i eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tõlgenduse puhul ei ole selge, kas EIK on jurisdiktsiooni tuvastamise võrdsustanud riigivastutuse omistamisega ehk kas *Loizidou* kohtuotsuse tulemusena on Põhja-Küprose Türgi Vabariigi organite kõik teod omistatavad Türgile. Esiteks on EIK korduvalt rõhutanud, et jurisdiktsiooni tuvastamine EIÕK artikli 1 alusel on nn lävekriteerium, s.t et jurisdiktsiooni teostamine on vajalik eeltingimus selleks, et riiki saaks võtta vastutusele talle omistatavate ja EIÕK rikkuvate tegude või tegevusetuse eest.³⁹⁴ Seega on vähemalt EIK-i lähtepunkt olnud, et jurisdiktsiooni tuvastamine ja vastutuse omistamine ei ole samastatavad. Vaatamata sellele lähtepunktile ei ole EIK-i kohtuotsused, sh *Loizidou*, selles küsimuses üheselt mõistetavad.³⁹⁵ Ühe viisi, kuidas

³⁸⁷ Gavriel; *Rock Ruby Hotels; Iordanou*.

³⁸⁸ Gavriel.

³⁸⁹ *Küpros vs. Türgi*, p 69; *Adali*.

³⁹⁰ *Adali*.

³⁹¹ *Kakoulli*.

³⁹² *Adali; Iordanou*.

³⁹³ *Adali*.

³⁹⁴ *Al-Skeini*, p 130; *Al-Jedda*, p 74; *Ilaşcu*, p 311; *Catan*, p 103; *Al-Dulimi*, p 88.

³⁹⁵ M. Gondek on põhjalikumalt analüüsinud *Loizidou* kohtuotsuse põhjal, kuidas EIK-i kohtuotsustes on jurisdiktsiooni ja riigivastutuse käsitlused põimunud ja kuidas nendel kahel kontseptsioonil ei tehta selgepiirilist vahet. Vt M. Gondek, lk 162–169.

Loizidou kohtuotsust³⁹⁶ EIK-i enda lähtepunktiga kooskõllaliselt lugeda, on andnud M. Milanovic. Nimelt leidis EIK, et kuna Türgi teostab Põhja-Küprose territooriumi üle efektiivset üldist kontrolli, siis on tal positiivne kohustus hoida seal ära inimõiguste rikkumised, sõltumata sellest, kes need seal toime paneb (sh sealne kohalik võim).³⁹⁷ See ei tähenda, et Põhja-Küprose Türgi Vabariigi organite kõik teod oleksid omistatavad Türgile, vaid et Türgile on omistatav see, et ta on jätnud täitmata enda positiivse kohustuse tagada inimõigused territooriumil, mille üle tal on jurisdiktsiooni territooriumi efektiivse üldise kontrolli kaudu.³⁹⁸ Seega sellisel juhul omistati Türgile tema enda tegemata jäetud tegu, s.o tema enda positiivse kohustuse rikkumine.

Riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli alusel ekterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamise osas on Türgi puhul hästi näha, kuidas *Bankovici* kohtuotsus mõjutas riikide argumentatsiooni. *Issa* kohtuasjas, kus Türgi sõjavägi pidas kinni ja tappis seitse iraaklast Põhja-Iraagis, rõhus Türgi sellele, et Iraak ei ole EN-i liikmesriik ega ole ratifitseerinud EIÕK-d.³⁹⁹ EIÕK on olemuslikult regionaalne instrument, mis omab toimet EN-i liikmesriikide õigusruumis ning ekterritoriaalset jurisdiktsiooni oleks võimalik tuvastada ainult juhul, kui vaidlusalune territoorium kuuluks samuti tavapärasel olukorras EIÕK kohaldamisalasse, et ei tekiks vaakumit inimõiguste kaitses.⁴⁰⁰ Ehk kuna Iraak ei ole EN-i liikmesriik (erinevalt näiteks Küprosest), siis ei ole üldse alust ekterritoriaalsest jurisdiktsioonist rääkida. Täiendavalt tõi Türgi välja selle, et ekterritoriaalne jurisdiktsioon ei saaks tekkida pelgalt Türgi sõjaväe lühiajalisest ja piiritletud eesmärgil Põhja-Iraagis viibimisest, sest sellise operatsiooni käigus ei teostanud Türgi efektiivset kontrolli Iraagi territooriumi ühegi osa üle.⁴⁰¹ EIK mäletatavasti Türgi jurisdiktsiooni selles kohtuasjas ei tuvastanud, aga seda tõenduslikel põhjustel. EIK ei välistanud ekterritoriaalse jurisdiktsiooni võimalikkust väljaspool EN-i liikmesriike ja möönis selle võimalikkust nii ruumilise kui ka isikliku mudeli alusel⁴⁰².

2.2. Venemaa

Venemaa osas on EIK ekterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimust arutanud ennekõike Transnistria territooriumi efektiivse kontrolli ja otsustava mõju aspektist. Venemaa läbiv vastuväide on olnud, et Transnistria ja seal toimuv kuulub Moldova, mitte Venemaa

³⁹⁶ Vt ennekõike *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62.

³⁹⁷ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 47 ja 48.

³⁹⁸ *Ibid*, lk 49.

³⁹⁹ *Issa*, p 57.

⁴⁰⁰ *Ibid*, p 56 ja 57.

⁴⁰¹ *Ibid*, p 58.

⁴⁰² *Ibid*, p 71, 74 ja 81.

jurisdiktsiooni alla.⁴⁰³ Venemaa pole kunagi tunnustanud ega kavatse tunnustada isehakanud Transnistria Moldaavia Vabariiki. Venemaa jaoks on Transnistria piirkond Moldova Vabariigi territooriumi lahutamatu osa, samamoodi nagu Gagauusia⁴⁰⁴ piirkond.⁴⁰⁵ Venemaa ei saa mitte mingil viisil mõjutada teise riigi siseasju, kes on pealegi nii EN-i kui ka ÜRO liige.⁴⁰⁶ Venemaa keskendub siin tema jaoks ühele olulisemale rahvusvahelise õiguse põhimõttele – riigi suveräänsusele⁴⁰⁷ ehk see, mis toimub Moldovas, on Moldova riigi siseasi ja Venemaa ei ole sekkunud teise riigi siseasjadesse.

Ilaşcu kohtuasjas kinnitas Venemaa, et ta ei ole Transnistriat okupeerinud, vaid tema väed viibivad seal Moldova nõusolekul.⁴⁰⁸ Samuti ei ole endine 14. armee osalenud Moldova ja Transnistria vahelises relvastatud konfliktis, vaid ainult juhtudel, kui Moldova või Transnistria väed on ebaseaduslikult rünnanud 14. armee sõdureid, on nad pidanud end kaitsma.⁴⁰⁹ Venemaa on olnud vaid vahendaja konflikti kahe osapoole vahel ja täitnud rahuvalveülesandeid, aidates vältida konflikti eskaleerumist.⁴¹⁰

Ilaşcu kohtuasjas kinnitas Venemaa ka seda, et ta ei ole Transnistriale kunagi andnud sõjalist, rahalist ega muud abi.⁴¹¹ Ka *Catani* kohtuasjas eitas Venemaa Transnistria majanduslikku toetamist ja kinnitas, et tal ei ole Transnistriaga eraldi kaubandus- ja majanduskokkuleppeid⁴¹². Venemaa ei ole Transnistria Moldaavia Vabariigile tarninud tasuta gaasi, vaid kogu gaas tarnitakse Moldovale, kes on Transnistriale tarninud gaasi eest Venemaale miljardeid dollareid võlgu.⁴¹³ Samuti ei ole Venemaa nõus, et ta on rahaliselt toetanud Transnistria Moldaavia Vabariiki, vaid on andnud ainult Transnistrias elavatele Venemaa kodanikele humanitaarkaaluksust abi, ennekoike toitu ja esmatarbekaupu (nagu ta on andnud abi ka Moldova teistele piirkondadele).⁴¹⁴ Antud abi on olnud võrreldav Euroopa Liidu antava humanitaarabiga.⁴¹⁵ Poliitilise toetuse osas märkis Venemaa, et isegi kui Venemaa toetaks poliitiliselt Transnistria Moldaavia Vabariigi ametivõimuseid, siis rahvusvahelise õiguse kontekstis oleks absurdne väita, et kui riik toetab teises riigis demokraatlikult valitud kohalikku

⁴⁰³ EIKo 48787/99, *Ilaşcu jt vs. Moldova ja Venemaa*, vastuvõetavuse otsus, p I.1(b); *Ilaşcu*, p 305; *Ivanţoc*, p 112; *Turturica*, p 24; *Apcov*, p 19; *Soyma*, p 18; *Pocasovschi*, p 40 ja 42; *Sandu*, p 23; *Mangîr*, p 23 ja 29.

⁴⁰⁴ Gagauusia on autonoomne territoriaallüksus Moldova Vabariigi koosseisus.

⁴⁰⁵ *Ilaşcu*, vastuvõetavuse otsus, p I.1(b); *Ilaşcu*, p 305; *Ivanţoc*, p 112; *Catan*, p 100; *Mozer*, p 94.

⁴⁰⁶ *Ivanţoc*, p 102 ja 112.

⁴⁰⁷ L. Mälksoo. *Russian Approaches to International Law*. Oxford: Oxford University Press 2015, lk 100.

⁴⁰⁸ *Ilaşcu*, vastuvõetavuse otsus, p I.1(b); *Mozer* p 94

⁴⁰⁹ *Ilaşcu*, vastuvõetavuse otsus, p I.1(b).

⁴¹⁰ *Ibid*; *Ivanţoc* p 112, *Mozer* p 93, *Sandu* p 31

⁴¹¹ *Ilaşcu*, vastuvõetavuse otsus, p I.1(b).

⁴¹² *Catan*, p 99 ja 100.

⁴¹³ *Ibid*, p 99; *Sandu*, p 30.

⁴¹⁴ *Catan*, p 100; *Sandu*, p 30.

⁴¹⁵ *Catan*, p 100.

omavalitsust, siis tooks see kaasa selle riigi, antud juhul Venemaa vastutuse sealse omavalitsuse toime pandud inimõiguste rikkumiste eest.⁴¹⁶ Seega tugineb Venemaa läbivalt sellele, et ta ei kontrolli sõjaliselt Transnistriat, vaid on seal rahuvalveoperatsiooni raames. Samuti pole Venemaa Transnistriat majanduslikult ega rahaliselt toetanud või vähemalt mitte suuremal määral kui tavapäraste kaubandussuhete või humanitaarabi raames. Venemaa ei eita Transnistria poliitilist toetamist, aga ainuüksi poliitilise toetuse alusel ei ole tõesti võimalik eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tuvastada. EIK on ruumilise mudeli raames jurisdiktsiooni tuvastamise kriteeriumina rõhutanud kas territooriumi efektiivset üldist kontrolli või Venemaa kontekstis just otsustavat mõju separatistliku režiimi üle, arvestades sõjalist, majanduslikku, rahalist ja poliitilist toetust koosmõjus⁴¹⁷.

Catani kohtuasjas rõhutas Venemaa veel seda, et kui EIK peaks selles asjas leidma, et Venemaal on jurisdiktsioon, siis tähendaks see seda, et Venemaa vastutaks iga EIÕK rikkumise eest Transnistrias, vaatamata Venemaa tähtsusetu suurusega sõjalise kohalolekule.⁴¹⁸ Venemaa 1 000 sõjaväelase kohalolek oli vajalik selleks, et kaitsta relvaladu, kus hoiti 20 000 tonni aegunud ja mittetransporditavat laskemoona⁴¹⁹, ja ülejäänud 1 125 sõjaväelast osalesid rahvusvahelises rahuvalveoperatsioonis, valvates julgeolekutsooni Transnistria ja Moldova vahel.⁴²⁰ Venemaa leidis, et sellises suuruses sõjalisest kohalolekust ei saa teha järeldust, et Transnistria territoorium oli Venemaa efektiivse üldise kontrolli all.⁴²¹ Venemaa tugines selles osas *Al-Skeini* kohtuotsusele, kus kohus viitas, et efektiivse kontrolli üle otsustamisel hinnatakse peamiselt riigi sõjalise kohaloleku tugevust⁴²². Venemaa osutus on asjakohane, sest kuni *Ilaşcu* kohtuotsuseni oli EIK-i jaoks olnud territooriumi efektiivse üldise kontrolli tuvastamisel määrava tähtsusega sõjaline kohalolek (nn *boots on the ground*), kuid *Ilaşcu* kohtuotsuses lõdvendas kohus seda lävendit märkimisväärselt, tuginedes Venemaa jurisdiktsiooni tuvastamisel ennekõike viimase otsustavale mõjule Transnistrias.⁴²³

Kui *Ilaşcu* kohtuasjas piirdus Venemaa pigem faktiliste asjaolude ümberlükkamisega, siis *Catani* kohtuasjas kritiseeris Venemaa EIK-i poolt *Ilaşcu* ja *Al-Skeini* kohtuotsustes jurisdiktsioonile antud tõlgendust ja selgitas enda nägemust, mille keskmes on jurisdiktsiooni

⁴¹⁶ *Catan*, p 101.

⁴¹⁷ *Ilaşcu*, p 392.

⁴¹⁸ *Catan*, p 97.

⁴¹⁹ *Sandu*, p 31.

⁴²⁰ *Catan*, p 98.

⁴²¹ *Ibid*; *Mozer*, p 94.

⁴²² *Al-Skeini*, p 139.

⁴²³ Seda, kuidas on EIK-i tõlgendused territooriumi efektiivseks kontrolliks vajaliku sõjalise kohaloleku osas muutunud ja kuidas on EIK territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeli puhul ühendavat seost leevendanud, on käsitletud ka magistratöö III osa 3.3. alapeatükis.

territoriaalsus⁴²⁴. Venemaa leidis, et EIÕK liikmesriikide tahe on olnud ja sellisena on see väljendatud ka EIÕK artiklis 1, et kui riik ei ole teinud artikli 56⁴²⁵ alusel eraldi deklaratsiooni, siis peaks iga riigi jurisdiktsioon piirduma tema territooriumiga. Alternatiivselt leidis Venemaa, et kohtu tõlgendus *Bankovici* kohtuotsuses oli täpsem, sest seal leidis kohus, et jurisdiktsiooni saab eksterritoriaalselt laiendada vaid erandlikel juhtudel – kui riik teostab teise riigi territooriumi üle efektiivset kontrolli määral, mis on võrdne rahuajal oma riigi territooriumi üle teostatava kontrolliga. See võib hõlmata juhtumeid, kus on tegemist pikaajalise okupatsiooniga või kus territooriumi kontrollib valitsus, mida saab kooskõlas rahvusvahelise õiguse riigivastutuse reeglitega käsitleda teise riigi organina.⁴²⁶ Venemaa aga ei kontrolli *de facto* Transnistria territooriumi, vaid seda kontrollib sealne *de facto* valitsus, mis ei ole Venemaa võimuorgan ning mille tegevus ei ole ka Venemaale omistatav.⁴²⁷ Territoriaalsuse printsiibi ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni range erandlikkuse rõhutamine näitab taas selgelt riigi suveräänsuse põhimõtte olulisust Venemaa käsituses. Inimõiguste kontekstis viitab see ennekõike sellele, et Venemaa nägemuses peab ka inimõiguste kaitse süsteem tuginema kõikide riikide suveräänsuse võrdsuse ja sõltumatuse ning riigi siseasjadesse sekkumise keelu põhimõtetele.⁴²⁸

Mis puudutab Transnistria Moldaavia Vabariigi ametivõimude tegevuse omistamist Venemaale, siis on Venemaa kriitika osaliselt põhjendatud. *Ilaşcu* kohtuotsusest ei ole võimalik üheselt aru saada, kas EIK on lisaks Venemaa eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisele omistanud ka Transnistria Moldaavia Vabariigi organite teod Venemaale⁴²⁹. Kui tõlgendada *Ilaşcu* kohtuotsust *Loizidou* kohtuotsuse valguses⁴³⁰, kus kerkis sarnane küsimus jurisdiktsiooni ja riigivastutuse kontseptsioonide segunemisest, siis võiks öelda, et EIK tuvastas ainult selle, et Transnistria kuulub Venemaa jurisdiktsiooni alla, kuna tal on selle ala ja sealse separatistliku režiimi üle otsustav mõju. Sellega kaasneb Venemaale positiivne kohustus hoida seal ära inimõiguste rikkumised, sõltumata sellest, kes need seal toime paneb (sh sealne kohalik võim). See ei tähenda veel Transnistria Moldaavia Vabariigi ametivõimude kõikide tegude Venemaale omistamist, vaid et Venemaale on omistatav see, kui ta on jätnud täitmata enda positiivse

⁴²⁴ *Catan*, p 96.

⁴²⁵ EIÕK art 56 reguleerib EIÕK territoriaalset kohaldamisala. Selle artikli lõige 1 annab riigile õiguse konventsiooni ratifitseerides või igal ajal pärast seda Euroopa Nõukogu Peasekretärile saadetud avalduses teatada, et konventsioon laieneb kõigile või mõnelele territooriumidele, mille rahvusvaheliste suhete eest ta vastutav on. Tegemist on nn koloniaalklausliga, mis ei mõjuta EIÕK art 1 kohaldamisala ja mida on ka EIK oma kohtupraktikas öelnud. Täpsemalt on seda küsimust analüüsitud magistritöö II osa 4. peatükis.

⁴²⁶ *Catan*, p 96.

⁴²⁷ *Ilaşcu*, vastuvõetavuse otsus, p I.1(b); *Catan*, p 96; *Mozer*, p 94; *Sandu*, p 31.

⁴²⁸ A. Roberts. *Is International Law International?* Oxford: Oxford University Press 2017, lk 292; L. Mälksoo. *Russian Approaches to International Law*, lk 122–124.

⁴²⁹ *Ilaşcu*, p 384 ja 385.

⁴³⁰ Türgi sarnaseid vastuväiteid, et Põhja-Küprose Türgi Vabariigi ametivõimude kõiki tegusid ei saa automaatselt Türgile omistada, analüüsiti magistritöö IV osa 2.1. alapeatükis.

kohustuse tagada seal inimõigused. Kaudselt võib see küll viia sama tulemuseni, kui Transnistria Moldaavia Vabariigi organite kõikide tegude Venemaale omistamine.

Täiendavalt tõi Venemaa *Catani* kohtuasjas välja selle, et seda kohtuasja tuleks varasematest kohtuasjadest erinevalt käsitleda ka põhjusel, et selles kohtuasjas ei olnud mitte ühtegi tõendit, et Venemaa riigiesindajad oleksid toime pannud ühegi eksterritoriaalse akti. Venemaa tõi paralleeli *Al-Skeini* kohtuotsusega, kus EIK oli Ühendkuningriigi jurisdiktsiooni tuvastanud selle alusel, et need olid Briti sõdurid, kes Iraagis isikud tapsid.⁴³¹ Venemaa väitel tugines EIK ise ka *Ilaşcu* kohtuotsuses kahele jurisdiktsiooni tekkimise alusele – esiteks, et Transnistria Moldaavia Vabariik oli Venemaa otsustava mõju all, ja teiseks, et Venemaa sõdurid olid kaebajad vahistanud ja nad Transnistria Moldaavia Vabariigi ametivõimudele üle andnud. Erinevalt *Ilaşcu* kohtuasjast, kus Venemaal oli olnud otsene kokkupuude isikute vahistamisega, siis *Catani* kohtuasjas ei olnud mingit põhjuslikku seost Venemaa vägede Transnistrias viibimise ja sealsete koolide kohtlemise vahel. Vastupidi, Venemaa oli vahendajana üritanud koolide kriisi lahendada.⁴³² See vastuväide ei ole põhjendatud, sest ruumilise mudeli puhul ei ole vajalik, et riigiesindaja oleks vahetult isiku suhtes mingi teo toime pannud. Juba *Loizidou* kohtuasjas ütles EIK esiteks, et kohustus tagada kontrollitaval alal EIÕK-s ettenähtud õigused ja vabadused tuleneb sellise kontrolli faktist, sõltumata sellest, kas kontrolli teostatakse vahetult, riigi enda relvajõudude või riigile allutatud kohaliku omavalitsuse kaudu, ning teiseks, et sellisel juhul ei ole vaja enam kindlaks teha, kas riik teostab üksikasjalikku kontrolli talle allutatud kohaliku omavalitsuse poliitikate ja tegevuste üle.⁴³³ Samas tuleb mõõnda, et *Ilaşcu* kohtuotsuses ei ole kohtu argumentatsioon selles osas kõige paremini jälgitav ning perioodil enne Venemaa ühinemist EIÕK-ga on kohtuotsuses tõesti viiteid ka isiklikule mudelile⁴³⁴. Perioodil pärast Venemaa ühinemist EIÕK-ga ei omanud see kohtu jaoks igal juhul tähendust, et Venemaa riigiesindajad ei osalenud vahetult kaevatud sündmustes.⁴³⁵

Mozeri kohtuotsuses jätkas Venemaa *Ilaşcu* kohtuotsuse kritiseerimist. Venemaa leidis, et kooskõlas *Loizidou* ja *Küpros vs. Türki* kohtuotsustega saaks riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastada vaid juhul, kui ta teostaks kontrolli talle alluva kohaliku omavalitsuse kaudu või kui ta omaks praktiliselt täielikku kontrolli territooriumi üle tänu suurele sõjaväelisele kohalolekule. *Mozeri* kohtuasi neile tingimustele ei vastanud, vaid oli sarnane *Bankovici* kohtuotsusele, kus EIK oli eksterritoriaalset jurisdiktsiooni pidanud võimalikuks vaid

⁴³¹ *Catan*, p 97.

⁴³² *Ibid.*

⁴³³ *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62; *Loizidou*, p 52. Vt ka *Küpros vs. Türki*, p 76; *Al-Skeini*, p 138.

⁴³⁴ *Ilaşcu*, p 383–385.

⁴³⁵ *Ibid.*, p 393.

erakorralistel juhtudel.⁴³⁶ Sisuliselt on tegemist Venemaa varasemates seisukohtades juba väljendatud argumentidega.

Alates *Mozeri* kohtuasjast on Venemaa otsesõnu väljendanud seisukohta, et nii *Ilaşcu*, *Ivanțoci* kui ka *Catani* kohtuotsustes EIK-i poolt antud jurisdiktsiooni tõlgendus on vale ja vastuolus rahvusvahelise avaliku õigusega.⁴³⁷ Venemaa on pandud vastutama tegude eest, milles ta ei osalenud, mida ta ei algatanud ja mida ta ei kontrollinud.⁴³⁸ EIK-i kohaldatav efektiivse kontrolli kontseptsioon ei ole kooskõlas Rahvusvahelise Kohtu poolt välja töötatud efektiivse ja üldise kontrolli kontseptsiooniga⁴³⁹. Venemaa väitel oli tal palju vähem kontrolli Transnistria Moldaavia Vabariigi ametivõimude üle kui Ameerika Ühendriikidel oli Nicaragua mässuliste üle, eriti sõjalise kohaloleku suuruse osas.⁴⁴⁰ Minemata detaili Rahvusvahelise Kohtu ja EIK-i kohtupraktika omavahelise kooskõla ning riigivastutuse teemadega laiemalt, siis EIK ei ole enda välja töötatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamise testi (efektiivse üldise kontrolli test) ja teiste rahvusvaheliste kohtute välja töötatud riigivastutuse tuvastamise testi (täieliku kontrolli test ja efektiivse kontrolli test) samastanud⁴⁴¹, kuigi tuleb nõustuda, et EIK on selles küsimuses oma otsustes sageli ebamäärane.

Lisaks Transnistriat puudutavatele kohtuotsustele on Venemaa oma seisukohti eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kohta avanud ka *Gruusia vs. Venemaa (II)* kohtuasjas, mis puudutab samuti küsimust, kas Venemaal on Abhaasia ja Lõuna-Osseetia territooriumide üle efektiivne kontroll või otsustav mõju.

Ka selles kohtuasjas on Venemaa peamine seisukoht, et EIÕK artikli 1 õige tõlgendamise korral ei kuulu Abhaasias ja Lõuna-Osseetias toimunu Venemaa jurisdiktsiooni alla. Jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses põhineb territoriaalsuse printsiibil ja see ei ulatu EIÕK liikmesriigi territooriumist kaugemale, v.a juhul kui riik on vabatahtlikult oma jurisdiktsiooni EIÕK artikli 56 alusel laiendanud. Kui riik ei ole sellist deklaratsiooni esitanud, saab riigi jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses riigi territooriumist väljapoole laiendada vaid erandlikel juhtudel, kui riik teostab teise riigi territooriumi üle efektiivset kontrolli. Selliseks eksterritoriaalse jurisdiktsiooni erakorraliseks juhuks ei ole lühiajaline sõjaline operatsioon rahvusvahelise sõjalise konflikti ajal ja vahetult pärast seda või olukord, kus territooriumi kontrollib teise riigi toetatav *de facto* valitsus, mis ei ole selle riigi organ ja mille tegevus ei ole

⁴³⁶ *Mozer*, p 92.

⁴³⁷ *Ibid*, p 93; *Apcov*, p 19; *Soyma*, p 18; *Sandu*, p 29; *Mangir*, p 23.

⁴³⁸ *Sandu*, p 31.

⁴³⁹ Venemaa viitas selles osas Rahvusvahelise Kohtu otsustele *Nicaragua vs. United States of America*, 27.06.1986 ja *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, 26.02.2007 ("the Bosnian Genocide case").

⁴⁴⁰ *Mozer*, p 93.

⁴⁴¹ Täpsemalt on seda küsimust analüüsinud M. Milanovic. Vt M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 41–52.

sellele riigile omistatav. Eelnevate põhimõtete alusel peab Venemaa eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamiseks ebapiisavaks väiteid, et Venemaa on toetanud Abhaasia ja Lõuna-Osseetia separatistlikke valitsusi.⁴⁴² Venemaa need seisukohad langevad kokku Venemaa varasemate seisukohtadega Transnistriat puudutavates kohtuasjades.

Võrreldes Transnistriat puudutavate kohtuasjadega toob Venemaa sisse uue nüansi, et olukord Gruusias erineb *Loizidou* ja *Küpros vs. Türgi* kohtuasjadest, kus oli tegemist territooriumi pikaajalise okupatsiooniga, ning ka *Al-Skeini* kohtuasjast, kus Ühendkuningriik teostas Iraagis osaliselt avalikku võimu. Venemaa ei ole Lõuna-Osseetiat ega Abhaasiat okupeerinud ega valitsenud, vaid viis 2008. aasta augustis kooskõlas rahvusvahelise õigusega läbi lühiajalise sõjalise operatsiooni, et kaitsta Venemaa sõjaväelastest rahuvalvajaid ja tsiviilelanikke.⁴⁴³ Samas on EIK juba Türgiga seotud *Issa* kohtuotsuses möönnud, et territooriumi efektiivne üldine kontroll ei eelda avaliku võimu teostamist, kontroll võib olla lühiajalisem ja kontrollitav territoorium võib olla piiratum, kui need olid Põhja-Küprose puhul.⁴⁴⁴

Gruusia vs. Venemaa (II) kohtuasjas kutsub Venemaa EIK-i ka üles pöörduma tagasi *Bankovici* kohtuotsuses kujundatud jurisdiktsiooni traditsioonilisema tõlgenduse juurde, selle asemel et jätkata *Issa* ja *Al-Skeini* kohtuotsuste lähenemisega, kus kohus tõlgendas EIÕK-d nii, nagu oleks liikmesriigid andnud kohtule „tühja tšeki“. ⁴⁴⁵ Ilmselt on EIK Venemaa arvates ületanud oma pädevust EIÕK artikli 1 tõlgendamisel ja sellest annab tunnistust ka Venemaa Konstitutsioonikohtu 14. juuli 2015. aasta otsus, kus kohus viitab EIK-i poolt EIÕK sätetele ebahariliku tähenduse andmisele, mis läheb EIÕK algsest mõttest ja eesmärgist liiga kaugemale⁴⁴⁶. Oma vastuseisu ja pahameelt on Venemaa EIK-i erinevate kohtuotsuste, sh *Ilaşcu* ja *Catani* kohtuotsuste suhtes väljendanud pidevalt.⁴⁴⁷ Samas tuleb möönda, et kuigi EIK on kogu aeg rõhutanud, et jurisdiktsioon on ennekõike territoriaalne ja eksterritoriaalne jurisdiktsioon on erandlik, siis EIK-i kohtupraktika on pigem liikunud suunas, et see ei ole nii väga erandlik, ja EIK on EIÕK artikli 1 tõlgendust vastavalt asjaoludele pidevalt laiendanud. Selles valguses võib mõista ka Venemaa üleskutsest EIK-ile, et kohus pöörduks tagasi traditsioonilisema tõlgenduse poole. See soov kumab tegelikult, küll erineva intensiivsusega väljendatuna, läbi ka teiste EIÕK liikmesriikide seisukohtadest, kelle seisukohti selle osa raames analüüsitakse.

⁴⁴² *Gruusia vs. Venemaa (II)*, p 61.

⁴⁴³ *Ibid.*

⁴⁴⁴ *Issa*, p 74. Vt selles küsimuses ka magistratöö III osa 3.2. alapeatükki.

⁴⁴⁵ *Gruusia vs. Venemaa (II)*, p 61.

⁴⁴⁶ L. Mälksoo. Russia's Constitutional Court Defies the European Court of Human Rights, lk 381.

⁴⁴⁷ L. Mälksoo. Russian Approaches to International Law, lk 159–167.

2.3. Moldova

Moldova osas on EIK jurisdiktsiooni küsimust käsitletud territoriaalsuse printsiibi ja riigi territooriumil kehtiva jurisdiktsiooni eelduse aspektist. *Ilaşcu* kohtuasjast alates on Moldova kinnitanud, et ta ei teosta faktilist võimu oma territooriumi selle osa üle, mis on Transnistria Moldaavia Vabariigi efektiivse kontrolli all, ja seetõttu ei saa ta sellel alal tagada EIÕK nõuete täitmist.⁴⁴⁸ Kuna Moldova Vabariigi võimuorganid ei kontrolli seda ala ja seal toimuvat, siis *de facto* ei ole Moldoval selle ala üle jurisdiktsiooni. Moldova on küll teinud piiratud ulatuses koostööd Transnistria võimudega, kuid see ei osuta mingil viisil sellele, et neil oleks selle territooriumi üle kontrolli.⁴⁴⁹ Ilmselt pidas Moldova vajalikuks seda rõhutada põhjusel, et Transnistria võime ei peetaks Moldovale allutatud või kontrollitavateks organiteks.

Moldova juhtis *Ilaşcu* kohtuasjas tähelepanu sellele, et EIÕK-d ratifitseerides esitas Moldova deklaratsiooni, mille kohaselt Moldova ei kontrolli Dnestri jõe vasakule kaldale jäävat ala ja ta ei vastuta seal tegutsevate organite tegevuse eest.⁴⁵⁰ Moldova sõnul ei oleks ta saanud EIÕK-d ratifitseerida, kui ta ei oleks saanud seda deklaratsiooni esitada, sest ta ei oleks saanud tagada EIÕK rakendamist kogu oma territooriumil, s.t Transnistrias.⁴⁵¹ Deklaratsioonide ja reservatsioonide teemal siinkohal pikemalt ei peatuta, aga EIK ei pidanud Moldova deklaratsiooni EIÕK artikli 57 alusel kehtivaks reservatsiooniks ja jättis selle jurisdiktsiooni hindamisel kõrvale.⁴⁵²

Ilaşcu kohtuasjas avas Moldova oma arusaama riigi jurisdiktsiooni kohta. Riigi territoriaalset jurisdiktsiooni, mis on eksklusiivne ja täielik, nimetatakse territoriaalseks suveräänsuseks. Riigi territoriaalne suveräänsus võimaldab riigil oma territooriumil teostada riigi funktsioone – seadusandlikku, täidesaatvat ja kohtuvõimu. Kui riigil ei ole efektiivset kontrolli oma territooriumi osa üle, siis ei saa ta teostada oma territoriaalset suveräänsust ja jurisdiktsiooni. Sellisel juhul ei ole suveräänsus ja jurisdiktsioon omavahel võrdsustatavad. Selleks, et EIÕK-d saaks rakendada, peab riigil olema võimalik EIÕK-s ettenähtud õigusi tagada ja ellu viia. Seega on riigi jurisdiktsioon fakti küsimus ja selleks, et teha kindlaks, kas isik kuulub riigi jurisdiktsiooni alla või mitte, tuleb hinnata, kas riigiesindajad teostasid kaebaja üle efektiivset kontrolli või mitte.⁴⁵³ Moldova osutab selgelt sellele, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses

⁴⁴⁸ *Ilaşcu*, vastuvõetavuse otsus, osa B; *Ilaşcu*, p 300.

⁴⁴⁹ *Ilaşcu*, vastuvõetavuse otsus, p I.1(a).

⁴⁵⁰ *Ibid*; *Ilaşcu*, p 301.

⁴⁵¹ *Ilaşcu*, vastuvõetavuse otsus, p I.1(a); *Ilaşcu*, p 301.

⁴⁵² *Ilaşcu*, vastuvõetavuse otsus; *Ilaşcu*, p 324. Selle töö raames riikide tehtud deklaratsioonide ja reservatsioonide seost ja mõju riigi eksterritoriaalsele jurisdiktsioonile töö piiratud mahu tõttu ei käsitleta. Siinkohal on see teema välja toodud selleks, et anda Moldova vastuargumentidest terviklikum ülevaade.

⁴⁵³ *Ilaşcu*, p 300.

on faktilise kontrolli küsimus ning seda ei saa seostada ja samastada riigi ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooniga. Kui riigi kontroll oma territooriumi üle on täielik, siis need langevad kokku. Kui ei ole, siis ei saa territoriaalset suveräänsust ja jurisdiktsiooni samastada ning EIÕK-s ettenähtud õiguste ja vabaduste tagamise kohustust saab tuvastada vaid riigi selle territooriumi osa suhtes, mille üle tal on efektiivne kontroll.

Moldova on võrrelnud oma olukorda ka Küprose Vabariigiga – nii nagu Moldova ei saa teostada efektiivset kontrolli Transnistria territooriumi üle, ei saa Küpros teostada efektiivset kontrolli Põhja-Küprose üle, sest see on *de facto* Põhja-Küprose Türgi Vabariigi kontrolli all.⁴⁵⁴ Viidates *Küpros vs. Türgi* kohtuotsusele võib arvata, et Moldova leidis, et analoogiliselt Küprosega ei saaks ka Moldova puhul tuvastada Transnistria osas jurisdiktsiooni. Moldova lähenemine on põhjendatud, kuid EIK ei ole teatavasti Küprost ja Moldovat ühetaoliselt käsitlenud, sest Küprose Vabariigi puhul ei ole ta Põhja-Küprose territooriumi osas jurisdiktsiooni eeldust rakendanud.⁴⁵⁵

Moldova aktsepteeris *Ilaşcu* kohtuotsuse tulemust, et Transnistria siiski kuulub EIÕK artikli 1 tähenduses Moldova jurisdiktsiooni alla, ning ta ei ole oma jurisdiktsiooni ja sellega kaasnevaid positiivseid kohustusi edaspidi vaidlustanud.⁴⁵⁶ Sellele vaatamata on ta ka järgnevates kohtuasjades pidanud vajalikuks rõhutada, et tema jurisdiktsioon ei ole n-ö efektiivne, s.t et erinevalt Transnistria Moldaavia Vabariigist ei ole Moldoval Transnistria territooriumi üle võimu ja kontrolli.⁴⁵⁷

Pärast *Ilaşcu* kohtuotsust on Moldova järjepidevalt väitnud, et ta on täitnud Transnistria osas kõik oma positiivsed kohustused – üritanud leida nii konfliktile lahendust ja taastada kontrolli Transnistria territooriumi üle kui ka üritanud tagada konkreetsete kaebajate inimõigusi.⁴⁵⁸ Need katsed ei ole aga olnud edukad, sest Transnistria Moldaavia Vabariik suudab Moldovast iseseisvalt toimida⁴⁵⁹ ning Venemaa jätkab Transnistria poliitilist, majanduslikku ja sõjalist toetamist, eirates EIK-i kohtuotsust.⁴⁶⁰

⁴⁵⁴ *Ilaşcu*, p 302.

⁴⁵⁵ Seda küsimust on analüüsitud magistritöö III osa 1.2. alapeatükis.

⁴⁵⁶ *Ivanțoc*, p 100; *Catan*, p 89; *Mozer*, p 85; *Apcov*, p 18; *Soyma*, p 17; *Pocasovschi*, p 39 ja 41; *Sandu*, p 28; *Mangîr*, p 22.

⁴⁵⁷ *Ivanțoc*, p 100; *Catan*, p 89; *Mozer*, p 85.

⁴⁵⁸ *Ilaşcu*, p 304; *Ivanțoc*, p 101; *Catan*, p 89; *Mozer*, p 85–88.

⁴⁵⁹ *Ilaşcu*, p 304.

⁴⁶⁰ *Ivanțoc*, p 101; *Catan*, p 90–94; *Mozer*, p 89 ja 90.

Catani kohtuasjas üritas Moldova tõstatada ka küsimust, kui kaugemale riigi positiivsed kohustused ulatuvad, et käivitada riigi jurisdiktsiooni ja vastutust.⁴⁶¹ Kohus seda küsimust *Catani* kohtuotsuses ei arutanud, vaid tugines oma varasematele Moldovat puudutavatele kohtuotsustele ega avanud varasemaga võrreldes rohkem riigi positiivsete kohustuste ulatust. Moldova osas on EIK üldjuhul leidnud, et Moldova on oma positiivsed kohustused täitnud⁴⁶².

2.4. Aserbaidžaan

Sarnaselt Moldovale on EIK Aserbaidžaanis osas jurisdiktsiooni küsimust käsitlenud territoriaalsuse printsiibi ja riigi territooriumil kehtiva jurisdiktsiooni eelduse aspektist. *Sargsyani* kohtuasjas oli Aserbaidžaan nõus, et Gulistan kuulub Aserbaidžaanis rahvusvaheliselt tunnustatud territooriumi alla, kuid Aserbaidžaanil ei ole EIÕK artikli 1 tähenduses selle ala üle jurisdiktsiooni.⁴⁶³

Aserbaidžaan väitis, et eeldust, et riik teostab jurisdiktsiooni kogu oma territooriumil, saab piirata mitte ainult okupeeritud alade puhul, vaid ka väiksemate alade puhul, mis on asjaoludest tulenevalt muutunud juurdepääsematuteks.⁴⁶⁴ Aserbaidžaan pidas selliseks alaks ka vaidlusalust Gulistani, sest seda piirasid üheltpoolt Aserbaidžaanis väed ja teiselt poolt Armeenia väed, kusjuures küla oli mineeritud ja Armeenia vägede tulejoonel.⁴⁶⁵ Seega ei olnud kummalgi poolel selle ala üle efektiivset kontrolli.⁴⁶⁶ Aserbaidžaan üritas selles kohtuasjas laiendada EIK-i poolt *Ilaşcu* kohtuotsuses tehtud jurisdiktsiooni eelduse erandit, kus kohus leidis, et riigi kohustust tagada oma territooriumil EIÕK rakendamine saab piirata ainult juhul, kui teine riik või separatistlik režiim teostab riigi asemel efektiivset kontrolli⁴⁶⁷. EIK ei pidanud aga sellist erandit inimõiguste kaitses vaakumi vältimise eesmärgil põhjendatuks.⁴⁶⁸

Kuna Aserbaidžaan ei saanud Gulistanis oma võimu teostada, siis oli tal selle ala suhtes sarnaselt *Ilaşcu* kohtuotsusega ainult positiivsed kohustused võtta kooskõlas rahvusvahelise õigusega tarvitusele kõik meetmed, mis olid tema võimuses võtta. Positiivsete kohustuste

⁴⁶¹ *Catan*, p 89. Moldova viitas sealjuures *Ilaşcu* kohtuotsuses osaliselt eriarvamusele jäänud kohtuniku Sir N. Bratza eriarvamusele. Moldova ei ole eriarvamuse konkreetsetele punktidele viidanud, kuid just eriarvamuse p-des 8 ja 9 analüüsib N. Bratza Moldova piiratud jurisdiktsiooniga kaasnevate positiivsete kohustuste sisu ja ulatust. Vt *Ilaşcu*, Sir N. Bratza osaline eriarvamus, millega ühinesid kohtunikud C. L. Rozakis, J. Hedigan, W. Thomassen ja T. Panfîru.

⁴⁶² Nt *Catan*, p 148; *Mozer*, p 152, 155, 183, 200 ja 216; *Apcov*, p 45, 46 ja 58; *Soyma*, p 37–39; *Sandu*, p 86–88; *Mangîr*, p 40–42, 59 ja 71.

⁴⁶³ *Sargsyan*, p 123 ja 124.

⁴⁶⁴ *Ibid*, p 123.

⁴⁶⁵ *Sargsyan*, p 123 ja 145.

⁴⁶⁶ *Ibid*, p 123.

⁴⁶⁷ *Ibid*, p 140.

⁴⁶⁸ *Ibid*, p 142, 148 ja 149. Vt selles küsimuses ka magistratitöö III osa 1.2. alapeatükki.

sisustamise osas leidis Aserbaidžaan *Ilaşcu* kohtuotsuse vaimus, et need sõltuvad konkreetse juhtumi faktilistest asjaoludest ja neid ei saa sisustada selliselt, et nad paneksid riigile ebamõistlikku koormuse. Aserbaidžaanil väitel olid nad selle ala suhtes rakendanud kõiki nii üldiseid kui ka üksikuid meetmeid, mida neilt selles olukorras oodata sai.⁴⁶⁹ Kuigi EIK leidis, et Aserbaidžaan peab Gulistanis tagama kõik EIÕK-ga ettenähtud õigused ja vabadused, siis kohus mõõnis, et Aserbaidžaanil võib olla raskusi sellel alal nende õiguste ja vabaduste tagamisega, ning leidis, et seda tuleks Aserbaidžaanil tegevuse või tegevusetuse proportsionaalsuse hindamisel arvesse võtta.⁴⁷⁰

2.5. Armeenia

Sarnaselt Venemaale on EIK Armeenia osas eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimust arutanud Mägi-Karabahhi territooriumi efektiivse kontrolli ja otsustava mõju aspektist. Armeenia võttis *Chiragovi* kohtuasjas seisukoha, et Mägi-Karabahhi territoorium ei kuulu Armeenia jurisdiktsiooni alla, sest Armeenial ei olnud ega saanudki olla selle territooriumi üle otsustavat mõju, veel vähem efektiivset kontrolli ning ta ei teostanud seal ka avalikku võimu.⁴⁷¹

Armeenia käsitles eksterritoriaalset jurisdiktsiooni erandina territoriaalsuse printsiibist ning, kuna tegemist on erandiga, siis lasub eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tõendamiskoormis kaebajatel ja selle tõendamise lävi on kõrge.⁴⁷² Selline seisukoht on mõneti üllatav, sest EIK on pikaajaliselt olnud seisukohal, et EIK ei lähtu põhimõttest, et tõendamiskoormist peab kandma üks vaidluse pooltest, vaid kohus hindab kõiki tema käsutuses olevaid tõendeid ja vajaduse korral hangib tõendeid oma algatusel juurde.⁴⁷³ Sealjuures on tõendamise standardiks, et asjaolu peab olema „väljaspool mõistlikku kahtlust“.⁴⁷⁴

Armeenia väitel eeldab efektiivne kontroll kontrollitava üksuse tegevuse detailset kontrolli või juhtimist, s.t võimet nii tegevusi algatada, neid lõpetada kui ka nende käiku määrata.⁴⁷⁵ Viidates *Loizidou* ja *Ilaşcu* kohtuotsustele leidis Armeenia, et tema pelgalt Mägi-Karabahhi toetav roll on olemuslikult erinev Türgi suurest sõjalisest kohalolust Põhja-Küproses või Venemaa suurest sõjalisest arsenalist Transnistrias ning ühegi mõistliku kriteeriumi kohaselt ei küündiks see efektiivse kontrollini.⁴⁷⁶ Samas on EIK just *Loizidou* kohtuotsuses osutanud, et

⁴⁶⁹ *Sargsyan*, p 124.

⁴⁷⁰ *Ibid*, p 150.

⁴⁷¹ *Chiragov*, p 158.

⁴⁷² *Chiragov*, p 158.

⁴⁷³ EIKo 5310/71, *Iirimaa vs. Ühendkuningriik*, p 160.

⁴⁷⁴ *Ibid*, p 161; *Ilaşcu*, p 26(i).

⁴⁷⁵ *Chiragov*, p 158.

⁴⁷⁶ *Ibid*.

kui territooriumi kontrolli fakt on tuvastatud, ei ole vaja enam kindlaks teha, kas riik teostab detailset kontrolli talle allutatud omavalitsuse poliitikate ja tegevuste üle. Asjaolu, et kohalik omavalitsus püsib kontrolli teostava riigi sõjalise ja muu toetuse tulemusel, toobki kaasa riigi vastutuse talle allutatud omavalitsuse tegevuse eest.⁴⁷⁷

Armeenia kinnitas, et ta ei ole osalenud Mägi-Karabahhi sõjalises konfliktis, vaid sõjalised operatsioonid on läbi viinud Mägi-Karabahhi Vabariigi väed, mida rahvusvahelistes dokumentides on kutsutud ka kohalikeks Armeenia vägedeks.⁴⁷⁸ Armeenia ei ole vastu võtnud ühtegi õigusakti või astunud muud ametlikku sammu Mägi-Karabahhi konfliktis osalemiseks. Armeenia on sõjas osalenud ainult niivõrd, kuivõrd ta on pidanud ennast kaitsma Aserbaidžani rünnakute eest Armeenia territooriumi piirides.⁴⁷⁹ Armeenia küll mõõnis, et tema sõjavägi teeb Mägi-Karabahhi Vabariigi sõjaväega mitmes küsimuses koostööd, sest neil on ühine vaenlane, kuid väitis, et Armeenial ei ole ühtegi väeüksust Mägi-Karabahhis.⁴⁸⁰

Lisaks rõhutas Armeenia, et Mägi-Karabahhi Vabariik on suveräänne iseseisev riik, kes vastab kõikidele rahvusvahelises õiguses nõutud riigi tunnustele. Tal on oma iseseisev õigus- ja kohtusüsteem, vaatamata sellele, et osad seadused on üle võetud Armeenia õigusest. Riigis toimuvad valimised ja selles pole midagi eripärast, et kõrgetel poliitilistel ametikohtadel on ka Armeenia päritolu isikuid. Armeenia poliitiline toetus piirdub vaid rahvusvahelistes läbirääkimistes osalemisega, et leida Mägi-Karabahhi konfliktile lahendus.⁴⁸¹ Mägi-Karabahhi Vabariik on alates selle loomisest iseseisvalt ellu viinud oma sotsiaal-, rahandus- jt poliitikaid. Armeenia ei ole Mägi-Karabahhi Vabariigile andnud mitte mingisugust majanduslikku abi, v.a pikaajalist laenu nt koolide ülesehitamiseks ja hukkunud sõdurite perede toetamiseks, kuid sellist abi on Mägi-Karabahhile andnud ka teised riigid.⁴⁸² Samas veidi vastuoluliselt Armeenia mõõnab, et tal on aeg-ajalt olnud Mägi-Karabahhi Vabariigile teatud mõju niivõrd, kuivõrd ta on andnud neile rahalist jm abi. Hea naabri ja liitlasena on Armeenia aidanud hoida lahti humanitaarkoridori Mägi-Karabahhi territooriumile.⁴⁸³ Ehk kokkuvõtlikult rõhutab Armeenia, et tegemist on sõbralike, kuid erinevate riikidega, kellel on palju ühist tihedate majanduslike ja sotsiaalsete seoste, sõjalise koostöö ja ühise rahvusliku tausta näol.⁴⁸⁴

Pärast *Chiragovi* kohtuotsust ei ole Armeenia otseselt oma jurisdiktsiooni Mägi-Karabahhi üle vaidlustanud, vaid on ainult viidanud Armeenia ja Mägi-Karabahhi Vabariigi vahel

⁴⁷⁷ *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62; *Loizidou*, p 52; ka *Küpros vs. Türgi*, p 76.

⁴⁷⁸ *Chiragov*, p 159 ja 160.

⁴⁷⁹ *Ibid*, p 160.

⁴⁸⁰ *Chiragov*, p 160 ja 161.

⁴⁸¹ *Chiragov*, p 163.

⁴⁸² *Ibid*, p 162.

⁴⁸³ *Ibid*, p 164.

⁴⁸⁴ *Ibid*.

sõlmitud sõjalise koostöö lepingule.⁴⁸⁵ Koostöölepingu eesmärk on võimaldada mõlema poole ajateenijatel läbida soovi korral ajateenistus emma-kumma poole sõjaväes.⁴⁸⁶ Arvestades, et kaitse- ja julgeolekupoliitika on iga suveräänse riigi üks tuumikfunktsioone, siis ühine ajateenistus on pigem märk kahe osapoole tihedast integreeritusest, millele tuginedes EIK muu hulgas ka Armeenia eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastas⁴⁸⁷.

3. Riikide seisukohad riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli kohta

3.1. Ühendkuningriik

Ühendkuningriigi osas on EIK eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimust arutanud ennekõike riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli aspektist, millest olulisimad on olnud Iraagi sõjaga seotud kohtuasjad.

Esimestes Iraagi sõda puudutavates kohtuasjades tugines Ühendkuningriik tugevalt *Bankovici* kohtuotsusele ja selles väljendatud põhimõttele, et riigi jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on peamiselt territoriaalne ja riigi jurisdiktsiooni laiendamine väljapoole tema territooriumi on võimalik ainult erandlikel juhtudel lähtuvalt konkreetse juhtumi erakorralistest asjaoludest.⁴⁸⁸ Tuginedes EIK-i kohtupraktikale (ennekõike *Bankovici* kohtuotsusele) leidis Ühendkuningriik, et eksterritoriaalse jurisdiktsiooni üle otsustamisel tuleb lähtuda järgmistest tingimustest:

- 1) jurisdiktsioon ei võrdu riigivastutusega, vaid see on eeltingimus, mis peab olema täidetud enne vastutuse otsustamist;⁴⁸⁹
- 2) jurisdiktsioonil EIÕK artikli 1 tähenduses on autonoomne tähendus, aga artiklit 1 tuleb tõlgendada kooskõlas rahvusvahelise õiguse teiste põhimõtetega;⁴⁹⁰
- 3) EIÕK artikliga 1 riikidele pandud kohustust tagada kõik EIÕK-s ettenähtud õigused ja vabadused ei saa vastavalt eksterritoriaalse akti asjaoludele jagada ja kohandada, vaid jurisdiktsiooni piires peab riik tagama kõik inimõigused;⁴⁹¹
- 4) EIÕK on Euroopa avaliku korra konstitutsiooniline instrument, mille toimeala on peamiselt regionaalne, ennekõike liikmesriikide õigusruumis (*espace juridique*), ning EIÕK-d ei loodud rakendamiseks kogu maailmas, ka mitte liikmesriikide käitumise osas;⁴⁹²

⁴⁸⁵ Zalyan, p 210; Muradyan, p 120.

⁴⁸⁶ Chiragov, p 161; Zalyan, p 208; Muradyan, p 117.

⁴⁸⁷ Chiragov, p 180 ja 186.

⁴⁸⁸ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 75; *Al-Skeini*, p 109; *Hassan*, p 70; *Jaloud*, p 121.

⁴⁸⁹ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 75.

⁴⁹⁰ *Ibid*; *Al-Skeini*, p 117.

⁴⁹¹ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 75; *Al-Skeini*, p 109; *Jaloud*, p 122.

⁴⁹² *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 75; *Al-Skeini*, p 109.

5) „elava instrumendi“ põhimõte ei laiene EIÕK artiklile 1 ja seda ei saa kasutada eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kitsapiiriliste erijuhtumite laiendamiseks.⁴⁹³

Kõiki neid tingimusi on töös varasemalt juba analüüsitud, mistõttu siin neid uuesti ei lahata.

Ühendkuningriik on möönnud, et *Bankovici* kohtuotsusest tulenevalt on eksterritoriaalne jurisdiktsioon ühe erandina võimalik ka juhul, kui riik teostab isiku üle võimu ja kontrolli väljaspool tema enda või tema kontrollitavat territooriumi, kuid ainult EIK-i tuvastatud piiratud erandite puhul.⁴⁹⁴ Üheks selliseks erandiks pidas Ühendkuningriik *Bankovici* kohtuotsuses nimetatud diplomaatide ja konsulaarametnike tegevust ning laevu ja lennukeid, mis iseloomustavad seda, mis laadi peab riigi võim ja kontroll eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tekkimiseks olema. Nendele näidetele on Ühendkuningriigi hinnangul iseloomulik see, et nad sisaldavad jurisdiktsiooni teostamist kujul, nagu see rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetest tuleneb.⁴⁹⁵ Vastupidiselt eeltoodud näidetele, kui riik on teise suveräänse riigi territooriumil ja ei kavatse selle territooriumi üle efektiivset kontrolli teostada, kuid siiski mõjutab seal olevaid inimesi, siis on keskse tähtsusega, kas riigi tegevusel on rahvusvahelise õiguse kohaselt selline alus, mis õigustaks eksterritoriaalse jurisdiktsiooni erakorralist tuvastamist nende isikute suhtes.⁴⁹⁶ Pelgalt *de facto* võimu teostamist või sõjalise jõu kasutamist isiku suhtes mitteliikmesriigi territooriumil ei pea Ühendkuningriik eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tekkeks piisavaks, tuginedes taas *Bankovici* kohtuotsusele.⁴⁹⁷

Eelnevast nähtub, et Ühendkuningriik seob esiteks jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses ennekõike jurisdiktsiooni rahvusvahelises õiguses üldlevinud tähendusega, s.o ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooniga. Ühendkuningriik mööneb, et eksterritoriaalne jurisdiktsioon võib tekkida ka teise riigi territooriumi efektiivse kontrolli tagajärjel⁴⁹⁸, mis tähendab vähemalt ruumilise mudeli osas faktilise võimu ja kontrolli jaatamist jurisdiktsiooni kriteeriumina EIÕK artikli 1 tähenduses. Riigiesindaja võimu ja kontrolli mudelit peab Ühendkuningriik võimalikuks ennekõike juhul, kui riik teostab *de jure* avalikku võimu. Lisaks haakuvad Ühendkuningriigi näited territoriaalsuse printsiibiga, sest nii diplomaatilised ja

⁴⁹³ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 75; *Hassan*, p 70; *Jaloud*, p 121.

⁴⁹⁴ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 76; *Al-Skeini*, p 110 ja 115.

⁴⁹⁵ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 76.

⁴⁹⁶ *Ibid*, p 77.

⁴⁹⁷ *Ibid*; *Al-Skeini*, p 109.

⁴⁹⁸ Nende seisukohtade esitamise ajaks oli EIK teinud juba ka oma otsused *Loizidou* ja *Küpros vs. Türgi* kohtuasjades, kus kohus nimetas territooriumi efektiivse üldise kontrolli eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise ühe alusena.

konsulaaresindused kui ka riigi lipu all registreeritud laevad ja lennukid on kvaasiterritoriaalse iseloomuga.⁴⁹⁹

Eelnevalt kirjeldatud põhimõtteid Iraagis kohaldades leidis Ühendkuningriik *Al-Saadooni* kohtuasjas, et Iraak on suveräänne riik, kes teostab oma territooriumil oma kodanike suhtes avalikku võimu. Ühendkuningriik ei teostanud sellel ajal Iraagi ühegi territooriumi osa või sealsete inimeste üle efektiivset kontrolli ja seeläbi ka mitte avalikku võimu, mis oleks andnud aluse erakorralise eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamiseks *Bankovici* vaimus.⁵⁰⁰

Al-Saadooni kohtuasja eripära oli see, et Iraagi kohus nõudis Ühendkuningriigilt isikute neile üleandmist.⁵⁰¹ Sellest lähtuvalt asus Ühendkuningriik seisukohale, et tulenevalt *Bankovici* kohtuotsusest ei saa riik teise riigi territooriumil jurisdiktsiooni teostada ilma selle riigi nõusoleku, kutse või kaudse heakskiiduta. Seega kui Iraagi kohus oli otsustanud Iraagi õiguse alusel kaebajad vahistada ja välja nõuda, siis sai Ühendkuningriik neid kinni hoida ainult Iraagi kohtute nõusolekul ja samamoodi pidi nad Iraagi kohtute nõudmisel Iraagi võimuorganitele üle andma. Vastasel juhul oleksid Iraagi ametivõimud võinud isikud jõuga Ühendkuningriigi vahi alt ära viia. Ühendkuningriigi hinnangul ei saa aga EIÕK-d selliselt tõlgendada, et see kohustaks riiki teise riigi territooriumil selle riigi ametivõimude õiguspäraseid nõudeid eirama või veelgi enam kasutama neile vastu hakkamiseks vajaduse korral sõjalist jõudu.⁵⁰² Seega pidasid Ühendkuningriigi sõjaväelased isikuid Ühendkuningriigi baasis kinni ja andsid nad Iraagile üle puhtalt Iraagi kohtute otsuse alusel. Selline tegevus ei sisaldanud ühtegi tunnustatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise viisi ja olukord oli pigem sarnane *Drozdi ja Janouseki* kohtuasjaga.⁵⁰³

Küsimuses, mis puudutab Ühendkuningriigi õiguslikku kohustust anda isikud üle Iraagile, on EIK leidnud, et EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni tuvastamisel ei ole oluline, kas vaidlustatud riigi tegu või tegevusetus on tõusetunud riigisisese õiguse või riigil lasuva rahvusvahelise kohustuse pinnalt.⁵⁰⁴ Kuigi EIK tõlgendab EIÕK-d kooskõlas rahvusvahelise õiguse ja poolte rahvusvaheliste kohustustega, ei saa kohus ohtu seada EIÕK kui inimõiguste kaitseks mõeldud lepingu erilist iseloomu.⁵⁰⁵ Seega ei jäta EIK riigil lasuvate konkureerivate rahvusvaheliste kohustuste tõttu riigi eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tuvastamata ja EIÕK-d

⁴⁹⁹ Magistritöö III osa 2.4. peatükis on täpsemalt käsitletud, miks laevade ja lennukite erisus ei ühildu eksterritoriaalse jurisdiktsiooniga EIÕK artikli 1 tähenduses. Diplomaatide ja konsulaarametnike osas on seda käsitletud magistritöö III osa 2.3 alapeatükis.

⁵⁰⁰ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 79.

⁵⁰¹ *Ibid*, p 28–30.

⁵⁰² *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 78.

⁵⁰³ *Ibid*, p 79.

⁵⁰⁴ EIKo 61498/08, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs. Ühendkuningriik*, p 128; *Bosphorus*, p 153.

⁵⁰⁵ *Al-Saadoon*, p 126 ja 127.

kohaldamata, kui isiku õigused on EIÕK kohaselt oluliselt ohus või rikutud. Sellisele normikonfliktile peab riik, mitte kohus, leidma võimaliku poliitilise või õigusliku lahenduse või tegema valiku, kumma rahvusvahelise kohustuse ta täidab.⁵⁰⁶ Ühendkuningriik selle valiku tegelikult ta tegi, kui ta isikud Iraagile välja andis.

Drozdi ja Janouseki kohtuasjas, millega Ühendkuningriik paralleeli tõmbab, oli tegemist Andorra kohtumenetlusega, kuhu Prantsusmaa ja Hispaania olid nimetanud oma kohtunikud. *Al-Saadooni* kohtuasjas oli tegemist Iraagi kohtumenetlusega, kus Ühendkuningriigi sõjaväelased hoidsid isikuid Iraagi kohtu loal vahi all. *Drozdi ja Janouseki* kohtuasjas ei teostanud Prantsusmaa ja Hispaania nimetatud kohtunikud nende riikide, vaid Andorra nimel avalikku võimu ning neil ei olnud menetlusosaliste üle ka faktilist võimu ja kontrolli. *Al-Saadooni* kohtuasjas ei teostanud Ühendkuningriigi sõjaväelased Iraagis küll avalikku võimu, kuid menetlusosalised olid kinnipidamisasutuses nende faktilise kontrolli ja võimu all, sõltumata sellest, et kinnipidamise õiguslikuks aluseks oli Iraagi kohtu dokument. Seega kuigi nende kahe kohtuasja vahel on paralleele, siis riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli aspektist on asjaolud erinevad, mis annavad ka eksteritoriaalse jurisdiktsiooni osas erineva tulemuse.

Al-Skeini kohtuasjas tõi Ühendkuningriik teise lubatud erandina territoriaalsuse printsiibist Põhja-Küprose ja Transnistria kohtuotsuste näitel välja teise riigi territooriumi või selle osa efektiivse kontrolli. Tuginedes *Bankovici* kohtuotsusele rõhutas Ühendkuningriik, et eksteritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamine territooriumi efektiivse kontrolli mudeli alusel on võimalik ainult EIÕK õigusruumis (*espace juridique*), nagu Põhja-Küproses või Moldovas, s.t mitte Iraagis.⁵⁰⁷ Pealegi ei olnud Ühendkuningriigil koalitsioonivägede vähesuse tõttu Lõuna-Iraagi üle mingit kontrolli.⁵⁰⁸

Juba *Issa* kohtuotsuses, mis puudutas ka Iraaki, viitas EIK, et EIÕK võiks territooriumi efektiivse üldise kontrolli korral kohalduda ka väljaspool EIÕK õigusruumi (*espace juridique*).⁵⁰⁹ Ühendkuningriik mõonis ka ise, et EIK oli *Issa* kohtuotsuses sellist võimalust jaatanud, aga ta jättis selle seisukoha lihtsalt kõrvale.⁵¹⁰ *Al-Skeini* kohtuotsuses asus EIK juba ühemõtteliselt seisukohale, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses võib ulatuda ka väljapoole EIÕK õigusruumi.⁵¹¹

Teiseks tugines Ühendkuningriik *Al-Skeini* kohtuasjas sellele, et isikute surma kaasa toonud sõjalised operatsioonid olid omistavad ÜRO-le, mitte Ühendkuningriigile, sest need

⁵⁰⁶ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 247 ja 248.

⁵⁰⁷ *Al-Skeini*, p 110 ja 112.

⁵⁰⁸ *Ibid*, p 101 ja 112.

⁵⁰⁹ *Issa*, p 74.

⁵¹⁰ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 110.

⁵¹¹ *Al-Skeini*, p 142.

operatsioonid toimusid ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooni alusel, millega volitati mitmerahvuselisi relvajõudusid Iraagis julgeolekut ja stabiilsust tagama.⁵¹² Siinkohal ei analüüsita töö piiratud mahu tõttu rahvusvaheliste organisatsioonide volituste ja riigi eksterriitoriaalse jurisdiktsiooni vahelisi seoseid, kuid EIK luges isikud Ühendkuningriigi jurisdiktsiooni alla kuuluvateks.⁵¹³

Kolmandaks tõi EIK *Al-Skeini* kohtuasjas välja selle, et Iraagi okupatsiooni ajal teostas Iraagis avalikku võimu Koalitsiooni Ajutine Valitsus ja alates 2003. aastast ka Iraagi Valitsev Nõukogu. Kumbi neist ei allunud Ühendkuningriigile, neid oli tunnustanud ÜRO Julgeolekunõukogu ja need olid loodud eesmärgiga anda võim võimalikult kiiresti Iraagile tagasi. Seega ei olnud nad võrreldavad rahvusvaheliselt tunnustamata Transnistria Moldaavia Vabariigi või Põhja-Küprose Türgi Vabariigiga.⁵¹⁴ Selle põhjendusega soovis Ühendkuningriik nähtavasti välistada võimaluse, et EIK omistaks Koalitsiooni Ajutise Valitsuse ja Iraagi Valitseva Nõukogu tegevuse Ühendkuningriigile. Esimeses neist oli Ühendkuningriik küll ka ise liige. EIK on Põhja-Küprose ja Transnistria puhul leidnud, et Türgi ja Venemaa kohustus tagada nendel aladel EIÕK-s ettenähtud õigused ja vabadused tuleneb nende poolt vaidlusaluste territooriumide kontrolli ja mõju faktist, sõltumata sellest, kas seda kontrolli teostatakse vahetult, riigi enda relvajõudude või riigile allutatud kohaliku omavalitsuse kaudu.⁵¹⁵ Seda põhjendust on EIK aga kasutanud territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeli, mitte riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli puhul. Kui Ühendkuningriigil ei olnud Lõuna-Iraagi üle efektiivset üldist kontrolli, nagu ta kinnitas, siis ei oleks EIK senise kohtupraktika pinnalt saanud panna Ühendkuningriigile kohustust tagada Lõuna-Iraagis EIÕK-s ettenähtud õigused.

Ka ei pidanud Ühendkuningriik *Al-Skeini* kohtuasjas eksterriitoriaalse jurisdiktsiooni tekkimise alusena kohaldatavaks riigiesindaja võimu ja kontrolli mudelit. Ühendkuningriik küll viitas *Öcalani* kohtuotsusele, kus Türgi ametiisikud vahistasid ja sundisid isiku jõuga Türki naasma, kuid ei pidanud seda kohalduvaks.⁵¹⁶ Nimelt tugines Ühendkuningriik taas *Bankovici* kohtuotsusele, et EIÕK ei kohaldu sellistele eksterriitoriaalsetele sõjalistele operatsioonidele, sest ei ole võimalik vahet teha, kas isikud saavad surma õhust pommitamise või maapinnalt tulistamise tagajärjel.⁵¹⁷ Nagu näha, eristas Ühendkuningriik riigiesindaja poolt vahetut füüsilise jõu kasutamist (*Öcalan*) ja riigiesindaja poolt tulistamist jmt vahendlikku tapmist (*Al-Skeini*,

⁵¹² *Al-Skeini*, p 96 ja 97.

⁵¹³ *Ibid*, p 149 ja 150.

⁵¹⁴ *Ibid*, p 113.

⁵¹⁵ *Loizidou*, esialgsed vastuväited, p 62; *Loizidou*, p 52; *Küpros vs. Türgi*, p 76; *Ilaşcu*, p 382 ja 392; *Catan*, p 120–122.

⁵¹⁶ *Al-Skeini*, p 115.

⁵¹⁷ *Ibid*, p 116 ja 118; *Jaloud*, p 124.

Bankovic) – esimesel juhul võib isiku suhtes füüsilise jõu kasutamine tuua ta riigiesindaja kontrolli ja võimu alla ning seeläbi riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni alla, aga teisel juhul ei ole seos jurisdiktsiooni tekitamiseks justkui piisav. Samas oli EIK erinevalt *Bankovici* kohtuotsusest *Padi* kohtuotsuses selleks ajaks juba möönnud, et ka nt helikopteri rünnak võib isiku tuua riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni alla.⁵¹⁸

Al-Skeini kohtuasjas oli Ühendkuningriik ainult ühe isiku osas nõus, et tema surma ajal kuulus ta Ühendkuningriigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni alla. Siinkohal on oluline märkida, et ka Ühendkuningriigi enda kohtud on üldjuhul eksterritoriaalset jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses tõlgendanud kitsendavalt ja välistavalt, tuginedes *Bankovici* kohtuotsuses toodud EIÕK õigusruumi (*espace juridique*) kontseptsioonile. Küll aga leidsid Ühendkuningriigi kohtud, et EIÕK kohaldub eksterritoriaalselt olukorras, kus Ühendkuningriigi sõdurid olid isiku Iraagis vahistanud ja pidasid teda seal vanglas kinni. Ka Ühendkuningriigi valitsus nõustus, et see isik kuulus Ühendkuningriigi jurisdiktsiooni alla. Seega vaatamata EIÕK õigusruumi (*espace juridique*) kontseptsioonile ei ole ka Ühendkuningriigi hinnangul EIÕK kohaldumine väljaspool seda õigusruumi täiesti välistatud.⁵¹⁹

Ühendkuningriik pidas selle isiku osas eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tekkimise erandlikuks aluseks analoogiat saatkondadega, kuna isik viibis tema surma ajal Ühendkuningriigi peetavas kinnipidamisasutuses. Seega ajal, millal Ühendkuningriigi sõdurid transportisid isikut Iraagis Ühendkuningriigi kinnipidamisasutusse, ei olnud isik veel Ühendkuningriigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni all, vaid jurisdiktsioon tekkis alles sõiduki ja isiku sisenemisest kinnipidamisasutuse perimeetrisse.⁵²⁰ Siin järgis Ühendkuningriik juba *Al-Saadooni* kohtuasjas väljendatud seisukohta, et riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli alusel saab riigi eksterritoriaalne jurisdiktsioon tekkida vaid erandlikel juhtudel, ennekõike juhul, kui riik teostab *de jure* avalikku võimu (nt diplomaadid ja konsulaarametnikud).⁵²¹ Seda näidet laiendades üritas Ühendkuningriik tõmmata paralleeli saatkondade ja kinnipidamisasutuste vahele. Kui üritada jurisdiktsiooni teostamise alusena käsitleda *de jure* võimu teostamist, siis ei ole arusaadav, milles seisneb kinnipidamisasutuse või vangla sarnasus. Nende mõlema puhul on nende pidamiseks vaja asukohariigi nõusolekut, aga meelevaldne on öelda, et kinnipidamisasutuses olles teostab sõjaväelane rohkem avalikku võimu kui inimest sinna transportides. Ka sõjaväelise valve all transportimisel allub inimene sõjaväelase faktilisele võimule ja kontrollile, sõltumata sellest, milline on tema tegevuse *de jure* alus.

⁵¹⁸ *Pad*, p 54.

⁵¹⁹ M. Gondek, lk 275.

⁵²⁰ *Al-Skeini*, p 118.

⁵²¹ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 76.

Hassani kohtuasjas, mille sündmused toimusid enne, kui Ühendkuningriigist sai Iraagis okupeeriv riik, vahistasid Briti sõjaväelased Ba'athi partei kõrgetasemelise liikme venna ja pidasid teda kinni Ameerika Ühendriikide peetavas kinnipidamisasutuses *Camp Bucca*.⁵²² Selles kohtuasjas Ühendkuningriik juba möönis, et EIK on eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tuvastanud ka juhul, kui riigiesindajad teostavad teise riigi territooriumil isiku üle täieliku ainukontrolli, nt kui isik on nende vahi all. Sellele vaatamata leidis Ühendkuningriik, et seda jurisdiktsiooni alust ei saa kohaldada rahvusvahelise relvastatud konflikti aktiivse vaenutegevuse ajal, sest siis kohalduvad riigile rahvusvahelise humanitaarõiguse normid.⁵²³ Nagu töö sissejuhatuses sai öeldud, siis EIÕK ja humanitaarõiguse vahekorrale selle töö raames ei keskenduta ja seega ka Ühendkuningriigi neid vastuväiteid siin ei analüüsita.

Eelnevast sõltumata andis Ühendkuningriik riigiesindaja võimu ja kontrolli mudelile *Hassani* kohtuasjas oma kitsendava tõlgenduse, mille kohaselt on EIK ise öelnud, et riigiesindaja võim ja kontroll isiku üle peab olema täielik ja välistav. Seega ei saa eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tuvastada juhul, kui kontrolli teostatakse teise riigiga ühiselt või kahepoolsest. *Camp Bucca* üle teostasid peamiselt võimu ja kontrolli Ameerika Ühendriigid, mistõttu ei olnud isik Ühendkuningriigi täieliku ainukontrolli ega ka mitte valdavalt Ühendkuningriigi kontrolli all.⁵²⁴ Ilmselt viitas Ühendkuningriik EIK-i kohtuotsustele *Al-Saadooni* ja *Medvedyevi* kohtuasjades, kus kohus tuvastas, et Ühendkuningriik teostas vangla ja seal kinnipeetud inimeste üle ning Prantsusmaa laeva ja selle meeskonna üle täielikku ainukontrolli.⁵²⁵ Asjaolu, et kinnipidamisasutust peavad kaks riiki, ei välista automaatselt, et üks neist riikidest või ka mõlemad ei saaks teostada isiku üle faktilist võimu ja kontrolli. Seda saab tuvastada ennekõike juhtumi konkreetsete asjaolude alusel ja *Hassani* kohtuasjas pidas EIK seda piisavalt tõendatuks, et kinnipidamise ajal oli isik Ühendkuningriigi sõjaväelaste kontrolli all.⁵²⁶

Sarnaselt *Al-Skeini* kohtuasjale asus Ühendkuningriik ka *Hassani* kohtuasjas seisukohale, et isegi juhul, kui kohus leiaks, et isik ikkagi oli Ühendkuningriigi kontrolli ja jurisdiktsiooni all, siis sai ta seda olla ainult kuni hetkeni, millal ta viidi *Camp Buccas* kinnipidamisasutusest selle perimeetrisse jäävale tsiviilisikute alale. Sellel alal ei teostanud isiku üle kontrolli ei Ameerika Ühendriigid ega Ühendkuningriik, teda ei hoitud seal sunnijõuga kinni, vaid ta ootas seal tsiviilisikuna transporti, sest turvalisuse kaalutlustel oleks olnud vastutustundetu ta kohe vabastada. Samamoodi, ka ajal, kui Ühendkuningriigi väed transportisid isikut bussiga tagasi

⁵²² *Hassan*, p 10–12, 14 ja 25.

⁵²³ *Ibid*, p 71.

⁵²⁴ *Hassan*, p 72.

⁵²⁵ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus p 86–89; *Medvedyev*, p 67.

⁵²⁶ *Hassan*, p 76, 78 ja 79.

algmesse kinnipidamiskohta, ei olnud isik enam Ühendkuningriigi kontrolli all, vaid ta sõitis bussis vaba mehena.⁵²⁷ Kohus sellise lähenemisega ei nõustunud, et riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli piirid sõltuksid sisuliselt asutuse territooriumist, vaid leidis, et isik oli alates vahistamisest kuni pärast vabastamist bussi pealt maha astumiseni Ühendkuningriigi jurisdiktsiooni all.⁵²⁸ Isikliku mudeli rakendamine ei saa sõltuda ruumilistest piirangutest, seega nii kaua, kui isik on riigiesindaja faktilise võimu ja kontrolli all, kuulub ta ka selle riigi jurisdiktsiooni alla. Samas sõltuvalt asjaoludest on vaieldav, kas nt kinnipidamisasutusest bussiga ära sõites isik ikka on veel selle riigi kontrolli ja võimu all või mitte. Asjaolu, et bussis on nt turvalisuse kaalutlustel ka sõjaväelane, ei tähenda ilmtingimata, et isik on kohe tema kontrolli ja võimu all.

Üldisemalt on Ühendkuningriik mitu korda tähelepanu juhtinud sellele, et see võib kaasa tuua tõsisemaid kontseptuaalseid, praktilisi ja õiguslikke probleeme, kui panna riigile kohustus tagada EIÕK-s ettenähtud õigused ka väljaspool oma riigi territooriumi ja ennekõike väljaspool EIÕK regionaalset õigusruumi ehk riikides, mis ei jaga EN-i liikmesriikidega sarnaseid väärtusi.⁵²⁹ Vastupidine lähenemine paneks riigile kohustuse suruda teisele riigile peale neile kultuuriliselt võõraid standardeid ja sekkuks sellega teise riigi enesemääramisõigusesse.⁵³⁰ Samas rõhutas Ühendkuningriik, et EIÕK mittekohaldamine ei tähenda, et riigid võivad eksterritoriaalselt karistamatult tegutseda, vaid sellises olukorras seovad riike õiguslikult teised rahvusvahelise ja riigisisese õiguse normid (nt Genfi ja Haagi konventsioonid).⁵³¹

EIK on ise korduvalt öelnud, et EIÕK ei saa olla vahend, mille kaudu EIÕK liikmesriigid peaksid mitteliikmesriikidele EIÕK standardeid peale suruma.⁵³² EIK-i kujundatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni isiklik mudel seda lähenemist ka toetab, sest kohus on leidnud, et riigiesindaja võimu ja kontrolli korral tuleb konkreetsele inimesele tagada ainult asjaomased inimõigused. Samas EIK-i kujundatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ruumiline mudel on selles osas problemaatilisem, sest kohus on leidnud, et territooriumi efektiivse üldise kontrolli korral peab riik kontrollitaval alal tagama kõik inimõigused. Seni on EIK territooriumi efektiivse üldise kontrolli tuvastanud EN-i liikmesriikides nagu Küpros, Moldova ja Aserbaidžaan. Kui mõelda teistele konfliktikolletele Gruusias ja Ukrainas, mille osas on ka vaidlused EIK-is pooleli, siis ka need jäävad EN-i liikmesriikide piiridesse. Iraagi osas, mis ei ole EN-i liikmesriik, ei tuvastanud EIK eksterritoriaalset jurisdiktsiooni kordagi puhtalt territooriumi efektiivse kontrolli mudeli

⁵²⁷ Hassan, p 73.

⁵²⁸ Ibid, p 79 ja 80.

⁵²⁹ Al-Saadoon, vastuvõetavuse otsus, p 81; Al-Skeini, p 109.

⁵³⁰ Al-Skeini, p 110.

⁵³¹ Al-Saadoon, vastuvõetavuse otsus, p 81; Al-Skeini, p 119.

⁵³² Al-Skeini, p 141; Loizidou, esialgsed vastuväited, p 75. Sama ka Küpros vs. Türki, p 78; Soering, p 86; Kakoulli; Bosphorus, p 156; Behrami, p 145; Rambus; Klausecker, p 95; Sargsyan, p 147; Mozer, p 136.

alusel ja Ühendkuningriigil seda kohustust ei tekkinud. Juhul kui aga kohus peaks mõnes kohtuasjas tuvastama riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni EN-i mitteliikmesriigis territooriumi efektiivse üldise kontrolli alusel (nt hüpoteetiliselt Türgi hõivatud kurdide ala Süürias), siis peaks riik selles EN-i mitteliikmesriigis kontrollitava territooriumi osas tagama kõik inimõigused. Toodud teoreetilise näite puhul peaks Türgi tagama kurdidele Türgi kontrollitaval alal Süürias kõik EIÕK-s ettenähtud inimõigused. Sellisel juhul võib tekkida vastuolu EIK-i enda põhimõttega, et EIÕK eesmärk ei ole n-ö importida EIÕK standardeid mitteliikmesriikidesse.

Al-Skeini kohtuotsuses juhtis Ühendkuningriigi tähelepanu ka vastuolule, mis tekib EIÕK artikli 1 ja artikli 56 kohaldamisel. Nimelt on riik vaba otsustama, kas laiendada EIÕK-d väljaspool EIÕK õigusruumi (*espace juridique*) asuvatele ülemeremaadele ja -territooriumidele, mis võivad juba aastakümneid olla olnud tema efektiivse kontrolli all, aga ta ei saa valida, kas laiendada EIÕK-d väljaspool EIÕK õigusruumi asuvatele territooriumidele, mille üle tal on sõjalise tegevuse tulemusena ajutiselt või lühiajaliselt efektiivne kontroll (nt kuni rahu ja julgeoleku tagamiseni selles riigis).⁵³³ Artikliga 56 seonduvat analüüsiti detailsemalt magistriritöö II osa 4. peatükis. Siinkohal tasub üle rõhutada vaid seda, et riigil on valiku võimalus ainult EIÕK artiklis 56 nimetatud territooriumide puhul. Riik ei saa valida ka seda, kas kohaldada EIÕK-d teises EIÕK liikmesriigis või mitte. Kui panna rõhuasetus EIÕK õigusruumile ehk EN-i liikmesriikidele ja mitteliikmesriikidele, siis võikski pidada EIÕK kui inimõiguste kaitse instrumendi mõtte ja eesmärgiga kooskõlas olevaks *Bankovici* kohtuotsuse lahendust, et Belgradi pommitamisel ei pidanud EIÕK-d kohaldama, aga nt Berliini või Pariisi pommitamisel oleks ilmselt pidanud.

3.2. Holland

Hollandi näide on hea jätk Ühendkuningriigile omale, sest ka Hollandi puhul on EIK eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimust arutanud seoses Iraagi sõja ning riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeliga.

Jaloudi kohtuasjas ei nõustunud Holland, et Iraagis Ühendkuningriigi juhtimise ja kontrolli all Iraagi missioonis osaledes võiks Hollandil tekkida eksterritoriaalne jurisdiktsioon.⁵³⁴ Hollandi peamised vastuväited olid, et okupeerivad riigid olid Iraagis Ühendkuningriik ja Ameerika Ühendriigid, mitte Holland.⁵³⁵ Holland ei teostanud Iraagis ka avalikku võimu, vaid ka

⁵³³ *Al-Skeini*, p 111.

⁵³⁴ *Jaloud*, p 112.

⁵³⁵ *Ibid*, p 113 ja 125.

see oli täielikult Ühendkuningriigi ja Ameerika Ühendriikide pädevuses, sest nemad olid loonud Koalitsiooni Ajutise Valitsuse.⁵³⁶ Hollandi üksused allusid kogu aja Ühendkuningriigi ohvitseri operatsioonijuhtimisõigusele.⁵³⁷ EIK ei ole pidanud seda riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli puhul määravaks, kes on okupeeriv riik – *Al-Skeini* ja *Al-Jedda* kohtuasjades oli see Ühendkuningriigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisel oluline, aga Transnistria ja Põhja-Küprose puhul mitte.⁵³⁸ Kohus ei selgita, milliste asjaolude korral on okupeeriva riigi staatus eksterritoriaalse jurisdiktsiooni kindlakstegemisel vajalik. Vaadates *Al-Skeini* ja *Al-Jedda* kohtuotsuseid, siis Ühendkuningriigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisel oli määravam pigem see, et isikud oli sõjaväelaste faktilise võimu ja kontrolli all, kui see, et Ühendkuningriik teostas sellel ajaperioodil Iraagis ka osaliselt avalikku võimu.

Mis puudutab seda, et Hollandi sõjaväelased osalesid Iraagi missioonis Ühendkuningriigi juhtimise all, siis selles osas järgib EIK *Al-Saadooni*, *Medvedyevi* ja *Hassani* kohtuotsuste loogikat, et oluline on, kes teostab isiku üle kontrolli.⁵³⁹ Ainuüksi teise riigi juhtimisele allumine ei vabasta riiki ja tema sõjaväelasi EIÕK kohustuste täitmisest, kui riigil säilib oma sõjaväelaste üle täielik kontroll.⁵⁴⁰ EIK-i otsusest ei selgu aga⁵⁴¹, kas sellisel juhul, kui riik annaks oma väed teise riigi täieliku ainukontrolli alla, saaks tuvastada ainult selle riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni, kelle käsutusse väed anti. Küll võib *Jaloudi* kohtuotsusest teha järelduse, et kui rahvusvahelisse missiooni panustavad mitu riiki, siis praktiliselt igal riigil neist võib kas eraldi või paralleelselt tekkida eksterritoriaalne jurisdiktsioon riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli alusel, kui nad säilitavad tavapärase kontrolli oma vägede üle.

Hollandi hinnangul ei olnud *Jaloudi* kohtuasjas kohaldatavad *Al-Skeini* kohtuotsuse põhimõtted, kus EIK oli tuvastanud Ühendkuningriigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni põhjusel, et isikud said surma sõjalise operatsiooni ajal Ühendkuningriigi sõdurite käe läbi.⁵⁴² *Jaloudi* kohtuasjas oli isik surma saanud Iraagi tsiviilkaitse korpuse peetavas ja mehitatud kontrollpunktis, kus Holland täitis ainult nõustavat ja vaatlevat rolli. Nende vahel ei olnud hierarhilist alluvussuhet, vaid võim ja vastutus olid Iraagi julgeolekujõudude käes.⁵⁴³ Hollandi väed ei teostanud isiku suhtes ka füüsilist võimu ja kontrolli, sest ta polnud ühelgi ajahetkel nende vahi all. Tuginedes *Bankovici* kohtuotsusele leidis Holland, et sõjaväelase lasust inimese pihta ei piisa riigi

⁵³⁶ *Jaloud*, p 114.

⁵³⁷ *Ibid*, p 115.

⁵³⁸ *Ibid*, p 142.

⁵³⁹ *Al-Saadoon*, vastuvõetavuse otsus, p 86–89; *Medvedyev*, p 67; *Hassan*, p 78–80.

⁵⁴⁰ *Jaloud*, p 143, 147, 149.

⁵⁴¹ *Ibid*, p 151.

⁵⁴² *Ibid*, p 112 ja 117.

⁵⁴³ *Ibid*, p 117.

eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamiseks.⁵⁴⁴ Jättes kõrvale viite *Bankovici* kohtuotsusele, mida on juba eelmises alapeatükis analüüsitud, siis lähtus EIK sellest, et Iraak oli Koalitsiooni Ajutise Valitsuse ja koalitsioonivägede võimu all ning selle missiooni raames oli kontrollpunkt Hollandi järelevalve all.⁵⁴⁵

Holland tõi välja, et ka territooriumi efektiivse üldise kontrolli alusel ei saaks Hollandil eksterritoriaalset jurisdiktsiooni tekkida, sest Hollandi väed olid Kagu-Iraagis piiratud koosseisus ja neil ei olnud sellisel määral kontrolli, mis oleks toonud selle territooriumi nende kontrolli ja jurisdiktsiooni alla.⁵⁴⁶ Isegi kui eeldada, et vaidlusalusel perioodil teostas Holland efektiivset kontrolli sõidukite kontrollpunkti üle, siis oli see ala nii piiratud, et territooriumi efektiivse üldise kontrolli ning riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli vahel ei oleks enam mingit tähendusrikast vahet.⁵⁴⁷ Kuigi Holland Iraagis territooriumi efektiivset üldist kontrolli ei teostanud ja ka kohus seda ei arvanud, siis Hollandi küsimusepüstitus, kui väike võib olla efektiivselt kontrollitav maa-ala, on õigustatud. Ruumilise ja isikliku mudeli kokkulangemise küsimusele on tähelepanu pööratud juba magistritöö III osa 3.2. alapeatükis.

Jaloudi kohtuasjas esitas oma arvamuse ka Ühendkuningriik, kelle seisukohad kajastasid peamiselt eelmises alapeatükis toodut. Täiendavalt väärrib siinkohal väljatoomist see, et Ühendkuningriik juhtis tähelepanu sellele, et kui EIK peaks tuvastama Hollandi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni, siis tekib tõsine oht, et tulevikus võivad EIÕK liikmesriigid hoiduda vastamast ÜRO Julgeolekunõukogu üleskutsetele panustada vägedega ÜRO mandaadi all tegutsevatesse missioonidesse.⁵⁴⁸ Kohus seda ei kommenteerinud, aga kohtunik I. Motoc nimetas seda õiguslikust vaatenurgast ebaoluliseks, sest rahuvalveoperatsioonides või mitmerahvuselistes relvajõududes osalevad sõdurid ei saa nautida puutumatust pelgalt seetõttu, et nende riik sellises missioonis osaleb.⁵⁴⁹ Seadmata kahtluse alla seda, et riigi relvajõud ei pea nautima EIÕK-st puutumatust, siis ometigi ei saa EIK kohtuasju lahendada vaakumis tegelikust elust. Ka oma kohtupraktikas ei ole EIK olnud vaba poliitilistest kaalutlustest, kui meenutada kasvõi *Bankovici* ja Transnistria kohtuotsuseid. Siinkohal tasub esile tuua ka EIK-i enda varasemaid seisukohti, et EIÕK missioon on käsitleda ka poliitikaküsimusi üldistes huvides⁵⁵⁰ ja et EIÕK olemuses on otsida õiglast tasakaalu ühiskonna üldiste huvide ja inimõiguste kaitse vahel.⁵⁵¹

⁵⁴⁴ *Jaloud*, p 118, 119 ja 124.

⁵⁴⁵ *Ibid*, p 150–152.

⁵⁴⁶ *Jaloud*, p 118.

⁵⁴⁷ *Ibid*, p 120.

⁵⁴⁸ *Ibid*, p 126.

⁵⁴⁹ *Jaloud*, I. Motoci nõustuv arvamus, p 7.

⁵⁵⁰ *Rantsev*, p 197.

⁵⁵¹ *Soering*, p 89.

3.3. Itaalia

Itaalia osas on EIK eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimust arutanud seoses riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeliga ning esile väärrib tuua just riigi tegevust avamerel ja *Hirsi Jamaa* kohtuasja.

Selles kohtuasjas möönis Itaalia, et sündmused leidsid aset Itaalia sõjalaevadel, aga Itaalia võimudel ei olnud isikute üle täielikku ainukontrolli.⁵⁵² Itaalia laevad pidasid põgenike laevad avamerel kinni päästeoperatsiooni käigus, et tagada pardal olevate inimeste ohutus, ja eskortisid nad Liibüasse vastavalt kahepoolsetele lepingutele.⁵⁵³ Itaalia rõhus sellele, et päästekohustus tulenes riigile ÜRO mereõiguse konventsioonist, sellist päästeoperatsiooni ei saanud mitte mingil juhul pidada sõjaliseks operatsiooniks merel ning sellest ei tekkinud riigi ja päästetud isikute vahel jurisdiktsiooni loovat ühendavat seost.⁵⁵⁴ EIK jätkas oma senist käsitlust, et riigi teised rahvusvahelised kohustused, olgu selleks mereõigusest tuleneva päästeoperatsiooni läbiviimine või Liibüaga sõlmitud kahepoolsed lepingud, ei välista EIÕK kohaldamist.⁵⁵⁵ Samuti ei sõltu EIÕK kohaldamine ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamine sellest, kas avamerel toimunu oli pääste- või sõjaline operatsioon.⁵⁵⁶

Itaalia selgitas täiendavalt, et päästeoperatsioon ei kestnud üle kümne tunni, selle käigus osutati inimestele humanitaar- ja meditsiiniabi, nad ei läinud laevade pardale ega kasutanud kordagi inimeste suhtes relvi ega vägivalda. Selles osas erines juhtunu *Medvedyevi* kohtuasjast⁵⁵⁷, kus EIK tuvastas Prantsusmaa eksterritoriaalse jurisdiktsiooni arvestades täielikku ainukontrolli, mida Prantsusmaa sõjaväelased laeva ja selle meeskonna üle avamerel teostasid.⁵⁵⁸

Itaalia rõhutas korduvalt *Hirsi Jamaa* kohtuasja erinevust *Medvedyevi* kohtuasjast, kus EIK tuvastas Prantsusmaa jurisdiktsiooni põhjusel, et Prantsusmaa mereväelased teostasid laeva ja selle meeskonna üle täielikku ainukontrolli.⁵⁵⁹ Samas ei eelda täielik ainukontroll, et riigiesindaja kasutaks isiku suhtes füüsilist jõudu või relvi. Ka eesmärk, miks isik riigiesindaja võimu ja kontrolli alla tuuakse, ei oma eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisel tähendust – see tegevus või eesmärk võib olla nii õiguspärane kui ka õigusvastane. Kui riigi eksterritoriaalne jurisdiktsioon on EIÕK artikli 1 alusel tuvastatud, siis kaasneb riigile kohustus tagada isikutele asjaomased inimõigused. EIÕK artikli 1 alusel eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamine ei

⁵⁵² *Hirsi Jamaa*, p 64.

⁵⁵³ *Ibid*, p 65.

⁵⁵⁴ *Ibid*.

⁵⁵⁵ *Ibid*, p 79 ja 81.

⁵⁵⁶ *Ibid*, p 81.

⁵⁵⁷ *Medvedyevi* kohtuotsuses ei ole välja toodud Prantsusmaa seisukohti jurisdiktsiooni küsimustes, mistõttu ei saa *Hirsi Jamaa* ja *Medvedyevi* kohtuasjade osas riikide seisukohti võrrelda.

⁵⁵⁸ *Hirsi Jamaa*, p 66.

⁵⁵⁹ *Medvedyev*, p 67.

tähenda aga, et kõiki EIÕK-s ettenähtud materiaaõiguslikke norme tuleks sisustada läbi artiklis 1 toodud (eksterritoriaalse) jurisdiktsiooni mõiste. *Hirsi Jamaa* kohtuotsust on J. Crawford just sellel põhjusel kritiseerinud, et jurisdiktsiooni termini tähendus EIÕK artiklis 1 ei saa määrata EIÕK teiste materiaaõiguslike normide (nt protokolli 4 artikli 4) sisulist tähendust ja nende normide (nt väljasaatmise termini) sisu ei saa laiendada artiklis 1 toodud jurisdiktsiooni mõiste kaudu.⁵⁶⁰ EIÕK artikkel 1 on ainult nn lävekriteerium, et EIÕK saaks üldse kohalduda, mida kohus vähemalt kuni *Hirsi Jamaa* kohtuotsuseni oli ka ise selliselt rõhutanud.⁵⁶¹

⁵⁶⁰ J. Crawford. *Chance, Order, Change: The Course of International Law. General Course on Public International Law*. Leiden: Brill/Nijhoff 2014, lk 279.

⁵⁶¹ *Al-Skeini*, p 130; *Al-Jedda*, p 74; *Ilaşcu*, p 311; *Catan*, p 103; *Al-Dulimi*, p 88.

V. Poliitika vabandus või moraalsuse utoopia?

Eelmises osas kirjeldatud riikide seisukohtadest nähtub, et riigid käsitlevad jurisdiktsiooni peamiselt territoriaalsena ja eksterritoriaalselt seostatakse jurisdiktsiooni algselt pigem ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooniga. Kui EIK-i tõlgenduse jurisdiktsiooni kui faktilise võimu ja kontrolli kohta võtavad riigid pigem sujuvalt omaks, siis EIK-ile heidetakse ennekõike ette eksterritoriaalse jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses liiga laiendavat tõlgendamist. Üheltpoolt ollakse selle vastu, et EIK kasutab eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tõlgendamisel „elava instrumendi“ põhimõtet. Teisalt leitakse, et EIÕK kui regionaalne inimõiguste instrument ei saaks kohalduda väljaspool EIÕK õigusruumi (*espace juridique*). Lisaks leitakse radikaalsemalt, et eksterritoriaalne jurisdiktsioon on võimalik ainult juhul, kui riik on teinud artikli 56 alusel eraldi deklaratsiooni. Pigem ollakse aga seisukohal, et eksterritoriaalne jurisdiktsioon on võimalik kindlalt piiritletud erakorralistel juhtudel. Läbivalt heidetakse aga kohtule ette jurisdiktsiooni ja riigivastutuse kontseptsioonide hägustamist ja ebapiisavat eristamist. Soovides, et EIK läheneks eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatusele traditsioonilisemalt, kasutavad riigid pidevalt ära *Bankovici* kohtuotsuse põhjendusi, millest kohus ise on üritanud oma hilisemas kohtupraktikas eemalduda.

Ei ole üllatav, et riikide seisukohtadest nähtub soov tõlgendada eksterritoriaalset jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses kitsendavalt. Üheltpoolt selgitavad riikide vaashoitumat hoiakut riikide enda huvid ja nende arusaam EIÕK artiklist 1 nii, nagu nad sellele alla kirjutasid, kuid teiselt poolt on selle põhjuseks kindlasti ka EIÕK artikli 1 ja EIK-i kohtupraktika ebaselgus ja heitlikkus riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni küsimuses. Ilmekalt on selle kohta öelnud Ühendkuningriigi kohtunik Lord Bingham, kes ütles, et riigisiseste kohtute ülesanne on pidada sammu EIK-i kohtupraktikaga nii, nagu see aja jooksul areneb, aga mitte rohkem ja kindlasti mitte vähem.⁵⁶² Ühendkuningriigi kohtunik Lord Brown täiendas seda mõtet ülemkoja *Al-Skeini* kohtuotsuses ja lisas, et riigisisese kohtu jaoks on suurem oht sisustada EIÕK-d liiga heldelt kaebaja kasuks kui liiga kitsalt, sest esimesel juhul ei saa riik otsust EIK-i edasi kaevata ja viga jääb püsima, aga teisel juhul saab kaebaja pöörduda EIK-i ja lasta EIK-il otsus ära parandada.⁵⁶³ Seega on juba olemuslikult EIK-i ja riikide kohtute vahelisesse suhtesse sisse kirjutatud, et riigisisised kohtud ei soovi EIK-ist n-ö ette rutata ja seda eriti põhimõttelistes küsimustes nagu riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatus EIÕK artiklis 1.

⁵⁶² Lord Bingham of Cornhill seisukoht. – *Regina v. Special Adjudicator (Respondent) ex parte Ullah (FC) (Appellant)*. [2004] UKHL 26, 17.06.2004, p 20.

⁵⁶³ Lord Brown of Eaton-Under-Heywood seisukoht. – *Al-Skeini and others (Respondents) v. Secretary of State for Defence (Appellant) Al-Skeini and others (Appellants) v. Secretary of State for Defence (Respondent) (Consolidated Appeals)*. [2007] UKHL 26, 13.06.2007, p 106.

Lisaks näevad viimastel aastakümnetel mitmed riigid EIÕK eksterritoriaalses kohaldamises ennekõike takistust tõhusa terrorismivastase võitluse ja rahuvalveoperatsioonide läbiviimises. N. Wenzel leiab, et pikemas perspektiivis võidaksid nii terrorismivastane võitlus kui ka rahuvalveoperatsioonid sellest, kui riikide eksterritoriaalsetele tegudele laieneksid inimõiguste alased kohustused, sest tugev pühendumine inimõiguste kaitsele tõstaks ka riikide sellise tegevuse legitiimsust.⁵⁶⁴ On kaheldav, kas inimõiguste tagamisele pühendumine tõstaks nt terrorismivastase võitluse legitiimsust nendes riikides, kus seda võitlust läbi viiakse, või tõstaks see pigem nende operatsioonide legitiimust seda võitlust läbiviiva EN-i liikmesriigi ja tema kodanike silmis.

Kahtlematult peavad riigid aga ka oma eksterritoriaalsete tegude eest vastutama. Kui riik on ennast sidunud kohustusega austada inimõigusi, siis see kohustus ei saa lõppeda riigipiiriga ning võib kohalduda ka eksterritoriaalsetes olukordades. Samas on äärmiselt kaheldav, kas mitte ainult riigid, vaid ka EIÕK süsteem ja EIK on valmis selleks, et kohtusse hakkavad pöörduma inimesed Iraagist, Afganistanist, Süüriast, Liibüast, Malist, Sudaanist, Kesk-Aafrika Vabariigist jt-st riikidest, kus nii NATO kui ka ÜRO egiidi all viiakse läbi erinevaid operatsioone ja missioone. EIK-i kohtupraktikat arvestades ei ole välistatud, et nende operatsioonide käigus toimunu võib teatud juhtudel kuuluda neis osalevate riikide eksterritoriaalse jurisdiktsiooni alla. Kohtu juba praegust väga suurt töökoormust ja selliste riikidega kaasnevate tõenduslike raskustega arvestades võib see anda tugeva tagasilöögi EIK-i enda seatud inimõiguste efektiivse kaitse eesmärgile.

Riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni väga laiaulatusliku tõlgenduse korral kaasneb teisigi küsimusi. Ühendkuningriigi kohtunik Lord Rodger leidis *Al-Skeini* kohtuasjas, et EIÕK kui regionaalse instrumendi Iraagis kohaldamisel kaasneks oht, et Ühendkuningriiki ja EIK-i võiks süüdistada inimõiguste imperialismis.⁵⁶⁵ Inimõiguste imperialismi all mõistetakse inimõiguste kehtestamist tasemel, mis ei ole ülemaailmselt levinud, mida ei ole sellisena ennekõike asjaomasel territooriumil varem kohaldatud ja mis on omased pigem mingile regionaalsele riikide rühmale.⁵⁶⁶ Kui EIK oleks tuvastanud Ühendkuningriigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni Kagu-Iraagis territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeli alusel, siis oleks Ühendkuningriik pidanud EIK-i senise kohtupraktika loogikat järgides kehtestama oma EIÕK kohustuste täitmiseks enda kontrollitaval alal Iraagis õigusnormid, mida sellel territooriumil varem ei tuntud. EIK-i kohtunik G. Bonello reageeris Lord Rodgeri seisukohavõtule oma nõustavas arvamuses väga

⁵⁶⁴ N. Wenzel, p 23.

⁵⁶⁵ Lord Rodger of Earlsferry seisukoht. – *Al-Skeini and others (Respondents) v. Secretary of State for Defence (Appellant) Al-Skeini and others (Appellants) v. Secretary of State for Defence (Respondent) (Consolidated Appeals)*. [2007] UKHL 26, 13.06.2007, p 78.

⁵⁶⁶ R. Wilde, lk 102.

emotsionaalselt. Tema sõnul ei peaks riik, kes teostas sõjalist imperialismi teise suveräänse riigi üle, pahaks panema seda, kui teda süüdistatakse pärast alistatud vaenlasele inimõiguste imperialismi eksportimises, vaid ta peaks sõja eksportimisel hoolt kandma ka sõjakolemuste vastaste tagatiste ekspordi eest ja vajaduse korral meelekindlalt taluma inimõiguste imperialistiks nimetamise häbi.⁵⁶⁷ Enda kohta lisas ta, et see kõlab talle eriliselt veetlevana, kui teda peetaks igaveseks inimõiguste imperialistiks.⁵⁶⁸

Inimõiguste imperialismi osas on R. Wilde tähelepanu juhtinud sellele, et kui inimõigused võivad tegelikult tähendada erinevas kontekstis erinevaid asju, siis tuleks kaaluda, kas need erinevad tähendused võiksid hõlmata ka vajadust eristada okupeeriva riigi kohustusi ja okupeeritaval alal juba kehtivat õigust ning laiemalt kultuurilisi erinevusi okupeeriva riigi ja okupeeritava ala inimeste vahel.⁵⁶⁹ Sellega haakub ka küsimus riigi EIÕK alaste kohustuste seose kohta Haagi IV konventsiooniga, mis paneb okupeerivale riigile kohustuse austada okupeeritavas riigis kehtivaid seadusi, v.a juhul, kui peaks esinema sundivaid takistusi.⁵⁷⁰ Sellesse küsimusse siinkohal küll detailsemalt ei süüvita. K. Costa näeb aga võimalikus piiride tõmbamises ebameeldivat *déjà vu*-d kolonialismiga, mis saadab sõnumi, et EN-i liikmesriigid on valmis järgima teatud standardeid, kui nad on omataoliste riikide seas, aga on selleks vähem valmis maailma vähem tuttavamates paikades.⁵⁷¹ Sellele võiks omakorda vastuargumendiks tuua E. Posneri arvamuse, kes leiab, et me kipume Läänes arvama, et me teame paremini kui teistes riikides elavad inimesed, kuidas nad oma elu elama ja seda paremaks tegema peaksid.⁵⁷² Seega kuigi riigi EIÕK alased kohustused peaksid printsipis riiki siduma ka väljaspool riigipiire tegutsedes, siis ei tähenda see, et riik peaks seetõttu inimõigused enda poolt järgitaval kujul ja tasemel ka teistes riikides kehtestama. Oma kohustused tuleb küll täita, aga see ei peaks toimuma teiste riikide siseasjadesse sekkumise hinnaga.

Eelnevalt kirjeldatud dilemma puhul riikide soovide ja käitumise ning inimõiguste ideaalide vahel on kohane peatuda M. Koskenniemi poolt öeldul. Ta on rahvusvahelise õiguse olemuse kohta öelnud, et üheltpoolt üritab rahvusvaheline õigus distantseerida ennast riikide käitumisest ja huvidest, et säilitada oma normatiivsust, ja teiselt poolt üritab rahvusvaheline õigus ennast distantseerida moraalsusest, et säilitada oma konkreetsust.⁵⁷³ Kui rahvusvaheline õigus ei

⁵⁶⁷ *Al-Skeini*, kohtunik G. Bonello nõustuv arvamus, p 37 ja 38.

⁵⁶⁸ *Ibid*, p 39.

⁵⁶⁹ R. Wilde, lk 109.

⁵⁷⁰ 1907. aasta Haagi IV konventsioon maasõja seaduste ja tavade kohta ning selle lisa: maasõja seaduste ja tavade järgimise sätted, art 43. – <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195> (28.04.2019).

⁵⁷¹ K. Costa, lk 158.

⁵⁷² E. Posner. *The Twilight of Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press 2014, lk 68.

⁵⁷³ M. Koskenniemi. *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. 2. tr. Cambridge: Cambridge University Press 2005, lk 17.

hoiaks vahemaad riikide käitumise ja huvidega, siis oleks tal oht muutuda poliitika vabanduseks.⁵⁷⁴ Kui ta omakorda põhineks põhimõtetel, millel ei oleks riikide käitumise ja huvidega mingit seost, siis oleks tal oht muutuda moraalseks utoopiaks.⁵⁷⁵ Seega peab rahvusvaheline õigus leidma tasakaalu normatiivsuse ja konkreetsuse vahel ning sama kehtib ka inimõiguste kohta.

Magistritöö IV osa 1. peatükis sai osundatud, et EIÕK tõlgendamisel tuleb leida tasakaal riikide üldiste huvide ja inimõiguste kaitse vahel. See tähendab ka vajadust arvestada riikide käitumise ja huvidega. EIK on oma ekterritoriaalse jurisdiktsiooni alases kohtupraktikas vaieldamatult arvestanud faktiliselt sellega, et riikide käitumine on muutunud ja et ühiskonnas laiemalt on toimunud mitmeid muutusi. Kas EIK on seejuures EIÕK artikli 1 tõlgendamisel arvestanud ka riikide huvidega või on ta ennekõike keskendunud EIÕK ja inimõiguste autonoomsusele riikide käitumisest ja riikide huvidest? Kui EIÕK materiaalõiguslike normide tõlgendamisel kasutab EIK ka selliseid tõlgendusmeetodeid nagu Euroopa konsensus, kaalutlusruum (*margin of appreciation*), subsidiaarsus, proportsionaalsus jmt, siis EIÕK artikli 1 tõlgendamisel on EIK valdavalt piirdunud „elava instrumendi“ ja inimõiguste efektiivse kaitse põhimõtetega. Arusaadavalt ei saa ekterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatus olla liikmesriigiti erinev sõltuvalt riigi poliitilistest, kultuurilistest, sotsiaalsetest või muudest taolistest erisustest.⁵⁷⁶ Ekterritoriaalse jurisdiktsiooni põhimõtted peaksid olema kõikidele liikmesriikidele samad, et riikidel oleks võimalik ette näha, millal nad on EIÕK kohustustega seotud, ning nende põhimõtete väljatöötamisel peaks kohus kaaluma ka riikide üldisi huvisid. Kui jätta kõrvale *Bankovici* kohtuotsus, mis kaldub pigem kategooriasse „poliitika vabandus“, siis oma ülejäänud kohtupraktikas on EIK lähtunud ennekõike inimõiguste efektiivse kaitse, sh inimõiguste kaitses vaakumi vältimise eesmärgist. Riikide seisukohad on pigem jäänud tahaplaanile.

See on liikmesriikides kaasa toonud tagasilööke, mis on avaldunud muu hulgas liikmesriikide soovides EIÕK-d reformida. Kuigi EIÕK-d tõlgendab kohus, mitte riigid, siis maailm koosneb endiselt veel riikidest, mitte üksikisikute kogumist⁵⁷⁷. Tuleb arvestada, et riik soovib rahvusvahelisel areenil osaleda nii kaua, kui tema huvisid seal mõistlikul määral arvestatakse ja tõsiselt võetakse.⁵⁷⁸ Riigid on ka EIÕK ellu kutsunud ja alati leidub teisi viise, kuidas edasi minna. See võib tähendada EIK-i kohtuotsuste mittetäitmist, mida on näiteks *Catani*

⁵⁷⁴ M. Koskeniemi, lk 17.

⁵⁷⁵ *Ibid*, lk 17 ja 18.

⁵⁷⁶ EIK on kahjuks riigiti erinevaid lahendeid teinud, nt Küprose *versus* Moldova kui territoriaalliigi jurisdiktsiooni ja positiivsete kohustuste küsimuses.

⁵⁷⁷ C. Ryngaert, lk 221.

⁵⁷⁸ *Ibid*.

kohtuotsuse osas teinud Venemaa⁵⁷⁹. Halvemal juhul võib see tähendada Venemaa puhul EN-ist väljaastumist, mis ilmselt ei aitaks EIK-i inimõiguste kaitse püüdlusi paremini saavutada. Või nagu pakub M. Milanovic, et kuigi siiani ei ole ükski riik EIÕK kohustustest eksterritoriaalses olukorras taganenud, ei saa välistada, et edaspidi hakkavad riigid kasutama EIÕK artiklis 15⁵⁸⁰ ettenähtud erandi tegemise võimalust.⁵⁸¹ Või nagu pakub C. Mallory, et võib-olla peaksid riigid kaaluma eraldi protokollide koostamist EIÕK juurde, kus EN-i liikmesriigid lepiksid kokku riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ja sellega kaasnevate kohustuste täpsemas ulatuses.⁵⁸²

E. Posner on osutanud, et EIÕK süsteem on seni nii efektiivselt toiminud, sest ta toimib regionaalsel tasandil, kus enamik liikmesriike jagavad samu moraalseid ja poliitilisi arusaamasid. Sellele on aidanud kaasa nii kaalutlusruumi põhimõte kui ka teised tõlgendusmeetodid, mis on jättnud liikmesriikidele otsustamisruumi küsimustes, kus ei ole üle-Euroopalist ühtset arusaama. Kui EIK hakkab liiga palju langetama otsuseid, millest liikmesriigid ja nende elanikud aru ei saa, siis paneb kohus löögi alla ka oma otsuste legitiimsuse. EIK peab silmas pidama, et inimeste silmis on ta rahvusvaheline ehk võõras kohus, kus mõistavad õigust võõrastest riikidest pärit kohtunikud. Võrreldes riigisiseste kohtutega peab EIK seega veelgi enam arvestama sellega, kui oluline on, et nii riigid kui ka nende kodanikud usaldaksid ja mõistaksid, miks kohus selliseid otsuseid teeb ja et need otsused on ka nende riigi ja elanike huvides.⁵⁸³

Arvestades EIK-i autonoomsusega EIÕK tõlgendamisel ja EIK-i kasutatavat evolutsioonilist tõlgendusmeetodit, siis ei tohiks EIK EIÕK ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatuse tõlgendamisel riikide seisukohtadest ja üldistest huvidest irduda. Selles valguses võib lisaks eelnevalt kirjeldatud kohtunik G. Bonello avaldusele inimõiguste imperialisti veetluse kohta välja tuua kohtunik P. Pinto de Albuquerque seisukoha *Hirsi Jamaa* kohtuotsuses. Oma nõustuva arvamuse lõpetas ta sõnadega, et põgenikud soovivad ainult, et Euroopa kui inimõiguste idealismi häll ja õigusriigi sünnipaik lõpetaks oma uste sulgemise meelega olevatele inimestele, kes põgenevad omavoli ja brutaalsuse eest.⁵⁸⁴ Ta nimetas seda väga tagasihoidlikuks

⁵⁷⁹ EN-i Ministrite Komitee aruanne *Catani* kohtuotsuse täitmise kohta. – <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=004-5> (28.04.2019).

⁵⁸⁰ EIÕK art 15 lg 1 kohaselt võib sõja ajal või muus hädaolukorras, mis ähvardab rahva eluvõimet, iga kõrge lepinguosaline võtta meetmeid, millega ta taganeb selle konventsiooniga võetud kohustustest ulatuses, mis on olukorra tõsiduse tõttu vältimatult vajalik, tingimusel, et taolised abinõud ei ole vastuolus tema teiste rahvusvahelise õiguse järgsete kohustustega.

⁵⁸¹ M. Milanovic. *Extraterritorial Derogations from Human Rights Treaties in Armed Conflict*. – N. Bhuta (koost). *The Frontiers of Human Rights. Extraterritoriality and its Challenges*. Oxford: Oxford University Press 2016, lk 56 ja 57.

⁵⁸² C. Mallory. *European Court of Human Rights Al-Skeini and Others v. United Kingdom (Application No 55721/07) judgment of 7 July 2011*. – *International and Comparative Law Quarterly* 2012/61, lk 312.

⁵⁸³ E. Posner, lk 97.

⁵⁸⁴ *Hirsi Jamaa*, kohtunik P. Pinto de Albuquerque nõustuv arvamus, viimane lõik.

palveks, mida EIÕK kaitseb ja millele me ei tohiks oma kõrvu sulgeda.⁵⁸⁵ Jättes kõrvale arvamuses käsitletud rände ja rahvusvahelise kaitse teemad, on olulisem viis, kuidas selles viidatakse inimõiguste, Euroopa, EIÕK ja EIK-i rollile. H. Steiner on hoiatanud, et inimõigused peaksid hoiduma muutumast utoopia poliitikaks.⁵⁸⁶ Lootusetult utoopiline oleks väita, et riigil on eksterritoriaalne jurisdiktsioon iga teo osas, mille ta väljaspool oma riigipiire toime paneb, ja et riik peaks inimõigused tagama kõigile inimestele maailmas.⁵⁸⁷ Ka EIK peaks jälgima, et sellise maailma paremaks tegemise retoorikaga ei liigutaks normatiivse moraalsuse suunas või halvemal juhul ei kaldutaks utoopilisse moraalsusesse ning et ühtlasi hoidutaks inimõiguste efektiivse kaitse sildi all poliitika tegemisest.

⁵⁸⁵ *Hirsi Jamaa*, kohtunik P. Pinto de Albuquerque nõustuv arvamus, viimane lõik.

⁵⁸⁶ Religion and State: An Interdisciplinary Roundtable Discussion Held in Vouliagmeni, Greece, October 1999. Harvard Law School Human Rights Program. Cambridge, Mass.: 2004, lk 52.

⁵⁸⁷ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 56; N. Wenzel, p 5.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärk oli analüüsida, milline on riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tähendus ja ulatus EIÕK artiklis 1 ja kuidas on EIK seda oma kohtupraktikas sisustanud. Eesmärk oli anda hinnang EIK-i välja töötatud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelitele ja sellele, kas EIK on oma kohtupraktikas riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatust EIÕK artikli 1 tähenduses tõlgendanud liiga laiaulatuslikult.

Magistritöö esimene hüpotees oli, et eksterritoriaalsel jurisdiktsioonil on EIÕK artikli 1 tähenduses üldisest rahvusvahelisest õigusest iseseisev tähendus, s.t et see ei lange kokku riigi ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku võimupädevusega, mida riik võib teatud tingimustel teostada ka väljaspool oma riigi territooriumi.

Selleks analüüsiti esiteks, millised on jurisdiktsiooni erinevad tähendused rahvusvahelises õiguses ja kuidas on jurisdiktsiooni mõiste seotud riigi territooriumiga. Rahvusvahelises õiguses on jurisdiktsiooni terminil mitu erinevat tähendust, millest levinuim tähendus on riigi võimupädevus kehtestada, rakendada ja jõustada õigusnorme. Selliselt jagatakse jurisdiktsioon kolmeks:

- 1) ettekirjutav jurisdiktsioon kui riigi õigus kehtestada õigusnorme;
- 2) jõustav jurisdiktsioon kui riigi õigus tagada sunnijõuga õigusnormide täitmist ja rakendada meetmeid nende rikkumise korral;
- 3) kohtulik jurisdiktsioon kui riigi õigus kehtestada õigusnormide rikkumise tagajärjed ja menetlused rikkumise tuvastamiseks.

Jurisdiktsiooni teostamise peamine alus on territoriaalsuse printsiip, mille kohaselt on riigil jurisdiktsioon kõigi inimeste, vara ja tegude üle oma riigi territooriumil. Eksterritoriaalsuse printsiibina mõistetakse riigi pädevust kehtestada, rakendada ja jõustada õigusnorme isikute, vara ja tegude suhtes väljaspool riigi territooriumi. Eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise peamised alused on kodakondsusprintsiip ehk isiku aktiivsuse printsiip, passiivne isikupõhimõte ehk isiku passiivsuse printsiip, kaitseprintsiip, universaalsuse printsiip, mõjudoktriin ehk objektiivse territoriaalsuse printsiip.

Traditsiooniline arusaam on, et jurisdiktsioon on peamiselt territoriaalne ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine on lubatud ainult erandlikel juhtudel. Pigem tuleks aga territoriaalsuse printsiibi ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise aluste omavahelist suhet mõista selliselt, et jurisdiktsioon on peamiselt territoriaalne selles tähenduses, et riik teostab oma jurisdiktsiooni valdavalt oma riigi territooriumil ja riigi enda territooriumil ei vaja riik jurisdiktsiooni teostamiseks eraldi põhjendust. Eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine eeldab

aga riigi õigustatud huvi ning riigi ja jurisdiktsiooni teostamise eseme – isiku, vara või teo vahel piisava ühendava seose olemasolu.

Teiseks analüüsiti magistritöös jurisdiktsiooni termini tähendust EIÕK artiklis 1 ja selle seost rahvusvahelises õiguses kasutatavate eri tähendustega. *Bankovici* kohtuotsusest alates on EIK olnud seisukohal, et riigi jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on peamiselt territoriaalne ning riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine on võimalik ainult erakorraliste asjaolude korral. Samas kohtuotsuses sidus EIK riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise alused ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooniga.

Territoriaalsuse printsiibi rakendamisel probleeme ei leitud ja EIÕK artikli 1 tõlgendamisel saab rakendada põhimõtet, et riigi jurisdiktsiooni teostamine lähtub peamiselt territoriaalsuse põhimõttest. Seega EIÕK liikmesriigi suhtes kehtib EIÕK eelduslikult riigi kogu territooriumi suhtes.

Problemaatiliseks osutus EIK-i poolt jurisdiktsiooni mõiste sidumine rahvusvahelises õiguses kasutatava ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooniga. Jurisdiktsiooni eesmärk rahvusvahelises õiguses on teha kindlaks, kas riigi poolt jurisdiktsiooni teostamine oli õiguspärane, kuid jurisdiktsiooni teostamisel EIÕK artikli 1 tähenduses ei ole oluline, kas riigi eksterritoriaalne tegevus oli õiguspärane või õigusvastane. Inimõiguste tagamise kohustus ei saa riigil tekkida ainult juhul, kui riik teostab teises riigis oma jurisdiktsiooni õiguspäraselt.

Samuti on erinevad jurisdiktsiooni teostamise eesmärgid. Ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni puhul on eesmärk kitsendada riigi tegevusulatust teistes riikides ja vältida nendega jurisdiktsioonikonflikte. Jurisdiktsiooni teostamine ei ole riigi kohustus, vaid võimalus. EIÕK artiklis 1 on jurisdiktsioonil teistsugune eesmärk, milleks on kohustada riiki tagama inimõiguste kaitse oma jurisdiktsiooni piires ehk laiendada riigi jurisdiktsiooni ulatust selliselt, et asjaomased isikud ei jääks inimõiguste kaitseta. EIK on oma kohtuotsustes korduvalt viidanud, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on nn lävekriteerium, mille ületamine võib kaasa tuua riigi vastutuse talle omistatavate õigusvastaste tegude eest. Samas riigi jurisdiktsiooni teostamine ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni tähenduses riigile tavaliselt vastutust kaasa ei too.

Eelnevast tulenevalt jõuti magistritöös järeldusele, et EIÕK artiklis 1 ei saa kasutada jurisdiktsiooni mõistet rahvusvahelises õiguses kasutatavas tähenduses kui ettekirjutavat, jõustavat ja kohtulikku jurisdiktsiooni. Samuti ei saa eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise alustena kasutada jurisdiktsiooni teostamise üldisi aluseid nagu kodakondsusprintsiip, passiivne isikupõhimõte, universaalsuse printsiip jmt.

Selleks, et anda vastus küsimusele, kuidas tuleks EIÕK artiklis 1 eksterritoriaalset jurisdiktsiooni sisustada, võeti aluseks rahvusvahelises õiguses kasutatava jurisdiktsiooni termini teine tähendus, milleks on riigi faktiline võim või kontroll territooriumi või inimeste üle.

EIK-i kohtupraktikast nähtus, et jurisdiktsiooni olemasolu EIÕK artikli 1 tähenduses sõltub riigi konkreetsest faktilisest teost, mille mõju avaldub isikule väljaspool riigi territooriumi. Seega leiti, et jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses tuleb mõista kui riigi faktilist võimu ja kontrolli territooriumi või inimeste üle. Eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamine ei ole siiski ainult fakti küsimus, vaid riigi ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise eseme – isiku, vara või teo vahel peab olema ka piisav ühendav seos.

Jurisdiktsioon faktilise võimu ja kontrolli tähenduses võib kokku langeda ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooniga. Näiteks riigi enda territooriumil langevad need üldjuhul kokku, v.a kui riik ei kontrolli *de facto* osa oma territooriumist. Need võivad kokku langeda ka eksterritoriaalses olukorras, nt kui riik teostab oma jõustavat jurisdiktsiooni ja vahistab teises riigis inimese. Sellisel juhul teostab ta ka faktiliselt selle inimese üle võimu ja kontrolli. Samas ei lange need kokku olukorras, kus riik õigusliku aluseta röövib teise riigi territooriumil inimese. Sellisel juhul ei olnud riigil jõustava jurisdiktsiooni teostamise alust, aga faktiliselt oli isik siiski riigi võimu ja kontrolli all ning EIÕK kohalduks.

Täiendavalt analüüsiti magistritöös, kas EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatust mõjutab EIÕK artiklis 56 sätestatud nn koloniaalklausel. Selles osas leiti, et EIÕK artikkel 56 annab riigile vabaduse määrata, millistele tema jurisdiktsiooni alla kuuluvatele ülemeremaadele ja -territooriumidele ning autonoomsetele piirkondadele EIÕK laieneb. EIÕK artikkel 56 ei kitsenda aga EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatust ainult riigi territooriumile, emamaale. Ka EIK on oma kohtupraktikas kinnitanud, et riigi õigus EIÕK-d artikli 56 alusel oma ülemeremaadele ja -territooriumidele mitte laiendada, ei piira EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatust ega välista eksterritoriaalset jurisdiktsiooni teistes EN-i liikmesriikides ja mitteliikmesriikides. Seega ei mõjuta EIÕK artikkel 56 EIÕK artiklis 1 sätestatud jurisdiktsiooni ulatust, kuid toob kaasa jurisdiktsiooni ebaühtlase ulatuse, kus riigi inimõiguste alased kohustused võivad EIÕK artikli 1 alusel osutada eksterritoriaalselt suuremaks kui tema suveräänsuse alla kuuluvate artiklis 56 nimetatud territooriumide puhul.

Eelnevast tulenevalt leidis magistritöö esimene hüpotees kinnitust osas, et jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses ei lange kokku riigi ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooniga, mida riik võib teatud tingimustel teostada ka väljaspool oma riigi territooriumi. Samas ei leidnud kinnitust hüpoteesi väide, et jurisdiktsioonil on EIÕK artikli 1 tähenduses üldisest rahvusvahelisest õigusest iseseisev tähendus, sest rahvusvahelises õiguses mõistetakse jurisdiktsiooni ka kui riigi faktilist võimu või kontrolli territooriumi või sellel asuvate inimeste

üle. Jurisdiktsiooni selle tähendusega on EIÕK artiklis 1 kasutatav jurisdiktsiooni termin kooskõlas ja sellises tähenduses tuleks eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mõistet EIÕK artiklis 1 ka sisustada.

Magistritöö teine hüpotees oli, et EIK on oma kohtupraktikas EIÕK artiklis 1 sätestatud riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatust sisustanud ja tõlgendanud inimõiguste ebaproportsionaalselt laia kaitseulatus kasuks.

Selleks analüüsiti kõigepealt, millised eksterritoriaalse jurisdiktsiooni mudelid on EIK oma kohtupraktikas välja töötanud. Need saab jagada ruumiliseks ehk territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudeliks ja isiklikuks ehk riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeliks.

EIK-i lähtekoht on olnud, et riigi jurisdiktsioon on peamiselt territoriaalne ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine on võimalik erakorraliste asjaolude korral. Territoriaalsuse printsiibiga ei teki küsimusi juhul, kui riigi *de jure* ja *de facto* jurisdiktsioon langevad kokku ning riik saab jurisdiktsiooni teostada kogu oma territooriumil. Problemaatiline on aga see, kuidas EIK on territoriaalsuse printsiipi ja jurisdiktsiooni EIÕK artikli 1 tähenduses sisustanud olukorras, kus riigil ei ole osa oma territooriumi üle *de facto* võimu ja kontrolli.

EIK on territoriaalriigi suhtes kohaldanud jurisdiktsiooni eeldust ilma faktilise võimu ja kontrollita ning leidnud, et ka sellises olukorras säilivad riigil positiivsed kohustused territooriumi suhtes, mida ta faktiliselt ei kontrolli. Samas ei ole ta sellist jurisdiktsiooni eeldust kohaldanud kõikide riikide suhtes ja ühetaolistel alustel. Selles osas asuti magistritöös seisukohale, et kui riigil, sh territoriaalriigil, puudub territooriumi üle võim ja kontroll ehk jurisdiktsiooni teostamiseks puudub vajalik faktiline seos, siis jurisdiktsioonist EIÕK artikli 1 tähenduses rääkida ei saa.

Teiseks analüüsiti magistritöös riigiesindaja võimu ja kontrolli mudelit, mille all on EIK eristanud kolme juhtumit – teise riigi nõusolekul avaliku võimu teostamine, diplomaatiliste ja konsulaaresindajate tegevus ning riigiesindaja poolt füüsilise jõu kasutamine.

Neist esimese puhul on kohus jurisdiktsiooni sidunud teise riigi nõusolekul või kaudsel heakskiidul avaliku võimu teostamisega, mida tavapäraselt teostaks territoriaalriik. Selle variandi puhul osutus problemaatiliseks see, et avaliku võimu teostamine tähendab ettekirjutava, jõustava ja kohtuliku jurisdiktsiooni teostamist. Seega on EIK jurisdiktsiooni kaks eri tähendust justkui ühendanud, kuid need on ühildavad ainult juhul, kui riigiesindaja poolt avaliku võimu ning isiku üle faktilise võimu ja kontrolli teostamine langevad kokku. See on võimalik, aga ainult piiratud juhtudel.

Teise variandi puhul, mis puudutab diplomaatiliste ja konsulaaresindajate tegevust, ei ole selge, miks on vaja seda käsitleda eraldi teise riigi nõusolekul avaliku võimu teostamisest, sest ka diplomaatilised ja konsulaaresindajad teostavad teise riigi territooriumil avalikku võimu.

Mõlema kahe variandi puhul on vastuoluline aga see, et jurisdiktsiooni teostamise juures ei saaks olla määrav teise riigi nõusolek, kutse või kaudne heakskiit. Kuna jurisdiktsioon EIÕK artikli 1 tähenduses on faktiküsimus, siis eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamine ja inimõiguste tagamise kohustuse tekkimine ei saa sõltuda sellest, kas asukohariik on teise riigi tegevusega nõus või mitte.

Kõige rohkem rakendamist on kohtupraktikas leidnud kolmas variant ehk riigiesindaja poolt isiku suhtes füüsilise jõu rakendamine. Kõige ebamäärasem on, kas ja millistel juhtudel võib isiku tulistamine, maa-ala pommitamine jms nn hetkeline eksterritoriaalne akt kaasa tuua riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni. EIK on selles osas võtnud vastakaid seisukohti. Töös jõuti järeldusele, et füüsilise jõu kasutamist tuleks mõista laiemalt kui ainult füüsilise jõu vahetut kasutamist (nt isiku vahistamine ja vanglas kinnipidamine) ning riigi eksterritoriaalne jurisdiktsioon võib tekkida ka isiku n-ö vahendlikul tapmisel. Vastupidine annaks justkui signaali, et parem on inimene maha lasta kui vahistada, sest esimesel juhul eksterritoriaalset jurisdiktsiooni ei tekiks.

Kolmandaks analüüsi magistritöös territooriumi efektiivse üldise kontrolli mudelit, mille aluseks on riigi õiguspärane või õigusvastane sõjaline tegevus teise riigi territooriumi üle. Territooriumi efektiivset üldist kontrolli rakendatakse ennekõike okupatsiooni korral ja see sõltub riigi sõjalise kohaloleku suurusest teise riigi territooriumil. Kuigi ka selles osas ei ole EIK olnud järjekindel ning on Transnistriat ja Mägi-Karabahhi puudutavates kohtuasjades pidanud piisavaks ka riigi sõjalise, majandusliku ja poliitilise toetusega saavutatud otsustavat mõju separatistliku režiimi ja selle kontrollitava territooriumi üle. Otsustav mõju on riiki ja eksterritoriaalset tegu ühendava seosena tunduvalt kaudsem ja hinnangulisem kui okupatsioon ja riigi sõjaline kohalolek.

EIK-i kohtupraktikast ei selgunud üheselt, kas territooriumi efektiivne üldine kontroll on rakendatav ainult suuremate maa-alade puhul. Kuna EIK on efektiivset kontrolli möönnud ka vanglate ja laevade puhul, siis võib see olla rakendatav ka väiksemate alade puhul, kuid nendel juhtudel muutub piiritõmbamine ruumilise ja isikliku mudeli vahel keeruliseks. Seega tuleks eelistada ruumilist mudelit just suuremate territooriumide puhul. Vahetuma läheduse või seose korral riigiesindajaga tuleks rakendada isiklikku mudelit.

Palju poleemikat on tekitanud EIÕK kui inimõiguste regionaalse instrumendi kohaldamise võimalikkus väljaspool EIÕK õigusruumi (*espace juridique*). Praeguse kohtupraktika pinnalt saab teha ühese järelduse, et riigi eksterritoriaalne jurisdiktsioon ei piirdu EN-i liikmesriikidega. Seega EIÕK regionaalne iseloom mõjutab pigem riikide ringi, kes võivad EIÕK liikmeks saada, ja mitte niivõrd seda, kui kaugemale ulatub EIÕK õigusruum.

Magistritöös hinnati ka riikide inimõiguste tagamise kohustuste ulatust eksterritoriaalse jurisdiktsiooni eri mudelite puhul. EIK-i seisukoht on selles küsimuses ajas muutunud. Kui

varasemalt võttis EIK seisukoha, et EIÕK-s ettenähtud õigusi ja vabadusi ei saa jagada ja kohandada, siis nüüdseks on kohtupraktika ühene, et eksterritoriaalse jurisdiktsiooniga kaasnevad kohustused astmeliselt sõltuvalt kontrolli määrast, mida riik territooriumi või inimeste üle teostab.

Riigiesindaja võimu ja kontrolli puhul peab riik tagama ainult asjaomased inimõigused vastavalt eksterritoriaalse juhtumi asjaoludele. Territooriumi efektiivse üldise kontrolli, sh otsustava mõju puhul peab riik tagama kontrollitaval territooriumil kõik EIÕK-s ettenähtud õigused. See võib osutuda problemaatiliseks, kui kontrollitav ala ei ole EN-i liikmesriigis, sest kõikide EIÕK-s ettenähtud õiguste tagamine võib siis tähendada sellele riigile võõraste normide kehtestamist.

Kui riik, kelle territooriumi osa üle teostab teine riik efektiivset üldist kontrolli, on EN-i liikmesriik, siis peab ta üldjuhul täitma selle ala osas positiivsed kohustused. EIK on riigi selliseid positiivseid kohustusi sisustanud väga üldiselt – kas riik on astunud samme territooriumi kontrolli taastamiseks ja kas riik on võtnud enda võimuses olevaid meetmeid konkreetsete isikute inimõiguste tagamiseks. EIK ei peaks endale võtma ülesannet hinnata riigi tegevusi, millega ta üritab oma territoriaalset terviklikkust taastada. EIK on jätnud oma kohtupraktikas vastuseta ka küsimuse, kuidas suhestuvad omavahel territoriaalliigi ja territooriumi efektiivset üldist kontrolli teostava riigi omavahelised kohustused. Võib tekkida reaalne oht, et viimase poolt oma kohustuste täitmine kontrollitaval alal toob kaasa territoriaalliigi võimaluste vähenemise oma õigusi seal maksma panna ja oma positiivseid kohustusi täita.

Olles kindlaks teinud eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise peamised mudelid, vaadati magistritöös järgmiseks riikide poolt kohtule esitatud seisukohti EIK-i välja töötatud mudelite kohta. Ootuspäraselt leiti, et riigid oma seisukohtades toetasid riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatuse kitsendamist. Kuigi riigid on oma seisukohti vastavalt EIK-i tõlgendustele ka kohandanud, siis on erimeelsused kohtu ja liikmesriikide vahel ajas pigem suurenenud, sest kohus ei ole riikide esitatud kaalutlustega üldjuhul oma tõlgenduste kujundamisel arvestanud. Kõige teravamast vastuseisu tekitab kohtu poolt eksterritoriaalse jurisdiktsiooni evolutsiooniline tõlgendamine, millega EIK inimõiguste efektiivse kaitse eesmärgi nimel eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatust pidevalt laiendab.

Riikide kriitikat võib pidada põhjendatuks. Eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamine eeldab alati, et riigi ja jurisdiktsiooni teostamise eseme – isiku, vara või teo vahel on piisav ühendav seos. EIK on ühelt poolt ühendavaid seoseid riigi ja jurisdiktsiooni teostamise eseme vahel laiendanud ja teiselt poolt ühendava seose jaoks vajalikku kontrolli määra leevendanud. Kui nt territooriumi efektiivse üldise kontrolli puhul oli algselt tingimuseks okupatsioon ja suur sõjaline kohalolek, siis nüüd on piisav ka sõjalise, poliitilise ja majandusliku toetusega saavutatav otsustav mõju. Riigiesindaja võimu ja kontrolli puhul on EIK üritanud hoida seost avaliku võimu

teostamisega ja üritanud vältida jurisdiktsiooni tekkimist hetkelise eksterritoriaalse akti kaudu, kuid tegelikult on ta ka sellistes olukordades riigi eksterritoriaalset jurisdiktsiooni jaatanud. Lisaks on EIK eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisel tugevalt tuginenud soovile vältida inimõiguste kaitses vaakumit ja tagada inimõiguste efektiivne kaitse, kuid EIÕK artikli 1 tähenduses peaks lähtepunkt olema see, kas riigil on faktiline võim ja kontroll või mitte. Eesmärkidele tuginedes ei saa jurisdiktsiooni tuvastada. Kui Aserbaidžaanil ei ole eikellelegimaal Mägi-Karabahi piiril faktilist võimu ja kontrolli või Moldoval Transnistrias, siis tuleks sellega leppida.

Seega on juba praegu eksterritoriaalse jurisdiktsiooni lävend muutunud väga madalaks ja see on viimas olukorran, kus isiklikku ja ruumilist mudelit ei pruugi enam võimalik olla üksteisest eristada. Kuna riigiesindaja võim ja kontroll ei eelda mingit territooriumi kontrolli, see võib olla ajaliselt väga lühiajaline ning EIK-i seatud piirangud on piisavalt üldised, siis juhtumid, mis ei mahu ruumilise mudeli alla, mahuvad üldjuhul riigiesindaja võimu ja kontrolli mudeli alla. Sellisel juhul võib edaspidi ruumiline mudel tähendust omada vaid osas, et suurema territooriumi kontrolli korral ei ole vaja tõendada riigi tegevuse mõju konkreetsele isikule, vaid eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamiseks piisab territooriumi kontrolli faktist. Muudel juhtudel, kui riigiesindaja oma *de jure* või *de facto* tegevusega mõjutab teises riigis olevat isikut, võib ilma meelevaldsusesse kaldumata olla raske seada isiklikule mudelile mõistlikke piiranguid.

Eelnevast lähtudes leidis magistritöös kinnitust töö teine hüpotees, et EIK on oma kohtupraktikas EIÕK artiklis 1 sätestatud riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatust sisustanud ja tõlgendanud inimõiguste ebaproportsionaalselt laia kaitseulatus kasuks. Seejuures tuleb teha mõõndus, et EIK on riikide eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisel olnud ka kasuistlik ning on olukordi, kus EIK on ilmselgelt eelistanud poliitilisi kaalutlusi inimõiguste laiaulatuslikule kaitsele. Kõige markantsem ja tuntum näide on kindlasti *Bankovici* kohtuotsus, mille puhul tekib paratamatult küsimus, kas EIK oleks jõudnud samasugusele tulemusele ka juhul, kui Belgrad oleks pommitamise ajal olnud juba EIÕK liikmesriik, kui pommitatud oleks Belgradi asemel Pariisi või kui hoopis Venemaa oleks pärast EN-i liikmeks saamist pommitanud Gruusiat enne tema liitumist. Jäägu see küsimus vastuseta.

Andes üldise hinnangu eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatusele EIÕK artiklis 1 ning EIK-i praktikale EIÕK artikli 1 tõlgendamisel ja eksterritoriaalse jurisdiktsiooni tuvastamisel, siis võib EIK-ile ette heita ka eksterritoriaalse jurisdiktsiooni eksterritoriaalse jurisdiktsiooni teostamise aluste teoreetilist ebaselgust ja piiritlematust vaatamata püüetele neid *Al-Skeini* kohtuotsuses süstematiseerida. Arvestades, et riikide piiriülene tegevus lähitulevikus kindlasti ei vähene, vaid pigem vastupidi suureneb veelgi, siis võib eeldada, et riigi eksterritoriaalset jurisdiktsiooni puudutavate kohtuasjade arv EIK-is kasvab ja koos sellega kasvab vajadus riigi

eksterritoriaalse jurisdiktsiooni ulatuse selgemate piiride järele. Riigi eksterritoriaalne jurisdiktsioon ei tohi riigile tulla tagantjärele üllatusena.

Mida rohkem riigid eksterritoriaalselt tegutsevad, seda raskem on rääkida ka eksterritoriaalse jurisdiktsiooni erandlikkusest ja n-ö erandist võib territoriaalsuse printsiibi kõrval saada tavaline jurisdiktsiooni teostamise reegel.⁵⁸⁸ Seejuures on oluline silmas pidada, et igal õigusnormil on olemuslikult oma mõistlik geograafiline kohaldamisala, lähtudes sellest, mis on konkreetse normi eesmärk ja mõte. Ei ole alust kahtluse alla seada seda, et EIÕK artikli 1 eesmärk on tagada, et riik austaks inimõigusi nii oma riigi territooriumil kui ka sellest väljaspool, et inimeste õigused oleksid kaitstud ja et riik ei käituks karistamatult. Samas on jurisdiktsiooni eesmärk seada ka riikide kohustustele ja vastutusele mõistlikud raamid ja piiritleda need olukordadega, kus neid kohustusi on realistlikult võimalik täita.⁵⁸⁹ On oluline, et kohus leiaks tasakaalu riikide ja ühiskonna üldiste huvide ning üksikisiku inimõiguste tagamise vahel. Kui me kohustaksime riike tagama inimõigused ilma igasuguse territoriaalse piiranguta, siis me kohustaksime neid õiguslikult tegema võimatut.⁵⁹⁰ Samuti oleksid sellisel juhul EIÕK artiklis 1 viidatud sõnad „kes on nende jurisdiktsiooni all“ üleliigsed ja eesmärgitud.

Riigi eksterritoriaalse jurisdiktsiooni puhul tuleb kuskil ette piir, kus EIÕK kui siiski regionaalne inimõiguste instrument ei saa kogu maailma probleeme lahendada, vaid peab selle jätma teiste inimõiguste kaitse süsteemide ja vajaduse korral rahvusvahelise humanitaarõiguse lahendada, isegi kui need ei taga EIÕK ja EIK-iga samaväärset kaitset või ei ole sama efektiivsed. Ilmselt tekib paratamatult ka olukordi, kuhu ei ulatu ükski inimõiguste kaitse instrument. Ka sellega tuleb leppida.

⁵⁸⁸ K. Costa, lk 157.

⁵⁸⁹ M. Milanovic. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, lk 56; N. Wenzel, p 5.

⁵⁹⁰ N. Wenzel, p 5.

A State's Extraterritorial Jurisdiction and Its Scope in the Case-Law of the European Court of Human Rights. Summary

“Gentlemen at home, hoodlums elsewhere” is an expression Judge G. Bonello of the European Court of Human Rights (ECtHR) used to describe the dilemma inherent in the extraterritorial jurisdiction of a state. On one hand, it would be morally unacceptable to say that a state has to respect human rights only on its own territory and would be free from any such obligations outside its borders. On the other hand, it would be inconceivable to expect the state to guarantee human rights anywhere in the world where it might have contact with or influence another person.

In an ever-globalising world where cross-border state action has become the rule rather than the exception, the question of extraterritorial jurisdiction has become topical and in the last decades, there has been an influx of applications to the ECtHR. The Court has made many seminal judgements concerning Northern Cyprus, Transnistria, the Iraq War, Nagorno Karabakh etc. This has drawn criticism from the Member States with calls to reform the European Convention on Human Rights (ECHR) and give more authority to national courts.

By ratifying the ECHR, states have bound themselves with the obligation to secure to everyone within their jurisdiction the rights and freedoms defined in the ECHR. The core question is how to construe the notion of extraterritorial jurisdiction in the ECHR and find a balance between the state's obligations and the need to protect human rights.

Accordingly, the objective of this paper is to analyse the meaning and scope of extraterritorial jurisdiction in Article 1 of the ECHR and to assess how the ECtHR has interpreted it in its case-law. By doing so, the paper aims to give an assessment of the different models of extraterritorial jurisdiction and to ascertain whether the ECtHR has interpreted the extraterritorial jurisdiction of a state too comprehensively.

The first hypothesis of the Master's thesis is that extraterritorial jurisdiction in the meaning of Article 1 of the ECHR has an autonomous meaning from that of general international law, i.e. jurisdiction in the ECHR is not synonymous with prescriptive, adjudicative and enforcement jurisdiction which the state may practice outside its territory subject to certain criteria. The second hypothesis of the Master's thesis is that in its case-law the ECtHR has interpreted and applied the scope of a state's extraterritorial jurisdiction in the meaning of Article 1 of the ECHR unproportionally in favour of as wide protection of human rights as possible.

First, the paper analyses the different meanings of jurisdiction in international law and establishes that among the three most common meanings the meaning referring to the state's

authority to prescribe, enforce and adjudicate rules (i.e. prescriptive, adjudicative and enforcement jurisdiction) is the most widespread.

The main basis of jurisdiction is the principle of territoriality which gives the state the right to exercise its jurisdiction over all the people, assets and deeds on its territory. The principle of extraterritoriality gives the state the same right outside its borders. The traditional understanding is that jurisdiction is primarily territorial and the exercise of extraterritorial jurisdiction is allowed under exceptional circumstances. In every case, the exercise of extraterritorial jurisdiction requires the existence of a sufficient link between the state and the object of extraterritorial jurisdiction.

Secondly, the paper analyses the meaning of jurisdiction in Article 1 of the ECHR and its conformity with the different meanings used in international law. The ECtHR has claimed that jurisdiction in the ECHR is primarily territorial and that it can be exercised only in exceptional circumstances. Indeed, as a rule, the ECHR applies to the whole territory of a Member State. In addition, the Court claimed that jurisdiction is linked to the general meaning of that term in public international law, i.e. prescriptive, adjudicative and enforcement jurisdiction.

This proposition is contentious. The aim of jurisdiction in international law is to ascertain whether the behaviour of a state *vis-à-vis* another state is lawful. As to the protection of human rights, the legality of state action cannot be decisive – human rights have to be protected in case of unlawful state action as well. In addition, the objectives of jurisdiction are different. In the case of prescriptive, adjudicative and enforcement jurisdiction the aim is to limit a state's extraterritorial action and avoid jurisdictional conflicts with other states. In the case of jurisdiction in the ECHR, the aim is to widen the state's jurisdiction to avoid leaving people without the protection they are entitled to. Therefore, the consequences of exercising jurisdiction can be different. The exercise of prescriptive, adjudicative and enforcement jurisdiction generally does not trigger state responsibility. The exercise of extraterritorial jurisdiction in the ECHR can, *vice versa*, trigger state responsibility if the state has infringed its obligations under the ECHR.

The paper next examines the other lesser known meanings of jurisdiction in international law, namely factual authority and control over a territory or a person. The case-law of the ECtHR shows that the Court generally treats jurisdiction as a factual question.

In order to confirm the meaning of jurisdiction, Article 56 of the ECHR or the so-called colonial clause is also analysed. Even though Article 56 gives the state the freedom to decide which overseas territories to extend the ECHR to, this does not in any way limit the meaning or scope of Article 1 only to the motherland or exclude extraterritorial jurisdiction in other Member States or non-Member States.

As a result, the first hypothesis of the Master's thesis was verified to the extent that extraterritorial jurisdiction in the meaning of Article 1 of the ECHR is not synonymous with prescriptive, adjudicative and enforcement jurisdiction in general international law. Nevertheless, it was not confirmed that the meaning of jurisdiction in Article 1 is autonomous from general international law. Instead, the meaning coincides with another meaning used in international law, i.e. factual authority and control over a territory or a person.

As to the second hypothesis, the paper first analyses the two models of extraterritorial jurisdiction developed by the ECtHR in its case-law – the spatial model (the effective overall control of a territory) and the personal model (a state agent's authority and control).

As a starting point, the principle of territoriality is examined which poses no questions when a state is capable of performing jurisdiction over all its territory. On the contrary, the Court's case-law is more problematic when a state has lost factual control over part of its territory. The Court has found that in such a case the territorial state still has limited jurisdiction and positive obligations towards the uncontrolled territory, e.g. under the control of a separatist regime. If jurisdiction under the ECHR is to be understood as factual authority and control, then regardless whether it is intra- or extraterritorial jurisdiction, the prerequisite of jurisdiction has not been met.

Secondly, the personal model is analysed under which the Court has distinguished three categories of cases – the exercise of public authority upon the acceptance or acquiescence of another state, the actions of diplomatic and consular agents and the use of physical force by state agents.

The first category of cases demands the exercise of public authority in another state which is usually exercised by that territorial state. Again, the Court is referring to prescriptive, adjudicative and enforcement jurisdiction which is difficult to connect with jurisdiction as factual authority and control. There are only limited circumstances in which they can coincide.

As to the second category of cases, there is no practical need to distinguish it from the first category as diplomatic and consular agents also perform public authority abroad.

Both of the afore-mentioned categories are controversial from the aspect that they require the acceptance or acquiescence of the other state. As jurisdiction in the ECHR is a question of fact, then the existence of extraterritorial jurisdiction and the obligation to respect human rights cannot depend on another state's approval.

The third category of cases has been used most extensively in the case-law of the ECtHR and has posed many questions. The Court has not been clear in its case-law whether shooting or bombing a person etc can trigger extraterritorial jurisdiction. As the Court has affirmed extraterritorial jurisdiction in cases of arrest and detention, then an instantaneous extraterritorial act like a shooting should also bring the victim under the jurisdiction of that state. Otherwise, a

morally debatable conclusion could be reached that it would be better to shoot the person than detain him/her, as only in the latter case could extraterritorial jurisdiction be ascertained.

Thirdly, the spatial model is analysed which is based on a state's military action, whether lawful or unlawful, in another state. This model is mostly used in cases of occupation where the occupying state's military presence in the occupied territory is substantial. The Court has not been consistent when applying these criteria and in the case of Transnistria and Nagorno Karabakh has loosened these prerequisites, deeming decisive influence gained via military, political and economic support to the separatist regime as sufficient to establish extraterritorial jurisdiction.

The case-law is not uniform as to the question of how big the territory under control has to be. The general rule seems to be that it is mainly applied to larger territories, but the ECtHR has also recognised the overall control of prisons and boats. In such small spaces it can prove difficult to distinguish the spatial model from the personal model, as authority and control can be established rather through the close proximity of a state agent.

Besides the two models, the paper also looks at a contentious topic on the regional reach of the ECHR, more precisely whether it can be applied outside the legal space (*espace juridique*) of the ECHR. Regardless of the Court's former positions, the current case-law is clear that the extraterritorial jurisdiction of the state is not limited to the territories of the Member States of the Council of Europe. Therefore, the regional nature of the ECHR rather affects the range of states who can become Member States.

In addition, the paper analyses the extent to which human rights have to be guaranteed when applying the different models of extraterritorial jurisdiction. The position of the Court has evolved and now allows rights to be "tailored and divided", i.e. the extent of the obligations of the state depends on the model applied. In the personal model, only the relevant human rights should be guaranteed. In the spatial model, all the rights under the ECHR have to be guaranteed in the territory under effective overall control. This may prove problematic in cases where effective control is to be exercised over a non-Member State, as the fulfilment of that obligation might require the state to introduce norms alien to the state concerned.

If the territorial state that has lost control over part of its territory is a Member State, it can have positive obligations – to take appropriate steps to regain control over the territory concerned and to do everything in its power to guarantee the human right to the person concerned. It is disputable whether the ECtHR is an institution suitable to assess the attempts of a territorial state to regain its territorial integrity.

In addition, the Court has not elaborated on the relationship between the obligations of the state exercising effective overall control and the territorial state. There is a real risk that the

fulfilment of its obligations by the former can jeopardise the efforts made by the latter to regain control and fulfil its positive obligations.

Having analysed the different models of extraterritorial jurisdiction, the paper next turns to arguments presented to the Court by the Member States. Unsurprisingly, the states are in favour of a more traditional and limited interpretation of the scope of extraterritorial jurisdiction. The disagreements between the states and the Court have deepened, as the Court has been reluctant to take their arguments into account. The most important point of disagreement seems to be the evolutive interpretation of the ECHR, which the Court has implemented in order to widen the scope of extraterritorial jurisdiction in the name of the effective protection of human rights.

The critique made by the states is justified as the ECtHR has continually widened the range of links capable of triggering extraterritorial jurisdiction and also lowered the threshold necessary for the establishment of extraterritorial jurisdiction. As a result of the Court's case-law, the threshold has already become so low that it might soon make the differentiation between the spatial and personal model impossible. Cases which do not fall under the spatial model, can without much of an effort be construed under the personal model, as it is becoming increasingly difficult to develop criteria which would not seem arbitrary.

As a result, the second hypothesis of the Master's thesis was confirmed that in its case-law, the ECtHR has interpreted and applied the scope of a state's extraterritorial jurisdiction in the meaning of Article 1 of the ECHR unproportionally in favour of as wide protection of human rights as possible. Nevertheless, a concession needs to be made as the Court has not been consistent in its case-law and there are cases where the ECtHR has opted for clearly political considerations instead of the effective protection of human rights.

As a general assessment of the Court's case-law, it should be noted that the different bases and criteria for the exercise of extraterritorial jurisdiction are still theoretically unclear and vague as to their limits. Bearing in mind that the extraterritorial activities of states are not likely to decrease in the near future, rather the opposite, then the caseload of the ECtHR in this sphere is likely to increase and with it the need for clearer limits on extraterritorial jurisdiction.

Without any doubt, the aim of Article 1 of the ECHR is to guarantee that states respect human rights on their own territory as well as outside it, so that human rights are protected and that states do not act arbitrarily. Even so, the aim of jurisdiction is also to set reasonable limits on a state's obligations and responsibility and limit the situations of extraterritorial jurisdiction to cases where these obligations can be realistically met.

Therefore, a balance has to be struck between the two and there is a limit where the ECHR and the ECtHR can solve all the problems of the world. This has to be left to the other human rights and international instruments, even if they are not as effective as the ECHR. Inevitably,

there will be situations where no human rights instrument can reach, but this is the reality we will have to accept.

Heddi Lutterus

30.04.2019

Kasutatud lühendid

EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIKom	Euroopa Inimõiguste Komisjon
EIÕK	inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, tuntud ka kui Euroopa inimõiguste konventsioon
EN	Euroopa Nõukogu
KFOR	<i>Kosovo Force</i> , NATO väed Kosovos
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i> , Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon
RLÕVK	rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon
UNMIK	<i>United Nations Interim Administration Mission in Kosovo</i> , ÜRO Kosovo missioon
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Kasutatud materjalid

Kasutatud kirjandus

1. Aarnio, A. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Juura 1996.
2. Askola, H. Globalization and Human Rights. – Chowdhury, A. R., Bhuiyan, J. H. (koost). An Introduction to International Human Rights Law. Leiden: Brill 2014.
3. Aust, A. Treaties, Territorial Application. – Max Planck Encyclopedia of Public International Law 2006. – <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL> (28.04.2019).
4. Bantekas, I., Oette, L. International Human Rights Law and Practice. 2. tr. Cambridge: Cambridge University Press 2016.
5. Bhuta, N. The Frontiers of Extraterritoriality – Human Rights Law as Global Law. – Bhuta, N. (koost). The Frontiers of Human Rights. Extraterritoriality and its Challenges. Oxford: Oxford University Press 2016.
6. Costa, K. da . The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties. Graduate Institute of International and Development Studies Vol 11. Leiden, Boston: Brill 2013.
7. Crawford, J. Chance, Order, Change: The Course of International Law. General Course on Public International Law. Leiden: Brill/Nijhoff 2014.
8. Fabri, H. R. Human Rights and State Sovereignty: Have the Boundaries been Significantly Redrawn? – Alston, P., Macdonald, E. (koost). Human Rights, Intervention and the Use of Force. Oxford: Oxford University Press 2009.
9. Fellmeth, A. X., Horwitz, M. Guide to Latin in International Law. Oxford: Oxford University Press 2009.
10. Forowicz, M. The Reception of International Law in the European Court of Human Rights. Oxford: Oxford University Press 2010.
11. Gioia, A. The Role of the European Court of Human Rights in Monitoring Compliance with Humanitarian Law in Armed Conflict. – Ben-Naftali, O. (koost). International Humanitarian Law and International Human Rights Law. Oxford: Oxford University Press 2011.
12. Gondek, M. The Reach of Human Rights in a Globalising World: Extraterritorial Application of Human Rights Treaties. Antwerp jt: Intersentia 2009.
13. Hoffmeister, F., Kleinlein, T. International Public Order. – Max Planck Encyclopedia of Public International Law 2013. – <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL> (28.04.2019).
14. Kamminga, M. T. Extraterritoriality. – Max Planck Encyclopedia of Public International Law 2012. – <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL> (28.04.2019).

15. Klabbers, J. Rahvusvaheline õigus. Tallinn: Juura, 2018.
16. Koskeniemi, M. From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument. 2. tr. Cambridge: Cambridge University Press 2005.
17. Kuurberg, M. Väljaspool Euroopa Nõukogu riikide piire toimuv relvakonflikt: riigi jurisdiktsioon ja rahvusvahelise humanitaarõiguse kohaldamine. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika. – Juridica 2017/7.
18. Larsen, K. M. “Territorial Non-Application” of the European Convention on Human Rights. – Nordic Journal of International Law 2009/78.
19. Loucaides, L. G. The European Convention on Human Rights: Collected Essays. Nijhoff Law Specials Vol 70. Leiden, Boston: Brill 2007.
20. Lubell, N. Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors. Oxford: Oxford University Press 2010.
21. Mallory, C. European Court of Human Rights Al-Skeini and Others v. United Kingdom (Application No 55721/07) judgment of 7 July 2011. – International and Comparative Law Quarterly 2012/61.
22. Milanovic, M. Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: Law, Principles, and Policy. Oxford: Oxford University Press 2013.
23. Milanovic, M. Extraterritorial Derogations from Human Rights Treaties in Armed Conflict. – Bhuta, N. (koost). The Frontiers of Human Rights. Extraterritoriality and its Challenges. Oxford: Oxford University Press 2016.
24. Mälksoo, L. Russian Approaches to International Law. Oxford: Oxford University Press 2015.
25. Mälksoo, L. Russia’s Constitutional Court Defies the European Court of Human Rights. – European Constitutional Law Review 2016/12 (2).
26. Narits, R. Õigusteaduse metodoloogia I. Tallinn: Juura 1997.
27. Oxman, B. H. Jurisdiction of States. – Max Planck Encyclopedia of Public International Law 2007. – <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL> (28.04.2019).
28. Posner, E. The Twilight of Human Rights Law. Oxford: Oxford University Press 2014.
29. Roberts, A. Is International Law International? Oxford: Oxford University Press 2017.
30. Ronen, Y. Territory, Lease – Max Planck Encyclopedia of Public International Law 2008. – <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL> (28.04.2019).
31. Ryngaert, C. Jurisdiction in International Law. 2. tr. Oxford: Oxford University Press 2015.
32. Ryssdal, R. The Coming of Age of the European Convention on Human Rights. – European Human Rights Law Review 1996/18 (1).

33. Wenzel, N. Human Rights, Treaties, Extraterritorial Application and Effects. – Max Planck Encyclopedia of Public International Law 2008. – <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL> (28.04.2019).
34. Wilde, R. Complementing Occupation Law? Selective Judicial Treatment of the Suitability of Human Rights Norms. – Fitzmaurice, M., Merkouris, P. (koost). The Interpretation and Application of the European Convention of Human Rights: Legal and Practical Implications. Leiden, Boston: Brill 2012.
35. Yudkivska, G. Territorial Jurisdiction and Positive Obligations of an Occupied State: Some Reflections on Evolving Issues under Article 1 of the Convention. – Aaken, A. van, Motoc, I. (koost). The European Convention on Human Rights and General International Law. Oxford: Oxford University Press 2018.

Kasutatud kohtupraktika

Euroopa Inimõiguste Komisjoni otsused

36. EIKom 18270/91, *Ahmet Cavit An jt vs. Küpros*, vastuvõetavuse otsus.
37. EIKom 16137/90, *Bui Van Thanh jt vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus.
38. EIKom 6231/73, *Hess vs. Ühendkuningriik*.
39. EIKom 28780/95, *Illich Sanchez Ramirez vs. Prantsusmaa*, vastuvõetavuse otsus.
40. EIKom 6780/74, 6950/75, *Küpros vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.
41. EIKom 17392/90, *M. vs. Taani*, vastuvõetavuse otsus.
42. EIKom 7289/75, 7349/76, *X. ja Y. Vs. Šveits*, vastuvõetavuse otsus.
43. EIKom 7547/76, *X. vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus.

Euroopa Inimõiguste Kohtu otsused

44. EIKo 11987/11, *Abdul Wahab Khan vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus.
45. EIKo 46454/11, *Abu Zubaydah vs. Leedu*.
46. EIKo 38187/97, *Adali vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.
47. EIKo 35763/97, *Al-Adsani vs. Ühendkuningriik*.
48. EIKo 5809/08, *Al-Dulimi ja Montana Management Inc. vs. Šveits*.
49. EIKo 27021/08, *Al-Jedda vs. Ühendkuningriik*.
50. EIKo 61498/08, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus.
51. EIKo 61498/08, *Al-Saadoon ja Mufdhi vs. Ühendkuningriik*.
52. EIKo 55721/07, *Al-Skeini vs. Ühendkuningriik*.
53. EIKo 18360/91, *Andreou vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.

54. EIKo 45653/99, *Andreou vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.
55. EIKo 13463/07, *Apcov vs. Moldova ja Venemaa*.
56. EIKo 71503/01, *Assanidze vs. Gruusia*.
57. EIKo 11209/09, *Azemi vs. Serbia*, vastuvõetavuse otsus.
58. EIKo 52207/99, *Bankovic jt vs. Belgia jt*, vastuvõetavuse otsus.
59. EIKo 71412/01, 78166/01, *Behrami ja Behrami vs. Prantsusmaa ja Saramati vs. Prantsusmaa, Saksamaa ja Norra*, vastuvõetavuse otsus.
60. EIKo 43611/02, *Belozorov vs. Venemaa ja Ukraina*.
61. EIKo 5853/06, *Ben El Mahi jt vs. Taani*, vastuvõetavuse otsus.
62. EIKo 36357/04 jt 25 avaldust, *Berić jt vs. Bosnia ja Hertsegoviina*, vastuvõetavuse otsus.
63. EIKo 45036/98, *Bosphorus Hava Yollari Turizm Ve Ticaret Anonim Sirketi vs. Iirimaa*.
64. EIKo 43370/04, 18454/06, 8252/05, *Catan jt vs. Moldova ja Venemaa*.
65. EIKo 35622/04, *Chagos Islanders vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus.
66. EIKo 13216/05, *Chiragov jt vs. Armeenias*.
67. EIKo 28957/95, *Christine Goodwin vs. Ühendkuningriik*.
68. EIKo 20652/92, *Djavit An vs. Türgi*.
69. EIKo 12747/87, *Drozdz ja Janousek vs. Prantsusmaa ja Hispaania*.
70. EIKo 41355/98, *Gavriel vs. Türgi*.
71. EIKo 38263/08, *Gruusia vs. Venemaa (II)*, vastuvõetavuse otsus.
72. EIKo 35214/97, *Hapeshis ja Hapeshi-Michaelidou vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.
73. EIKo 29750/09, *Hassan vs. Ühendkuningriik*.
74. EIKo 27765/09, *Hirsi Jamaa jt vs. Itaalia*.
75. EIKo 23276/04, *Hussein vs. Albaania jt 20 riiki*, vastuvõetavuse otsus.
76. EIKo 5310/71, *Iirimaa vs. Ühendkuningriik*.
77. EIKo 48787/99, *Ilaşcu jt vs. Moldova ja Venemaa*, vastuvõetavuse otsus.
78. EIKo 48787/99, *Ilaşcu jt vs. Moldova ja Venemaa*.
79. EIKo 46755/99, *Iordanou vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.
80. EIKo 44587/98, *Isaak jt vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.
81. EIKo 31821/96, *Issa jt vs. Türgi*.
82. EIKo 23687/05, *Ivanțoc jt vs. Moldova ja Venemaa*.
83. EIKo 47708/08, *Jaloud vs. Holland*.
84. EIKo 38595/97, *Kakoulli vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.
85. EIKo 59021/00, *Kalogeropoulou jt vs. Kreeka ja Saksamaa*, vastuvõetavuse otsus.
86. EIKo 2945/16, *Khlebič vs. Ukraina*.
87. EIKo 415/07, *Klausecker vs. Saksamaa*, vastuvõetavuse otsus.

88. EIKo 15318/89, *Loizidou vs. Türgi*, esialgsed vastuväited.
89. EIKo 15318/89, *Loizidou vs. Türgi*.
90. EIKo 25781/94, *Küpros vs. Türgi*.
91. EIKo 46827/99, 46951/99, *Mamatkulov ja Abdurasulovic vs. Türgi*.
92. EIKo 50157/06, *Mangîr jt vs. Moldova ja Venemaa*.
93. EIKo 24833/94, *Matthews vs. Ühendkuningriik*.
94. EIKo 3394/03, *Medvedyev jt vs. Venemaa*.
95. EIKo 11138/10, *Mozer vs. Moldova ja Venemaa*.
96. EIKo 11275/07, *Muradyan vs. Armeenia*.
97. EIKo 8675/15, 8697/15, *N.D. ja N.T. vs. Hispaania*.
98. EIKo 60167/00, *Pad jt vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.
99. EIKo 1089/09, *Pocasovschi ja Mihaila vs. Moldiva ja Venemaa*.
100. EIKo 15305/06, *Quark Fishing Ltd. vs. Ühendkuningriik*, vastuvõetavuse otsus.
101. EIKo 40382/04, *Rambus Inc. vs. Saksamaa*, vastuvõetavuse otsus.
102. EIKo 25965/04, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*.
103. EIKo 46159/99, *Rock Ruby Hotels Ltd. vs. Türgi*, vastuvõetavuse otsus.
104. EIKo 21034/05 jt 7 taotlust, *Sandu jt vs. Moldova ja Venemaa*.
105. EIKo 40167/06, *Sargsyan vs. Aserbaidžaan*.
106. EIKo 14038/88, *Soering vs. Ühendkuningriik*.
107. EIKo 36832/97, *Solomou jt vs. Türgi*.
108. EIKo 1203/05, *Soyma vs. Moldova, Venemaa ja Ukraina*.
109. EIKo 45267/06, *Stephens vs. Küpros, Türgi ja ÜRO*, vastuvõetavuse otsus.
110. EIKo 11956/07, *Stephens vs. Malta (nr 1)*.
111. EIKo 36894/04, 3521/07, *Zalyan jt vs. Armeenia*.
112. EIKo 73590/14 jt 6 avaldust, *Tsezar jt vs. Ukraina*.
113. EIKo 28648/06, 18832/07, *Turturica ja Casian vs. Moldova ja Venemaa*.
114. EIKo 5856/72, *Tyrer vs. Ühendkuningriik*.
115. EIKo 46221/99, *Öcalan vs. Türgi*.
116. EIKo 50887/99, *Yonghong vs. Portugal*, vastuvõetavuse otsus.

Teiste rahvusvaheliste kohtute otsused

117. Alaline Rahvusvaheline Kohus. *The Case of the S.S. „Lotus“ (France vs Turkey)*. Publications of the Permanent Court of International Justice. Series A. No 10. 07.09.1927.
118. Ameerika Inimõiguste Komisjon. Precautionary Measures on Guantanamo. – <http://www.oas.org/en/iachr/pdl/decisions/Guantanamo.asp#Medidas> (28.04.2019).

Teiste riikide kohtute otsused

119. Ameerika Ühendriikide Ülemkohus. *Boumediene vs. Bush*, 553 U.S. 723 (2008).
120. Ameerika Ühendriikide Ülemkohus. *Kiobel vs. Royal Dutch Petroleum Co*, 569 U.S. 108 (2013).
121. Ameerika Ühendriikide Ülemkohus. *Rasul vs. Bush*, 542 U.S. 466 (2004).
122. Kanada Ülemkohus. *Canada (Justice) vs. Khadr*, [2008] 2 S.C.R. 125, 2008 SCC 28.
123. Ühendkuningriigi Parlamendi Ülemkoda. *Regina v. Special Adjudicator (Respondent) ex parte Ullah (FC) (Appellant)*. [2004] UKHL 26, 17.06.2004.
124. Ühendkuningriigi Parlamendi Ülemkoda. *Al-Skeini and others (Respondents) v. Secretary of State for Defence (Appellant) Al-Skeini and others (Appellants) v. Secretary of State for Defence (Respondent) (Consolidated Appeals)*. [2007] UKHL 26, 13.06.2007.

Kasutatud õigusaktid

125. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
126. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 16. – RT II, 16.06.2017, 4.
127. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1994, 10, 11.
128. Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1993, 10, 13.
129. Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon. – RT II 2007, 15.
130. Protokoll nr 15 inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni muutmise kohta. – RT II, 28.03.2014, 2.
131. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon. – <https://vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon> (28.04.2019).
132. 1907. aasta Haagi IV konventsioon maasõja seaduste ja tavade kohta ning selle lisa: maasõja seaduste ja tavade järgimise sätted. – <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195> (28.04.2019).

Muud materjalid

133. Council of Europe. Committee of Ministers. Supervision of the Execution of Judgements and Decisions of the European Court of Human Rights. 10th Annual Report of the

- Committee of Ministers – 2016. Council of Europe 2017. – <https://rm.coe.int/prems-021117-gbr-2001-10e-rapport-annuel-2016-web-16x24/168072800b> (28.04.2019).
134. Council of Europe. Committee of Ministers. Supervision of the Execution of Judgements and Decisions of the European Court of Human Rights. 11th Annual Report of the Committee of Ministers – 2017. Council of Europe 2018. – <https://rm.coe.int/annual-report-2017/16807af92b> (28.04.2019).
 135. Council of Europe. Committee of Ministers. Supervision of the Execution of Judgements and Decisions of the European Court of Human Rights. 12th Annual Report of the Committee of Ministers – 2018. Council of Europe 2019. – <https://rm.coe.int/annual-report-2018/168093f3da> (28.04.2019).
 136. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee aruanne *Catani* kohtuotsuse täitmise kohta. – <http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=004-5> (28.04.2019).
 137. Factsheet: Extra-territorial jurisdiction of States Parties to the European Convention on Human Rights. ECHR Press Unit 2018. – https://www.echr.coe.int/documents/fs_extra-territorial_jurisdiction_eng.pdf (28.04.2019).
 138. High Level Conference. Copenhagen Declaration. Kopenhaagen 12. ja 13.04.2018. – <https://rm.coe.int/copenhagen-declaration/16807b915c> (28.04.2019).
 139. High Level Conference. Draft Copenhagen Declaration. 05.02.2018. – https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/media/dokumenter/nyheder/draft_copenhagen_declaration_05.02.18.pdf (28.04.2019).
 140. Inimõiguste maailmakonverents. Viini deklaratsioon ja tegevuskava. 14.–25.06.1993 – <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx> (28.04.2019).
 141. Religion and State: An Interdisciplinary Roundtable Discussion Held in Vouliagmeni, Greece, October 1999. Harvard Law School Human Rights Program. Cambridge, Mass.: 2004.
 142. United Nations. Final Clauses of Multilateral Treaties. Handbook. UN 2003. – https://treaties.un.org/Pages/Resource.aspx?path=Publication/FC/Page1_en.xml (28.04.2019).
 143. United Nations General Assembly. Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. Report of the Study Group of the International Law Commission. A/CN.4/L.702, 18.07.2006. – http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_l702.pdf (28.04.2019).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Heddi Lutterus,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose, magistritöö „Riigi eksterritoriaalne jurisdiktsioon ja selle ulatus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas“, mille juhendaja on dr. iur. prof. Lauri Mälksoo,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi *DSpace*-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi *DSpace*’i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 30.04.2019

Heddi Lutterus